

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä Teijo Kuusela	
Työn nimi Uhrit valtavrassa Tapaus Myyrmäen etiikka Hesarista Seiskaan	
Oppiaine Journalistiikka	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Kevät 2005	Sivumäärä 124
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan, millaisia eettisiä ongelmia on rikosten ja onnettomuuksien uhreja käsittelevässä lehtijournalismissa. Aineisto koostuu Myyrmännin kauppakeskuksessa Vantaan Myyrmäessä vuonna 2002 tapahtunutta pommiräjähdyistä käsittelevästä Helsingin Sanomien, Keski-suomalaisen, Ilta-Sanomien, Iltalehden, Avun, Seuran, Suomen Kuvalehden ja 7 päivää -lehden kirjoittelusta. Tutkielman tarkoituksena on elävöittää aihepiiristä käytyä journalistieettistä keskustelua kriisipsykologiaan pohjautuvalla näkökulmalla. Psykologisesta lähestymistavasta johtuen uhreiksi ymmärretään fyysisesti vahingoittuneiden lisäksi myös tapahtuman välilliset uhrit. Työn teoriaosuudessa tarkastellaan lisäksi journalismin itsesääntelyjärjestelmän ohjeistoja ja Julkisen sanan neuvoston niistä tekemiä tulkin-toja.</p> <p>Kaikkiaan 585 tekstin Myyrmäki-aineistosta rajataan määrällisen sisällönerittelyn keinoin 140 tekstin ydinaineisto, jota tarkastellaan sekä määrällisesti että laadullisesti. Tarkastelu osoittaa, että useimpien räjähdyksessä menehtyneiden elämää käsiteltiin varsin yksityiskohtaisesti. Muutamia uhrien omaisia haastateltiin pian tapahtuman jälkeen, ja joidenkin loukkaantuneiden toipumista seurattiin jatkokertomuksen tapaan. Räjähdyksen henkilöitiin ennen muuta uhreina olleisiin lapsiin ja nuoriin. Eettisesti arveluttavia piirteitä oli kaikissa lehdissä, mutta iltapäivälehdet menivät kaikkein lähimmäs uhrien yksityisyyttä.</p> <p>Tutkielmassa päädytään kolmeen keskeiseen parannusehdotukseen, jotka perustuvat erilaisiin etäisyydenottoihin. Ajatuksellinen etäisyydenotto tarkoittaa yksittäistapahtumien kytkemistä laajempaan yhteiskunnalliseen tai kulttuuriseen viitekehykseen. Ehdotus on suunnattu ennen muuta päivälehdille. Erityisesti aikakauslehdille suunnattu ajallinen etäisyydenotto merkitsee sitä, että uhrien haastatteleminen ja muu esittäminen siirretään kuukausien tai vuosien päähän tapahtumasta. Ensisijaisesti iltapäivälehtien kehittämiseksi ehdotettu fyysinen etäisyydenotto tarkoittaa muun muassa sitä, että painotetaan omaisten surun sijasta esimerkiksi tapahtumasta pelastuneiden ja tapahtumassa auttamassa olleiden henkilöiden tarinoita.</p>	
Asiasanat uhrijournalismi, Myyrmäen räjähdys, valtavirtalehdistö, kriisipsykologia, journalistietiikka	
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto
Muita tietoja	

Uhrit valtavirrassa

Tapaus Myyrmäen etiikka
Hesarista Seiskaan

Teijo Kuusela
Journalistiikan pro gradu -tutkielma
Viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2005

*Suomalainen suru
on hiljainen ja musta.
Nyt siihen on tarttunut
ulkopuolista hapatusta.*

Vexi Salmi Iltalehdessä 24.10.2002

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	7
1.1. Uhrit journalismissa: paljon puhuttu, vähän tutkittu	8
1.2. Tutkimuskysymys ja siihen vastaaminen	11
1.3. Tapaus Myyrmäki lyhyesti	13
1.4. Tutkielman rakenne	15
2. KRIISIPSYKOLOGIN TEESI: YKSILÖN ETU	17
2.1. Traumaattinen tapahtuma	18
2.1.1. Psykologiset uhrit	18
2.1.2. Toipumisprosessi	20
2.2. Uhrjournalismi kriisipsykologin silmin	21
2.2.1. Haastattelutilanne	22
2.2.2. Julkaistava juttu	23
3. JOURNALISTIN ANTITEESI: YLEISÖN ETU	25
3.1. Eettiset ohjeistot	26
3.1.1. Journalistin ohjeet	27
3.1.2. Lääkärin ja toimittajien tiedotussuositus	32
3.2. Julkisen sanan neuvoston linjauksia	33
3.2.1. Huoli yhteiskunnan ”kasvoisuudesta”	35
3.2.2. Todellisuus ”sellaisena kuin se on”	38
3.2.3. Virheitä, syylistämistä ja vitsailua	40
3.2.4. ”Ei aihetta enempään toimintaan” – vai olisiko?	42
3.3. Käytäntö: yksittäinen toimittaja soveltaa	43
3.4. Journalisti ja kriisipsykologi kohtaavat	45
4. AINEISTO JA SEN MÄÄRÄLLINEN JAOTTELU	48
4.1. Valtavirtalehdistö	48
4.2. Myyrmäki-tekstit	52
4.2.1. Määrä ja esillepano	53
4.2.2. Julkaisuaikajako	56
4.2.3. Tekstityypit	58
4.2.4. Teemat	61
4.3. Kirjoittelun kaavamaisuus	65
5. UHRIT MYYRMÄKI-KIRJOITTELUSSA	67
5.1. Uhritekstit: yleiskuva	70
5.1.1. Julkaisuaikajako	71
5.1.2. Tekstityypit	72
5.1.3. Teemat	72
5.2. Kehä 1: kuolleet ja heidän omaisensa ja läheisensä	73
5.2.1. ”Iloinen taitoluistelijapoika”	74
5.2.2. ”Lahjakas ja aurinkoinen lukiolaistyttö”	76
5.2.3. ”Koulua rakastanut ekaluokkalainen”	77
5.2.4. ”5-vuotiaan tytön äiti” ja muut vähemmän esillä olleet	79
5.3. Kehä 2: loukkaantuneet ja heidän omaisensa ja läheisensä	81
5.3.1. Verinen pelle	81
5.3.2. Julkisia sairaskertomuksia	82
5.3.3. Toisteiset uhrikuvat	84

5.4. Kehä 3: kuolleiden ja loukkaantuneiden ystävät sekä työ- ja koulutoverit	85
5.4.1. Petri Gerdtin tuttavat	85
5.4.2. Symboliuhrien kaverit	88
5.5. Kehä 4: muut tapahtumassa välittömästi mukana olleet.....	89
5.5.1. Arjen sankari	89
5.5.2. Silminnäkiäjät.....	92
5.6. Yhteenvetoa: uhrin valtavirrassa	93
6. SYNTEESI.....	96
6.1. Kehät 5 ja 6: toimittajat ja lukijat	98
6.2. ”Yhä surupuvussa” – katsaus vuosipäiväjuttuihin.....	100
6.3. Uhrin valtavirrassa: pohdintaa ja parannusehdotuksia	102
6.4. JSN ja uhrijournalismin tulevaisuus	106
6.5. Tutkimuskysymyksen tavoittaminen	109
LÄHTEET.....	112
Liite 1: Uhrijournalismia koskevat JSN:n päätökset.....	121
Liite 2: Myyrmäki-tietokantaan kirjatut tiedot.....	122
Liite 3: Esimerkki Myyrmäki-tietokannan tietueesta.....	124

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1: Journalismin kannalta potentiaaliset traumaattisen tapahtuman uhrit	19
Kuvio 2: Myyrmäki-tekstien julkaisuajankohta sanomalehdissä.....	56
Kuvio 3: Myyrmäki-tekstien julkaisuajankohta aikakauslehdissä.....	58
Kuvio 4: Myyrmäki-tekstien pääteemat lehdittäin.....	61
Kuvio 5: Tapahtumakeskeisten Myyrmäki-tekstien teemat lehdittäin.....	62
Kuvio 6: Henkilökeskeisten Myyrmäki-tekstien teemat lehdittäin.....	63
Kuvio 7: Ymmärryskeskeisten Myyrmäki-tekstien teemat lehdittäin	65
Kuvio 8: Tapaus Myyrmäen neljä sisimmäistä uhrikehää	68
Kuvio 9: Uhritekstien julkaisuajankohta sanomalehdissä.....	71
Kuvio 10: Uhritekstien julkaisuajankohta aikakauslehdissä.....	72
Kuvio 11: Uhritekstien pääteemat lehdittäin	73
Taulukko 1: Uhrjournalismia koskevat JSN:n päätökset vuosina 1995–2003	34
Taulukko 2: Kriisipsykologin ja journalistin näkemyksiä uhrijournalismista	47
Taulukko 3: Aineistoon kuuluvien lehtien levikit ja lukijamäärät vuonna 2002	49
Taulukko 4: Myyrmäki-tekstien määrä ja sijainti lehdittäin	54
Taulukko 5: Sisäsivujen Myyrmäki-tekstien tekstityypit lehdittäin	59
Taulukko 6: Uhritekstien määrä, sijainti ja osuus Myyrmäki-teksteistä lehdittäin.....	70
Taulukko 7: Ensimmäisen kehän uhrit.....	74
Taulukko 8: Toisen kehän uhrit	81
Taulukko 9: Kolmannen kehän uhrit.....	85
Taulukko 10: Neljännen kehän uhrit.....	89

1. JOHDANTO

Ammatillinen tunneryhtini oli kestänyt koko Myyrmäki-viikon. Poliisin vetäessä nauhaa kauppakeskuksen ympäri puhutin tyynenä nuoria, joiden ystäviä oli sairaalassa hengenvaarassa.

Kohtasin itkemättä irakilaisen Akif-pojan, jonka koko perhe oli loukkaantunut. Kaksi päivää myöhemmin silitin mustaa jakkua ja etsin koraaninlausetta surunvalitteluun. Itkin vain hetken, kun lohdutin Akifin vanhempia ainoan tyttären kuolemasta.

Toimittaja Heli Karhumäki Ilta-Sanomissa 23.10.2002

Katkelma on peräisin kolumnista, jossa toimittaja kuvailee tuntojaan Myyrmäen pommiräjähdyksen jälkeen. Kertomansa perusteella toimittaja on kokenut toimineensa tilanteessa paitsi tiedonvälittäjän myös jonkinlaisen auttajan, tai kenties jopa perhetuttavan, roolissa. Kyynisyydestä syytetyn ammatin harjoittaja on heittäytynyt empaattiseksi.

Onko moinen empaattisuus hyvästä? Saako toimittaja haastatella lapsensa juuri menettäneitä vanhempia tai puhuttaa ystäviään surevia nuoria heti onnettomuuspaikalla? Oma vastaukseni on jyrkän kielteinen¹. Näkemykseni on luonnollisesti vahvasti mielipiteellinen eikä sillä sinänsä ole minkäänlaista tieteellistä arvoa. Siitä huolimatta se toimii hyvänä lähtökohdana tälle työlle, jossa tarkoitukseni ei ole tuomaroida eettisesti oikeaa ja väärää vaan tarkastella ja vertailla erilaisista lähtökohdista ponnistavia eettisiä näkemyksiä ja katsoa, kuinka niitä noudatetaan vallitsevassa rikos- ja onnettomuusjournalismissa. Tarkoitukseni on ennen muuta laventaa rikos- ja onnettomuusjournalismista käytyä ammattieettistä *keskustelua* kriisipsykologiaan pohjautuvalla näkökulmalla. Kyseenalaistan esimerkiksi perinteisen, toimituksissakin elävän käsityksen, jonka mukaan uhreja ovat ainoastaan kuolleet ja fyysisesti loukkaantuneet. Kriisipsykologian näkökulmasta uhrijoukko on huomattavasti laajempi. Tämän ja muiden kriisipsykologian perusteiden sisäistäminen on tärkeää, sillä uhrien haastattelemisen ja kuvaamisen tiedotusvälineissä on esitetty hidastavan heidän toipumistaan ja aiheuttavan uusia traumoja (Coté & Simpson 2000; Saari 2000, 130). Kysymys ei ole siis "vain" hyvistä tavoista vaan myös terveydellisistä näkökohdista.

Koskettavat ja tunteisiin vetoavat tarinat sopivat hyvin ajan henkeen. Kuuluuhan nykymedian keskeisimpiin tunnusmerkkeihin tosi-tv, jossa viedään ihmisten perustunteilla – yhteisyydellä, häpeällä, seksuaalisuudella, pelolla – leikittely äärimmilleen. Median tunteistumisen näkökulmasta rikosten ja onnettomuuksien uhrit voidaankin ym-

¹ Näkemykseni vaikuttaa ennen muuta työn esitysjärjestykseen: siihen, että asetan kriisipsykologiset kannanotot työn lähtökohdaksi eli *teesiksi* ja journalistikunnan näkemyksen siihen vastaavaksi *antiteesiksi*.

märtää mahdollisuudeksi, jota hyödyntämällä myös journalismiin saadaan ”tavallisten ihmisten” vahvoja – ja totisinta totta olevia – tunteita. Rinnastus on suorasukainen mutta sisältää vähintäänkin totuuden siemenen: myös sanomalehdistössä pyritään hyödyntämään tunteita nykyisin yhä tietoisemmin. Kehityssuuntaa perustellaan usein ihmisläheisyydellä ja lukijalähtöisyydellä, mutta rikosten ja onnettomuuksien osalta niiden nimissä voidaan harjoittaa myös entistä sensaationhakuisempaa journalismia.

Tätä tutkielmaa viimeisteltäessä joulukuussa 2004 sattunut Aasian tsunami-katastrofi nosti uhrin otsikoihin kenties näkyvämmiin kuin koskaan aiemmin lehdistön historiassa. On kuitenkin ensiarvoisen tärkeää huomata, ettei uhreista raportointi rajoitu Aasian katastrofiin, Myyrmäen räjähdykseen ja muihin vastaaviin tapahtumiin vaan että uhrien henkilötietoja, haastatteluja ja kuvia julkaistaan myös niin sanottujen arkipäiväisten rikosten ja onnettomuuksien – tulipalojen, liikenneonnettomuuksien, henkirikosten – yhteydessä. Yksittäisen uhrin näkökulmasta ei liene juurikaan merkitystä, onko kyseessä koko maata tai peräti maailmaa koskettava suuronnettomuus vai esimerkiksi yksittäinen auto-onnettomuus. Molemmat voivat mullistaa uhrin elämän yhtä perinpohjaisesti.

Rikosten ja onnettomuuksien yleisyydestä huolimatta toimittajilla ja valokuvaajilla on harvoin kriisipsykologista koulutusta. Onnettomuus uutisointia Suomessa ja Ruotsissa tutkinut JÖRGEN LUNDÄLV (2001, 563) onkin huomauttanut toimittajien olevan ainoa onnettomuuspaikoilla työskentelevä ammattiryhmä, jota ei ole koulutettu kohtaamaan kriisitilanteita ja niiden uhreja. Osaltaan tämä johtunee siitä, että kriisi- ja katastrofipsykologia on uusi oppiala; se alkoi kehittyä varsinaisesti vasta 1980-luvulla.

Minullakaan ei ole psykologista koulutusta, mistä johtuen turvaudun psykologian osalta varsin yleisluonteisiin lähdeteoksiin. En pidä tätä merkittävänä haittana, sillä esitelen asioiden psykologista taustaa vain sen verran kuin on välttämätöntä kriisipsykologiaan pohjautuvien näkemysten ymmärtämiseksi. Oma viitekehyseni on ensisijaisesti journalismissa. Tarkoitukseni on kuitenkin unohtaa ammattikuntien väliset jakolinjat ja ottaa erilaisista lähtökohdista ponnistavat näkemykset vakavasti. Lähden liikkeelle ajatuksesta, jonka mukaan journalismi on julkista toimintaa, ja – toisin kuin journalistikunnassa tunnutaan joskus ajattelevan – toimittajilla ei ole yksinoikeutta sen arviointiin.

1.1. Uhrit journalismissa: paljon puhuttu, vähän tutkittu

”Tavalliset ihmiset” unohtuvat usein yksityiselämän suojasta käydyssä keskustelussa. Esimerkiksi MATTI WUORI (2002, 20) on todennut tiedotusvälineiden ja oikeuslaitoksen suhdetta pohtiessaan, että kaupallinen lehdistö hyötyy harvoin ”tuntemattoman pienen

ihmisen” esittelystä. Sen sijaan julkisuuden henkilöiden osalta yksityisyyden rajat ovat puhuttaneet viime aikoina kiivaastikin, joskin esimerkiksi suuren polemiikin aiheuttaneessa Antti Piipon tapauksessa keskustelu on painottunut enemmän juridiikkaan kuin etiikkaan. ”Tavallisten ihmisten” osalta ajateltaneen, etteivät he voi joutua julkisuuteen *vastentahtoisesti*. Tämä on yleensä totta, mutta periaatteeseen on yksi merkittävä poikkeus: rikoksen tai onnettomuuden uhriksi joutuminen. Se voi TIMO VUORTAMAN (1983, 125) sanoin tarjota ”pääsylipun” julkisuuteen.

Omana erilliskysymyksenään rikosten ja onnettomuuksien uhrit ovat puhuttaneet toki runsaastikin. Ovathan sodat, luonnonmullistukset ja rikokset vaikuttaneet sanomalehdistön kehittymiseen aina 1500-luvun painetuista arkkiveisuista ja uutiskirjasista alkaen. Nykyistä kirjoittelutapaa voi pitää tuskin kovin poikkeuksellisena lyhyemmälläkään aikaperspektiivillä. Esimerkiksi TEUVO AROLAINEN (ks. Harju 2004b) on luonnehtinut nykyistä rikosjournalismia ”draaman paluuksi”. Hänen mukaansa nyt on siirrytty tyyliä 1950- ja 1960-luvuille, jolloin rikosuutiset olivat kuvailevia, henkilöityneitä ja kertoivat tarinan. Arolainen (2001, 107–108) on myös arvellut, että nykyisin vedetään yhä useammin uhreja ja heidän omaisiaan julkisuuteen – osin siksi, koska he vaikuttavat suostuvan haastateltaviksi aiempaa helpommin. Vielä vuonna 1990 Timo Vuortama arvioi onnettomuuksien käsittelyn olevan huomattavasti ”siistimpää” verrattuna 1950-lukuun, jolloin käytiin ”kauppaa uhrien rippikuvilla” (Keskinen 1990, 34). Havainnot viittaavat ympyrän sulkeutumiseen; aivan kuin rikos- ja onnettomuusjournalismissa oltaisiin palaamassa menneeseen.

Ammatillinen keskustelu uhrien käsittelystä tiedotusvälineissä kiteytyy usein nimien- ja kuvanjulkaisukäytäntöihin (esim. Arolainen 2001, 96). Ne ovat toki tärkeitä, mutta keskustelu ei saisi rajoittua yksinomaan niihin, sillä asianosaiset voivat kokea yksityisyytensä loukatuksi monin tavoin ilman, että heidän henkilöllisyyttään paljastetaan, kuten myöhemmin havaitsemme (ks. 2.2.1. ja 2.2.2.).

Niin Suomessa kuin muuallakin rikosten ja onnettomuuksien uhreja koskevan journalismieettisen keskustelun herättäjänä on toiminut yleensä suuronnettomuus. Esimerkiksi Ruotsissa tällaisena toimi Göteborgin diskopalo vuonna 1998 (Lundälv 1999, 29). Suomessa Lapuan patruunatehtaan räjähdys vuonna 1976 oli ensimmäinen onnettomuus, jonka jälkeen tarkasteltiin tieteellisesti uhrien psyykkisiä reaktioita ja henkistä selviämistä (Saari 2000, 18). Tapahtumasta tehdyssä perhepsykiatrisessa seurantatutkimuksessa todettiin tiedotusvälineiden osalta, että onnettomuusperheet kokivat toimittajien käyttäytymisen pääasiassa korrektina ja tunkeilemattomana, mutta toisaalta pelottavan teknisenä yrityksenä päästä kiinni sensaatioihin. Hautajaisten televisioinnin

uusintaesityksestä perheet tekivät yhteisesti ”kielteisen päätöksen”. (Haaramo & Karanko & Majava & Salokangas 1985, 38.) Timo Vuortama muistelee, että räjähdysten uutisointi herätti suurta kritiikkiä myös toimittajakunnan keskuudessa (Keskinen 1990, 34).

Vilkkaimman kriisipsykologisiakin sävyjä saaneen polemiikin aiheutti Estonia-autolautan uppoaminen vuonna 1994. Silloin jotkut toimittajat tarjosivat hoitajille lahjuksia ja naamioituivat hoitajiksi tai potilaiksi päästäkseen haastattelemaan uhreja Turun yliopistolliseen keskussairaalaan (Raittila 1986, 70; ks. Mäntylä 2004, 65–69). Samantapaisia tiedonhankintakeinoja käytettiin myös vuonna 1998 sattuneen Jyväskylän junaonnettomuuden uutisoinnissa (Perko 1998, 134). Vuonna 2004 sattuneen Konginkankaan bussiturman uhrin kokivat Journalisti-lehden mukaan mielipahaa puolestaan siitä, että toimitusten autot pyörivät heidän kotiensa ympärillä ja toimittajat soittivat heille useaan otteeseen. Nuoria yritettiin suostutella haastatteluun väittämällä sen olevan ”velvollisuuden” suuressa onnettomuudessa. (Vehviläinen 2004a.)

Rikos- ja onnettomuusjournalismista käyty keskustelu on sivunnut lähes poikkeuksetta journalismin kaupallisuutta ja kaupallistumista. Kritiikin kärki on suuntautunut useimmiten iltapäivälehdistöön. KALLE VIRTAPOHJAN (2000, 79–80) mukaan ”rikosjournalismin lisääntyminen on selvä merkki siitä, että rikos myy hyvin”. Hän väittää, että ”kakaramainen uutisjahti, johon uutistappiota pelkäävät toimittajat sumeilematta heittäytyvät, ei anna mahdollisuuksia eettiselle puntaroinnille”. Teuvo Arolainen (2002, 267; 1998, 180–181) ei hyväksy tällaista ajatuskulkua. Hän jopa otaksuu toimittajakunnan keskuudessa yleisesti tiedettävän, että muun muassa suuret urheiluvoitot, oudot eläintarinat, julkkiskohtalot ja vähäpukeiset naiset ovat rikoksia myyvämpiä lööppiaihteita. Keskustelua on voitu käydä pitkään arvailujen varassa, sillä iltapäivälehtien myyntiluvut ovat olleet perinteisesti yrityssalaisuuksia. Vuonna 2004 valmistunut PASI KIVIOJAN pro gradu -tutkielma raotti viimein salaisuuden verhoa. Se osoitti, että tietyn tyyppiset veriteot ja lähellä tapahtuvat katastrofit aiheuttivat merkittäviä myyntihuippuja Ilta-Sanomien vuoden 2002 myyntitilastossa. Tutkimusvuoteen ajoittuvasta Myyrmäen räjähdyksestä tehdyt lööpit ja kannet sijoituivat kärkisijoille koko vuoden myynnissä (ks. 4.2.1.).

Uhrien käsittelyä tiedotusvälineissä ei ole juurikaan tutkittu. Tunnetuin journalismia ja kriisipsykologiaa yhdistävä suomalainen tutkimus on PENTTI RAITTILAN (1996) Estonia-uutisoinnista kirjoittama *Uutinen Estonia*². Valtakunnalliseen itsemurhien ehkäisyprojektiin kuuluva *Itsemurha ja journalismi* -vihkonen (Kokko & Upanne 1997)

² Raittila on jalostanut kirjassa käyttämiään aineistoja myöhemmin väitöskirjassaan (2004), jossa hän analysoi, miten suomalainen journalismi käsitteli Estonia-onnettomuuden syytä tapahtuman jälkeen.

on todennäköisesti tunnetuin, nimenomaisesti uhrikirjoittelua käsittelevä julkaisu. Ulkomailla aihepiiriä on pohdittu erityisesti vuodesta 1999 toimineessa, Washingtonin yliopiston ylläpitämässä *Dart Center for Journalism and Trauma* -verkostossa³. Itse olen tarkastellut uhrijournalismia aiemmin proseminaari-tutkielmassani *Kauniin Eveliinan tragedia – tapaustutkimus journalismin etiikasta Ilta-Sanomissa, Iltalehdessä, Uutisvuoksessa ja Etelä-Saimaassa* (Kuusela 2001).

1.2. Tutkimuskysymys ja siihen vastaaminen

Millaisia eettisiä ongelmia on lehdistön uhrijournalismissa?

Yllä oleva kysymys määrittää tutkielman raamit. Tarkennan siihen sisältyviä käsitteitä myöhemmin, minkä vuoksi tyydyn määrittelemään ja rajaamaan niitä tässä vaiheessa vain sen verran kuin on tarpeen tutkimusongelman esittelemiseksi.

Eettisten ongelmien määrittely on vaikeinta, sillä ne ovat aina vahvasti arvosidonnaisia. Ratkaisen ongelman siten, että lähestyn tutkimuskysymystä kahdesta normatiivisesta teoriataustasta käsin. Toisena normatiivisena aineistona käytän journalistikunnan sisäistä eettistä normistoa, journalistietiikkaa, jonka pääperiaatteet lausutaan julki Journalistin ohjeissa ja jonka viimekätinen tulkintaoikeus kuuluu Julkisen sanan neuvostolle (JSN). Toinen normatiivinen tausta muodostuu kriisipsykologisessa kirjallisuudessa aihepiiristä esitetyistä näkemyksistä. Toisin sanoen tarkoitan eettisillä ongelmilla niitä ilmiöitä, jotka ovat ristiriidassa journalistietiikan ja/tai kriisipsykologiaan pohjautuvien näkemysten kanssa.

Tausta-aineiston normatiivisuudesta huolimatta en väitä mitään journalistista ratkaisua eettisesti oikeaksi tai vääräksi, vaan pyrin nostamaan esiin ilmiön *eettisesti arveluttavia* piirteitä sekä esittämään niihin joitakin parannusehdotuksia. Koska lähtökohtani on puhtaasti eettinen, en käsittele aihepiiriin liittyviä juridisia näkökohtia. Osaltaan haluan korostaa ratkaisulla myös juridiikan ja etiikan erillisyyttä.

Uhrijournalismilla tarkoitan traumaattisen tapahtuman uhreja käsittelevää journalismia. **Traumaattisella tapahtumalla** viitataan suomalaisia koskettaviin rikoksiin ja onnettomuuksiin⁴. **Uhreilla** tarkoitan luvussa 2.1.1. määrittelemiäni traumaattisen tapahtuman *psykologisia uhreja*. Niihin kuuluvat fyysisesti vahingoittuneiden lisäksi

³ Verkoston Internet-sivut ovat osoitteessa www.dartcenter.org.

⁴ Erikseen mainitessani tarkoitan myös muita luvussa 2.1. esittämäni neljä tunnusmerkkiä täyttäviä tapauksia.

muun muassa heidän omaisensa ja läheisensä. **Toimittajalla** viitataan kaikkiin toimitukselliseen työhön osallistuviin henkilöihin, muun muassa kirjoittaviin toimittajiin, valokuvaajiin, graafikoihin, toimitussihteereihin, uutispäälliköihin ja päätoimittajiin. Yksittäisen jutun tekemisestä puhuttaessa tarkoitan toimittajalla ensisijaisesti kirjoittavan toimittajan ja valokuvaajan muodostamaa työparia.

Lehdistön rajaan suomalaisiin *valtavirtajulkaisuihin* luvun 4.1. mukaisesti. Empiria-aineisto muodostuu Helsingin Sanomista, Keski-suomalaisesta, Ilta-Sanomista, Ilta-lehdestä, Avusta, Seurasta, Suomen Kuvalehdestä ja 7 päivää -lehdestä kerätyistä Myyrmäen pommiräjähdyistä käsittelevistä lehtiteksteistä. Tarkasteluajanjakso on hie-man yli kolmen viikon mittainen. Se alkaa ensimmäisestä räjähdysten jälkeisestä päivästä ja päättyy kauppakeskus Myyrmannin uudelleen avautumisesta kertoviin juttuihin.

Myyrmäen räjähdys ei ole missään mielessä ”arkipäiväinen” rikos tai onnettomuus, jotka mainitsin edellä erityishuomion arvoisiksi. Perustelen Myyrmäen valintaa tutkimuskohteeksi ennen muuta tapahtuman mittavalla huomioarvolla. Sen ansiosta voin kiinnittää huomiota *kirjoitteluketjuun*⁵, eli siihen, kuinka tapahtumasta raportointi eteni tapahtuman jälkeisten viikkojen aikana. Tapahtuman suuren huomioarvon vuoksi voin havainnoida myös päivä-, iltapäivä- ja aikakauslehtikirjoittelun eroja ja saada näin laajaulotteisen käsityksen valtavirtalehdistön uhrijournalismista. Mikäli olisin kerännyt aineistoni pienempiä rikoksia tai onnettomuuksia käsittelevistä teksteistä, kirjoitteluketjun jäljittäminen ja lehtien vertailu olisi huomattavasti vaikeampaa tai jopa mahdotonta. Tapaus Myyrmäen tuloksia tarkasteltaessa tulee kuitenkin muistaa, ettei niitä voi yleistää varauksetta ”arkipäivän” uhrijournalismiin (ks. 6.5.).

Tutkimuskysymykseen voisi hakea vastausta myös juttujen kohteita, uhreja, tai juttujen tekijöitä, toimittajia, haastatteleamalla. Myyrmäen uhrien näkemyksiä tiedotusvälineiden toiminnasta onkin jo sivuttu SOILI POIJULAN (2004) sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta tekemässä kyselytutkimuksessa, minkä päähuomio oli uhrien ja omaisten psyykkisessä selviytymisessä sekä hoidon merkityksessä (ks. 1.3.). Toimittajien haastatteleminen veisi puolestaan juttujen syntylähteille ja täydentäisi sitä kuvaa, joka syntyy pelkkiä journalismin lopputuotteita tarkastelemalla. Olen kuitenkin päätenyt lehtitekstien tarkasteluun kahdesta keskeisestä syystä. Ensinnäkin tarkoitukseni on tehdä *yleiskartoitus* vähän tutkitusta aiheesta. On siis olennaisempaa tietää, millaista uhrijournalismi on tai millaista sen pitäisi olla kuin miten se on syntynyt. Toiseksi olen kiinnostunut journalististen käytäntöjen sijasta ennen muuta siitä, millaisena uhrijournalismi

⁵ Käsite ”kirjoittelu” kattaa uutisten lisäksi myös muut juttutyypit, esimerkiksi reportaasit.

näyttäytyy lehtien lukijoille. Tulee kuitenkin muistaa, että haastattelutilanteeseen ja muuhun tiedonhankintaan liittyvät eettiset ongelmat ovat uhrien kannalta erittäin merkityksellisiä. Pohdin niitä teoriaosuudessa (ks. 2.1.1.), mutta Myyrmäen osalta voin esittää niistä vain varovaisia arvioita.

1.3. Tapaus Myyrmäki lyhyesti

Vantaan Myyrmäessä perjantai-iltana 11. lokakuuta 2002 kello 19.35 tapahtunut pommiräjähdyks on lähihistoriamme tuhoisimpia onnettomuuksia⁶. Kauppakeskus Myyrmännissä räjähtänyt omatekoinen pommi surmasi seitsemän ihmistä, joista yksi oli pommin paikalle tuonut 19-vuotias Petri Gerdt. Räjähdyks tapahtui kauppakeskuksen keskusaukiolla, jossa oli meneillään pelle-esitys. Pommi aiheutti eriasteisia vammoja lähes kahdeksadalle ihmiselle. Heistä 164:n tiedetään hakeutuneen lääkärinhoitoon. Tapahtuma käynnisti mittavan pelastusoperaation, johon osallistui satoja pelastus-, sosiaali-, terveys- ja poliisiviranomaisia ja lukuisa joukko vapaaehtoisia. Sisäasiainministeriön asettama tutkijaryhmä pitää viranomaistoimintaa lopputuloksen kannalta onnistuneena: kaikki pelastettavissa olleet uhrit pystyttiin pelastamaan (Räjähdyks kauppakeskus Myyrmännissä 2003, tiivistelmä).

Suomen Tietotoimisto (STT) uutisoi räjähdyksestä kello 20.04 eli noin puolen tunnin kuluttua tapahtumasta. Viranomaiset pitivät ensimmäisen tiedotustilaisuuden Myyrmäessä noin kello 21. Illan mittaan STT haastatteli silminnäkijöitä ja teki jutut muun muassa sairaaloiden hälytystilasta ja uhreille järjestetystä kriisiavusta sekä välitti presidentti Halosen, sisäministeri Itälän ja Vantaan kaupunginjohtajan osanotot ja kommentit tapahtuneeseen. Kaikkiaan STT:n uutisvirrassa liikkui ensimmäisen kahdeksan tunnin aikana 34 Myyrmäen tapahtumia käsittelevää tekstiä. (Tapaus Myyrmäki STT:ssä.)

Viimeistään Myyrmäen räjähdys toi tietoverkot ja niiden riskitekijät kansalaisten kollektiiviseen tietoisuuteen. Nimimerkkiä RC käyttänyt Gerdt oli vierailut räjähdysaineisiin keskittyvissä keskusteluryhmissä, mikä herätti keskustelun Internetissä liikkuvan materiaalin tarkemmasta valvonnasta. Myös ensimmäinen oikeaan osunut arvio pommirakentajan henkilöllisyydestä esitettiin verkkokeskustelussa räjähdystä seuraavana päivänä. Poliisi julkaisi nimen vasta päivää myöhemmin. Poliisi epäili tutkimusten al-

⁶ Kutsun tapahtumaa onnettomuudeksi, mutta en ota sillä kantaa räjähdysen tahallisuuteen. Poliisi pitää räjähdystä tahallisenä (Harju 2004a) toisin kuin pommirakentajan isä Armas Gerdt, joka esittää pojastaan kirjoittamassaan kirjassa *Petrin matka Myyrmänniin* (2004), ettei pommin pitänyt lauetta kauppakeskuksessa.

kuvaiheessa myös räjähdkeeskusteluryhmän 17-vuotiasta perustajaa ja ylläpitäjää, mutta hän osoittautui myöhemmin syyttömäksi. Poliisi pitää räjähdystä tahallisena, mutta teon motiivi on epäselvä. Varmuutta ei ole saatu myöskään siitä, yrittikö Gerdt itse selvitä räjähdyspaikalta. Julkisuudessa Gerdtiä on kuvailtu hiljaiseksi ja syrjäänvetäytyväksi nuoreksi.

Viranomaisten ja toimittajien yhteistyö sujui pääasiassa hyvin (Lundälv 2003, 2879–2881; Pekonen 2002). Toimittaja JARKKO SIPILÄ (2003b) kiittää poliiseja ja muita viranomaisia joustavuudesta, tiedotustilaisuuksien nopeasta järjestämisestä ja siitä, että kauppakeskusta pääsi kuvaamaan jo räjähdysten jälkeisenä päivänä. Matkapuhelinten toimimattomuus kauppakeskuksen alueella häiritsi pelastushenkilökunnan lisäksi myös toimittajia. Julkisuuslaki hankaloitti tiedonhankintaa Sipilän (2003a, 2003b) mielestä liiallisesti, sillä se esti poliiseja kertomasta pomminrakentajan mielenterveyttä koskevia tietoja. Sisäasiainministeriön asettaman tutkijaryhmän raportissa todetaan tiedotusvälineiden osalta, ettei uhrien keskeisenä hoitopaikkana olleen Töölön sairaalan alueella havaittu "poikkeavaa toimintaa" (Räjähdys... 2003, 32; ks. Vuorinen 2003). Helsingin Sanomien mukaan kolme toimittajaa yritti kuitenkin tunkeutua kuvaamaan vaikeasti loukkaantunutta uhria sairaalaan ilman tämän lupaa (Pekonen 2002).

Myyrmäen uhrin suhtautuvat tiedotusvälineisiin kahtalaisesti. Kun heiltä kysyttiin Poijulan (2004) tutkimuksessa⁷ toipumista vaikeuttaneita tekijöitä, ainoa useamman uhrin spontaanisti mainitsema tekijä oli ”media”. Asiasta kysyttiin tarkemmin tutkimuksen toisessa vaiheessa, jolloin 33 prosenttia osallistuneista vastasi median vaikeuttaneen tapahtumasta selviytymistä – kahden kolmasosan mielestä näin ei ollut siis tapahtunut. ”Kielteisenä” median vaikutusta piti 13 ja ”myönteisenä” 10 prosenttia. Vastaajista 28 prosentin mielestä tiedotusvälineiden käyttäytyminen oli epäasiallista. Yksi vastaaja katui antamia lausuntoja. (Poijula 2004, 50–51.) Tutkimustulosten tulkintaa vaikeuttaa useimmissa kysymyksissä käytetty ”kyllä vai ei” -kysymyksenasettelu, joka sopii huonosti näin monitahoisen ilmiön kuvaamiseen. On myös mahdotonta tietää, minkä verran esiin nousseet ongelmat koskevat lehdistöä – puhumattakaan jotakin tiettyä lehdistön lajia –, sillä tutkimuksessa puhutaan yleistävästi vuoroin ”mediasta” vuoroin ”tiedotusvälineistä”. Avoimissa vastauksissa uhrin syyttävät toimittajia muun muassa sokissa olevien ihmisten hyväksikäytöstä sekä jutun myyntiarvon asettamisesta asianosaisten tunteiden ja yksityisyyden edelle. Toisaalta tiedotusvälineet saavat kiitosta muun muas-

⁷ Tutkimuksen ensimmäiseen vaiheeseen (4 kk:n kuluttua räjähdyksestä) vastasi 59 ja toiseen (13 kk:n kuluttua räjähdyksestä) 47 henkilöä. Tutkimus kohdistettiin keskusrikospoliisille rikosilmoituksen tehneisiin henkilöihin, joista valtaosa loukkaantui fyysisesti. Omaisia vastaajista oli ensimmäisessä vaiheessa 9 ja toisessa vaiheessa 8.

sa siitä, että ne vastasivat räjähdysten jälkeiseen suureen tiedonjanoon. Journalismia koskevan osuuden pintapuolisuudesta huolimatta tutkimus osoittaa, että osa Myyrmäen uhreista kokee median tavalla tai toisella vaikeuttaneen heidän selviämistään. Samalla tulee kuitenkin huomata, että enemmistö uhreista ei kritisoi tiedotusvälineitä. Toisaalta herää myös kysymys siitä, kykenevätkö uhrit arvioimaan tiedotusvälineiden vaikutusta omaan toipumiseensa.

1.4. Tutkielman rakenne

Seuraavat luvut jakaantuvat teoria- ja empiriaosuuteen sekä niitä yhteen nivovaan päättäntöön. Teoriaosuuden aloittaa toisessa luvussa esitetty *teesi*, jossa tarkastelen traumaattista tapahtumaa ja siitä toipumista kriisipsykologin silmin sekä esittelen kriisipsykologiseen tietämykseen perustuvia, uhrijournalismia koskevia näkemyksiä. Tämän uhrin eli *yksilön etuun* vetoavan teesin vastapainoksi esitän kolmannessa luvussa toimittajakunnan *antiteesin*, minkä perusvireenä on *yleinen etu*. Se pohjautuu journalistien itsesääntelyjärjestelmän kirjallisiin ohjeistoihin sekä Julkisen sanan neuvoston niistä tekemiin tulkintoihin. Tarkastelen myös kyselytutkimuksia, jotka sivuavat toimittajien uhrijournalismia koskevia näkemyksiä.

Teesistä ja antiteesistä muodostuvaan vastakkainasetteluun tulee suhtautua vahvana yleistyksenä. En suinkaan oleta, että ammattikuntien näkemykset olisivat välttämättä vastakkaisia tai että kaikki kriisipsykologit tai toimittajat jakaisivat saman käsityksen uhrijournalismin etiikasta. Kysymys on ammattikuntien *ideaalittyoppien*, Kriisipsykologin ja Toimittajan, välisestä personoidusta konfliktista. Näistä ensin mainittu puolustaa yksilöä ja jälkimmäinen yhteisöä. Samaan tapaan kuin ”toimittaja” kattaa kaikki toimittajien työtä tekevät myös ”kriisipsykologi” viittaa kaikkiin psykologista kriisityötä tekeviin. Tulee myös muistaa, että jos haluaisi tarkastella tarkemmin uhrijournalismia selittäviä tekijöitä tai juttujen syntyprosessia, pitäisi pohtia syvällisemmin JSN:n ja sen kannanottojen suhdetta yksittäisiin toimittajiin ja journalismin lopputuotteisiin. Niin ikään pitäisi eritellä tarkemmin mediainstituutioiden sisäisiä ristiriitoja ja intressieroja, esimerkiksi sitä, että päätoimittaja voi olla lehdestä sekä journalistisessa että taloudellisessa vastuussa. Taloudellinen paine ja muut organisatorisista syistä ja mediarutiineista johtuvat tekijät vaikuttavat myös toimitushierarkiassa alemmalla tasolla oleviin. Koska tarkoitukseni ei ole kuitenkaan selittää uhrijournalismin syntymekanismeja vaan kuvata, millaisena uhrijournalismi näyttäytyy lehtien sivuilla, käsittelen näitä kysymyksiä vain lyhyesti.

Empiriaosuuden aloittavassa neljännessä luvussa esittelen tutkimuksessa mukana olevat lehdet sekä jaottelen niiden Myyrmäki-kirjoittelua *määrällisen sisällönerittelyn* keinoin. Sen tarkoitus on muodostaa yleiskuva, jota vasten voin suhteuttaa *laadullisemmin painottuneessa* viidennessä luvussa tarkastelemani Myyrmäki-kirjoittelun eettisesti ongelmalliset piirteet. *Synteesiksi* nimeämässäni päätännössä eli kuudennessa luvussa teen aineistossa esiin nousseiden onnistuneiden ratkaisujen perusteella joitakin parannusehdotuksia sekä pyrin sovitteluun journalistin ja kriisipsykologin välille luomaani vastakkainasettelua. Synteesin, kuten koko tutkielmankin, perimmäinen tarkoitus on muodostaa perusteltu näkemys eettisesti kestävästä uhrijournalismista.

2. KRIISIPSYKOLOGIN TEESI: YKSILÖN ETU

It is not the journalist's job to heal, but it certainly is the journalist's obligation to do no harm.

William Coté ja Roger Simpson (2000, 111)

Järkyttävien tapahtumien psyykkisiä vaikutuksia alettiin tutkia armeijoissa 1800-luvun puolivälissä (Murtomaa ym. 1998, 11). Käsitteenä psyykkisen trauman teki tunnetuksi SIGMUND FREUD 1910-luvulla. Tätä ennen trauman käsitettä oli käytetty lääketieteessä ja kirurgiassa, jossa sillä oli tarkoitettu ulkoisesta väkivallasta syntynyttä vammaa sekä sen vaikutuksia organismiin kokonaisuutena. Freudin siirtäessä käsitteen psykoanalyysiin sen mukana seurasi kolme keskeistä piirrettä: ajatus väkivaltaisesta sokista, ajatus vammasta ja ajatus sen seurauksista koko järjestelmään. (Saari 2000, 15–16.)

Ymmärrys traumaattisista tapahtumista syveni toisessa maailmansodassa taisteleiden sotilaiden psykologisissa tutkimuksissa. Niistä lähtien ihmisen reaktioita on tutkittu sekä luonnonkatastrofien että ihmisen aiheuttamien katastrofien yhteydessä. Toisissa tutkimuksissa on seurattu tapahtumien välittömiä vaikutuksia uhriin, toisissa uhrien toipumista on tarkkailtu kuukausia tai vuosia. (Mt., 17.) Tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmisen aiheuttamat onnettomuudet aiheuttavat uhreille enemmän psyykkisiä häiriöitä kuin luonnononnettomuudet (Poijula 2004, 27).

Nykyuotoinen katastrofipsykologia sai alkunsa 1980-luvulla, kun USA:ssa alettiin kehittää systemaattisesti keinoja uhrien auttamiseksi. Uudet opit omaksuttiin nopeasti Norjaan, josta tuli eurooppalainen katastrofipsykologisen osaamisen keskus öljynporauslautoilla sattuneiden onnettomuuksien takia. Suomeen varsinainen katastrofipsykologinen ajattelumalli tuli vasta 1990-luvun alussa. Nykyisin psyykkistä apua tarjotaan sekä suuronnettomuuksien että niin sanottujen arkielämän traumaattisten tapahtumien ja tilanteiden jälkeen. (Mt., 17–19.) Julkisuudessa kriisipsykologia on henkilöitynyt ennen muuta alan suomalaiseseen uranuurtajaan, psykologi SALLI SAAREEN.

Seuraavaksi tarkennan johdannossa esittämiäni traumaattisen tapahtuman ja niiden uhrien määritelmiä sekä esitän lyhyesti, mitä tiedetään uhrien toipumisprosessista. Sen jälkeen tarkastelen, millaista on eettisesti hyväksyttävä uhrijournalismi kriisipsykologin näkökulmasta. Toistaiseksi tarkastelen asiaa siis lähtökohtaisesti uhrin kannalta.

2.1. Traumaattinen tapahtuma

Traumaattiselle tapahtumalle asetetaan yleensä neljä tunnusmerkkiä, joista keskeisin on ennustamattomuus. Koska tapahtuma sattuu yllättäen ilman ennakkovaroitusta, siihen ei voi valmistautua etukäteen psyykkisesti. Toiseksi traumaattinen tapahtuma on usein kontrolloimaton, joten siihen ei voi vaikuttaa omalla toiminnallaan. Kolmanneksi tapahtuma muuttaa keskeisiä elämänarvoja. Tapahtumaan joutuneet esimerkiksi tiedostavat oman haavoittuvuutensa tai heidän käsityksensä maailmasta ja elämästä muuttuu. Neljänneksi tapahtuman aiheuttama muutos on niin suuri, että tavanomaiset psyykkiset puolustus- ja sopeutumiskeinot eivät riitä. Tästä johtuen sopeutuminen on aloitettava kriisireaktion kautta. (Murtomaa ym. 1998, 13–14; ks. Saari 2000, 22–27.)

Traumaattisten tapahtumien tunnusmerkeissä on monia yhteneväisyyksiä uutiskriteereihin. Tapahtuman suuruus kuuluu esimerkiksi GALTUNGIN ja RUGEN (1965/1999, 21–25) klassikoiksi muodostuneisiin uutisten valintaperusteisiin⁸. Heidän listaukseensa sisältyvissä epätavallisuudessa ja kielteisyydessä voi nähdä niin ikään yhtymäkohtia traumaattisen tapahtuman tunnusmerkkeihin. Tunnusmerkistöjen yhteneväisyys selittyy osaltaan sillä, että Galtung ja Ruge etsivät kriteereitä universaaleille uutisille, joita onnettomuudet, sodat ja muut traumaattiset tapahtumat lienevät tyypillisimmillään.

2.1.1. Psykologiset uhrit

Arkiajattelussa ja siihen pohjautuvassa journalismissa onnettomuuden uhreiksi mielletään tavallisesti vain tapahtumassa kuolleet ja fyysisesti vahingoittuneet. Asia on näin puhtaasti lääkinnälliseltä kannalta, mutta psykologisessa mielessä uhrijoukko on huomattavasti laajempi. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa traumaattisia tilanteita käsittelevässä ohjeistuksessa (Murtomaa ym. 1998, 14) mainitaan seuraavat välittömien ja välillisten uhrien ryhmät (ryhmien aakkostus TK):

Välittömät uhrit

- A. kuolleet
- B. fyysisesti ja/tai psyykkisesti vammautuneet
- C. muut tapahtumassa välittömästi mukana olleet

Välilliset uhrit

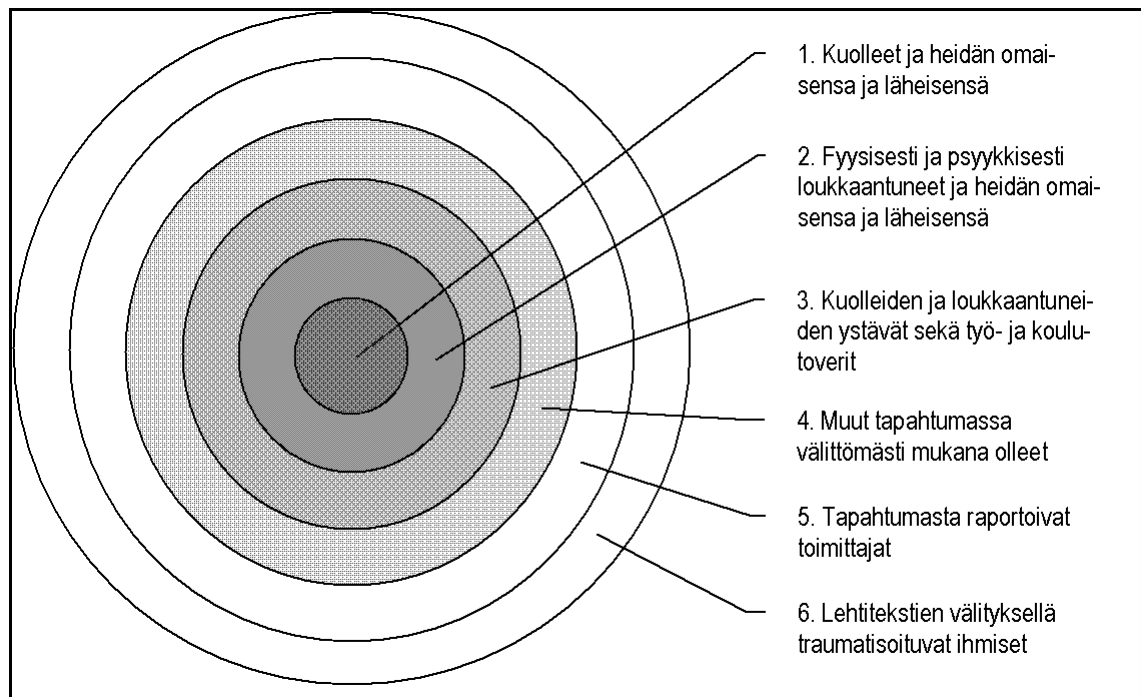
- D. omaisensa ja läheisensä menettäneet
- E. eloonjääneiden ja vammautuneiden omaiset ja läheiset
- F. kuolleiden ja vammautuneiden työtoverit ja ystävät
- G. tapahtuman ja sen seuraukset nähneet ulkopuoliset

⁸ Galtungin ja Rugen uutisten valintaperusteet voi tiivistää seuraavasti: 1) toistuvuus, 2) suuruus tai voimakkuus, 3) selkeys tai ymmärrettävyys, 4) läheisyys vastaanottajalle, 5) käsityksiä vahvistavuus, 6) epätavallisuus, 7) jatkuvuus, 8) päivän uutistilanne, 9) eliittivaltioita koskevat asiat, 10) eliittihenkilöitä koskevat asiat, 11) henkilöiminen ja 12) kielteisyys.

- H. pelastus- ja lääkintätehtäviin osallistuneet ammattiauttajat ja vapaaehtoiset
- I. muut tuki-, huolto- ja vastaaviin toimiin osallistuneet [toimittajat]
- J. tapahtuman johdosta taloudellisia menetyksiä kärsineet
- K. uhan takia evakuoitunut, joilla ei ole muita menetyksiä
- L. auttajien omaiset ja läheiset
- M. muut, joiden henkiseen tasapainoon tapaus vaikuttaa haitallisesti [tiedotusvälineiden välityksellä traumatisoituvat ihmiset]
- N. henkilöt, jotka olisivat saattaneet joutua mukaan tapahtumiin (esim. kohtalokkaan matkansa peruuttaneet)

Listaus tarjoaa perustan kuviossa 1 esittämälleni mallinnukselle, minkä tarkoituksena on kuvata toimitustyön kannalta keskeisimpiä traumaattisen tapahtuman uhreja. Mallinnukseen sisältyvät listauksen ryhmät A–F sekä I ja M. Mallinnuksessa kuvattujen *uhrikehien* tehtävänä on auttaa todellisuuden hahmottamista ja toimia Myyrmäki-analyysin luokittelurunkona (ks. 5.) – ei kuvata kaikkia mahdollisia uhriryhmiä eikä arvottaa uhrien kokemia kärsimyksiä. Fyysisen etäisyyden kasvaminen ei vähennäkään välttämättä psyykkistä painetta: esimerkiksi Myyrmäen räjähdyksessä vahingoittuneiden omaiset oireilivat Poijulan (2004, 11) mukaan jopa voimakkaammin kuin välittömät uhrin.

KUVIO 1: Journalismin kannalta potentiaaliset traumaattisen tapahtuman uhrin



Empiriaosuudessa tarkastelen kehille 1–4 kuuluvien uhrien esiintymistä aineistossani. Kehiä 5 ja 6 en voi tarkastella empiirisesti, mutta sivuan niitä lyhyesti päätännössä (ks. 6.1.) monipuolistaakseni kuvaa uhrjournalismin eettisesti ongelmallisista piirteistä.

2.1.2. Toipumisprosessi

Traumaattisen tapahtuman jälkeisessä toipumisprosessissa on havaittavissa selvää lainomaisuutta, vaikka reaktioiden voimakkuuksissa, kestoissa ja myöhemmissä seuraamuksissa onkin vaihtelua tilanteesta ja henkilöstä riippuen (Murtomaa ym. 1998, 17). Toipumisen etenemistä mallinnetaan usein jakamalla se neljään jaksoon: sokkivaiheeseen, reaktiovaiheeseen, käsittelyvaiheeseen ja uudelleen suuntautumisen vaiheeseen (Murtomaa ym. 1998, 16; ks. Poijula 2002, 71 ja Saari 2000, 41–68).

Sokkivaihe alkaa ihmisen joutuessa traumaattiseen tapahtumaan. Sokki on hengissä säilymisen kannalta tarkoituksenmukainen reaktio, sillä se suojaa sellaiselta tiedolta tai kokemukselta, jota ihmisen psyyke ei pysty heti vastaanottamaan tai kestämään. Ihmismieli ottaa ikään kuin aikalisän, minkä vuoksi tapahtuma saattaa tuntua jälkeinpäin epätodelta, ”kuin elokuvalta”. (Saari 2000, 42.) On myös arvioitu, että aivojen kapasiteetti laajenee useissa kriisi- ja onnettomuustilanteissa (Dyregrov 1994, 21): aistit ovat erityisen tarkkoja ja vaikutteet porautuvat aivoihin ilman tavanomaista valikoitumista ja muokkaantumista, mistä johtuen aistivaikutelmat ja mielikuvat ovat erittäin voimakkaita, yksityiskohtaisia ja selkeitä (Saari 2000, 42). Sokissa olevaan ihmiseen tekevät voimakkaan vaikutuksen hänen kohtaamansa ihmiset ja se, mitä he sanovat. Esimerkiksi syyllistävä keskustelu voi jäädä mieleen loppuiäksi (mt., 43–44; vrt. Murtomaa ym. 1998, 24). Näin ollen myös toimittajien käyttäytyminen tapahtumapaikalla voi vaikuttaa merkittävästi uhrien myöhempään elämään.

Tiedotusvälineet luonnehtivat tapahtumaa usein paniikinomaiseksi, vaikka useimmat ihmiset toimivat katastrofissa tarkoituksenmukaisesti (Dyregrov 1994, 23; ks. Eränen 1990, 11; Ponteva 1990, 7). Toinen tiedotusvälineidenkin levittämä yleinen virhekäsitys on, että uhrin ilmaisevat tunteitaan aina suurieleisesti heti tapahtuman jälkeen. Todellisuudessa uhrin voivat vaikuttaa täysin tunteettomilta ja saattavat jopa lohduttaa muita. Tämä hämmentää usein myös uhria itseään. (Saari 2000, 46.)

Reaktiovaiheeseen siirtyminen tapahtuu yleensä vähitellen ja edellyttää, että uhkatilanne on ohi ja ihminen tuntee olevansa turvassa. Reaktiovaihe kestää yleensä muutamia päiviä. Niiden aikana ihminen alkaa tulla tietoiseksi tapahtuneesta ja sen merkityksestä omalle elämälleen. Somaattiset oireet, kuten vapina, pahoinvointi, sydänvaivat, lihassäryt, huimaus ja painostava väsymys, ovat tyypillisiä. (Saari 2000, 52–56.) Usein uhrin ovat reaktiovaiheessa myös suggestioalttiita. He osoittavat kiinnostuneisuutta ja kiitollisuutta muita kohtaan ja ovat psykologisesti avoimia ja halukkaita puhumaan kokemuksistaan. Tavallisimpia psyykkisiä oireita ovat ahdistuneisuus, masennus, syylli-

syydentunteet, ärtyneisyys, keskittymiskyvyttömyys, sulkeutuneisuus, dissosiatiiiviset reaktiot, unettomuus, pelkotilat ja pakonomaiset muistumat tapahtumasta. Erityisesti lapset kokevat usein syyllisyyttä tapahtuneesta. (Taiminen ym. 1994, 3462.)

Sokki- ja reaktiovaiheen eli akuuttien kriisireaktioiden jälkeen seuraa käsittelyvaihe. Sen aikana tapahtuman työstäminen hidastuu. Uhri alkaa tehdä surutyötä eli työstää tunteitaan ja traumojaan sekä luoda uudelleen tulevaisuuden perspektiiviään, mikä on saattanut lyhentyä tapahtuman jälkeen muutama tuntiin. Toisin kuin aiemmissa vaiheissa uhri ei halua yleensä puhua tunteistaan ulkopuolisille vaan saattaa vetäytyä lähes kokonaan ihmissuhteista ja sitoumuksista. Uhrit itse puhuvat jälkeinpäin usein "hyvistä ja huonoista päivistä". Tyypillisiin psyykkisiin oireisiin kuuluu muisti- ja keskittymisvaikeuksia sekä ärtyisyyttä. Mikäli toipumisprosessi etenee suotuisasti, elämä "normalisoituu" uudelleensuuntautumisen vaiheessa niin, että tapahtumasta tulee luonteva osa omaa elämänsä historiaa eikä se ole enää jatkuvasti mielessä. (Saari 2000, 60–68.)

Toipumisprosessi ei etene aina edellä kuvatulla tavalla. Toipuminen saattaa pysähtyä esimerkiksi reaktiovaiheeseen, minkä seurauksena voi olla traumaperäinen stressihäiriö. Sen oireisiin kuuluu muun muassa mieleen tunkeutuvia muistoja, tapahtumaan liittyvien ärsykkeiden välttämistä ja vireystason oireita. Jotta oireet diagnosoidaan traumaperäiseksi stressihäiriöksi, niiden on kestettävä vähintään kuukauden ajan. Lisäksi diagnoosi vaatii, että tapahtuma on epätavallisen voimakas, esimerkiksi vakava uhka omaa tai läheisten henkistä tai fyysistä koskemattomuutta kohtaan. (Mt., 77–79.) Poijulan (2004, 11) mukaan Myyrmäen välittömistä uhreista noin kolmannes ja omaisista lähes kaksi kolmasosaa kärsi hoitoa vaativasta traumaperäisestä stressihäiriöstä. Myyrmäen uhrit kärsivät yleisesti myös masennuksesta, traumaattisesta surusta ja psyykkisestä pahoinvoinnista (mt., tiivistelmä). Traumaattisen tapahtuman psyykkisiä oireita ja häiriöitä ehkäistään ja hoidetaan psykologisilla interventioilla. Sokkivaiheessa voidaan käyttää esimerkiksi ryhmämuotoista defusing-menetelmää ja myöhemmin debriefing-menetelmää eli psykologista jälkipuintia (Saari 2000, 148 ja 153). Uhrien omat voimavarat riittävät harvoin asiantuntija-avun oma-aloitteiseen hakemiseen, mistä johtuen kriisipalveluja tulisi tarjota Saaren (mt., 96) mukaan automaattisesti kaikille uhreille (ks. myös Murtomaa ym. 1998, 22; Poijula 2004, 71).

2.2. Uhrijournalismi kriisipsykologin silmin

Norjalaisen katastrofipsykologin ATLE DYREGROVIN (1994, 90) mukaan tiedotusvälineiden tiedon tarpeen ja uhrien rauhan tarpeen välillä on ”aito ristiriita”. Tätä vastak-

kainasettelua kuvastaa osaltaan journalismia ja kriisipsykologiaa yhdistävän kirjallisuuden vähäisyys. *Dart Center for Journalism and Trauma* -verkostossa vaikuttavien WILLIAM COTÉN ja ROGER SIMPSONIN käytännönläheinen opaskirja *Covering Violence* (2000) muodostaa tässä suhteessa kiinnostavan poikkeuksen, sillä siinä yhdistetään kriisipsykologisia näkemyksiä journalististen käytäntöjen tarkasteluun. Vaikka kirjoittajien ajattelu pohjautuukin vahvasti amerikkalaiseen journalistiseen kulttuuriin, heidän ajatuksistaan voi löytää monia olennaisia huomioita ja esimerkkejä, jotka auttavat myös suomalaisen uhrijournalismin tarkastelussa.

2.2.1. Haastattelutilanne

Uhrijournalismia koskevan pohdinnan keskeisimpiä kysymyksiä on se, saako uhreja haastatella ja kuvata. Kysymyksen taustalla on huoli lehdistön "hyvistä tavoista" ja toisaalta Cotén ja Simpsonin opaskirjassakin ilmaistu ajatus, jonka mukaan uhrien haastattelu ja heidän esittämisensä tiedotusvälineissä saattaa tuottaa heille uusia traumoja (Coté & Simpson 2000, ks. Saari 2000, 130; Dyregrov 1994, 90). Opaskirjassa (mt., 86) uhrien arvioidaan olevan usein valmiita puhumaan toimittajalle, koska he kokevat sen helpottavan oloa, ajattelevat sen auttavan syyllisten kiinnisaamista tai kokevat sen jopa eräänlaiseksi velvollisuudeksi (ks. myös Lundälv 1999, 49). Myös silloin, kun uhrit itse antavat luvan haastatteluun, heidän on arvioitu katuvan lausuntojaan jälkeenpäin ja niiden on epäilty pitkittävän tapahtuman jälkiseurauksia (Dyregrov 1994, 70; Murtomaa ym. 1998, 52; Saari 2000, 135).

Sokissa olevan uhrin haastattelua voi verrata juopuneen haastatteluun: molempien esittäminen tiedotusvälineessä on eettisesti arveluttavaa siksi, koska heidän arvostelukykynsä on tilapäisesti heikentynyt. Sokissa olevan, järkevästi ja rauhallisesti käyttäytyvän uhrin arvostelukykyä on tosin vaikeampi arvioida, mistä johtuen vailla psykologista koulutusta oleva toimittaja joutuu tekemään päätöksen haastattelusta vääjäämättä enemmän arkijärjen kuin psykologisen havainnoinnin perusteella.

Myös Coté & Simpson (2000, 83–91) korostavat tapauskohtaista harkintaa. Ensinnäkin tulee pohtia, onko haastattelulle tarvetta: riittävätkö omat havainnot tapahtuman kertomiseen vai tarvitaanko mukana olleiden haastattelemista? Jos päädytään jälkimmäiseen, pitää varmistua, että haastattelun antaminen perustuu *tietoiseen päätökseen*. Haastateltavan tulee ymmärtää, että hän puhuu toimittajan kanssa. Uhrille pitää myös kertoa, millaisia tietoja häneltä kaivataan ja kuinka niitä käytetään. Opaskir-

jassa (mt., 88) siteerattu, toimittajia kouluttava psykiatri FRANK OCHBERG kehottaa jopa varoittamaan haastattelun mahdollisista kielteisistä seuraamuksista, esimerkiksi näin:

Remembering, however, may be painful for you. And your name will be used. You might have some unwanted recollections after we talk and after the story appears. In the long run, telling your story to me should be a positive thing. Any questions before we begin.

Käytännössä neuvojen noudattaminen saattaa olla toimittajalle vaikeaa tai jopa mahdollista. Haastattelun tarpeellisuutta voi olla vaikea tietää tapahtumapaikalla, etenkin silloin, jos ei ole tarkkaa käsitystä, millaisia tietoja toimitus on saanut tai tulee saamaan viranomaislähteiltä. Kielteisistä seuraamuksista varoittaminen koettaneen niin ikään vaikeaksi – saattaahan varoittaminen johtaa haastattelusta kieltäytymiseen. Haastattelulausumien tai valokuvien tarkkaa käyttötarkoitusta on usein vaikea kertoa haastateltaville kovin tarkkaan, sillä niiden lopullinen käyttötarkoitus selviää useimmiten vasta jutun editointiprosessin aikana. Kaiken kaikkiaan neuvoissa on kuitenkin kaksi tärkeää näkökohtaa, joita voi pitää käytännöllisinä ohjenuorina. Ensinnäkään uhreja ei pidä haastatella ja kuvata pelkästään tavan tai varmuuden vuoksi. Toiseksi uhreille olisi suotava mahdollisimman suuri oikeus hallita vuorovaikutustaan toimittajan kanssa.

Jotta uhri voi tuntee kontrolloivansa tilannetta, hänen tulee opaskirjan (mt., 92–96) mukaan saada päättää mahdollisimman paljon haastattelun olosuhteista, esimerkiksi paikasta ja etenemisnopeudesta. Tunteiden näyttämisen tulee olla sallittua: itkemistä ei pidä tulkita niin, että haastattelu pitäisi välttämättä lopettaa. Opaskirjassa myös ohjeistetaan pahoittelemaan tapahtunutta ja vakuuttamaan, ettei uhri saa syyttää tapahtumasta itseään. Erityisesti tulee välttää ”Miltä nyt tuntuu?” -kysymystä. Neuvot vaikuttavat yksityiskohtaisuudessaan naiiveilta, mutta käytäntö on osoittanut niiden tarpeellisuuden. Sen vakuudesta käy esimerkiksi A-studiossa Estonia-onnettomuuden jälkeen esitetty haastattelu, jossa suomalaistoimittaja kysyi miehensä menettäneeltä virolaisnaiselta ”Miltä nyt tuntuu?” (Raittila 1996, 79).

Cotén ja Simpsonin (2000, 192) opaskirjassa suositellaan, ettei alle kymmenen-vuotiaita lapsia haastateltaisi tai kuvattaisi traumaattisten tapahtumien yhteydessä. Vanhempien luvalla ei pitäisi antaa kovin suurta painoarvoa, sillä he vähättelevät usein lastensa kykyä havainnoida tapahtunutta (ks. Poijula 2002, 141; Saari 2000, 249).

2.2.2. Julkaistava juttu

Julkaistavan jutun osalta Cotén ja Simpsonin opaskirjassa (2000, 108–112) tähdennetään tietojen oikeellisuutta sekä sitä, etteivät tiedot saa olla liian yksityiskohtaisia.

Oikeellisuus on tärkeää jo siksi, että uhrin lukevat jutut yleensä erittäin tarkasti ja tallentavat ne usein. Näennäisen pieniä virheitä, kuten väärin kirjoitettuja nimiä ja ikiä, pidetään usein loukkaavina (mt., 108). Erityisen huolellinen on oltava uhrin terveydentilaa tai muuta henkilökohtaista ominaisuutta koskevien tietojen suhteen. Esimerkiksi Jokelan junaonnettomuuden jälkeen vuonna 1996 uutisoitiin laajasti, että veturinkuljettajalla oli vaikea aivosairaus. Tämä muutaman päivän kuluttua perättömäksi paljastunut tieto loukkasi Saaren (2000, 131) mukaan syvästi kuljettajan läheisiä. Vastaavasti arkaluontoisilla tiedoilla spekuloinnin voi olettaa loukkaavan lähipiiriä. Esimerkistä käy Eveliina Lappalaisen surmaa käsittelevä Iltalehden lööppi, joka väitti uhrin tulleen raiskatuksi. Tieto osoittautui myöhemmin perättömäksi. (Kuusela 2001, 20.)

Yksityiskohtien välttäminen ei tarkoita pelkästään sensaatioiden karttamista eli vaikenemista tapahtuman raaioista, vaan yleistä merkitystä olevista piirteistä. Muunlaisista liian tarkkaa yksityiskohtien kuvailua Coté ja Simpson (2000, 111) havainnollistavat jutulla, jossa luonnehditaan iäkästä, surmattua naista seuraavalla tavalla: "...weighed 90 pounds, loved to smoke, took in stray cats and was sweet to her neighbors". Jutun kirjoittanut toimittaja on halunnut todennäköisesti inhimillistää uhria – tehdä kasvottomasta uhrista ihmisen, johon lukijat voivat samaistua. Motiivin mahdollisesta vilpittömyydestä ja kuvailun myönteisestä sävystä huolimatta uhrin poika koki maininnan tupakoinnista loukkaavaksi, koska se ei liittynyt millään tavalla hänen äitinsä kuolemaan. Anekdootti osoittaa, että asianosaiset voivat kokea raportoinnin yksityiskohdat loukkaavaksi silloinkin, kun ne eivät näyttäyty tällaisina ulkopuolisille.

Jotta uhrjournalismi olisi eettisesti oikeutettua, se pitää tehdä uhrien toipumisprosessia kunnioittavassa aikataulussa. Asiaa havainnollistetaan opaskirjassa (mt., 227; vrt. Lundälv 1999, 105–107) jakamalla kirjoitteluprosessi *Ensimmäiseen* ja *Toiseen näytökseen*. Ensimmäinen näytös tarkoittaa uutisia, joissa etsitään vastauksia uutisen viiteen W-kysymykseen: who, what, when, where ja why. Suomalaisittain sama ilmaistaan yleensä viitenä M-kysymyksenä: mitä, missä, milloin, miten ja miksi. Suomalaiseen listaukseen ei kuulu yleensä kuka-kysymystä, mikä tekee listauksesta amerikkalaistakin sopivamman Ensimmäisen näytöksen ohjenuoraksi. Uurit voivat astua näyttämölle Toisessa näytöksessä, minkä aika on kuukausien tai vuosien kuluttua tapahtumasta eli silloin, kun toipumisprosessi on edennyt vähintään käsittelyvaiheeseen. Tyyllillisesti Toisessa näytöksessä julkaistaan yleensä human interest -juttuja. Luonteeltaan niiden pitäisi olla selviytymistarinoita eli painopisteen tulisi olla traumasta selviytymisessä, ei niinkään enää tapahtumassa. Näin jutut voisivat lisätä sekä uhrien että lukijoiden ymmärrystä traumaattisia tapahtumia seuraavista reaktioista ja niiden etenemisestä.

3. JOURNALISTIN ANTITEESI: YLEISÖN ETU

Tämä sotaveteraani päätti ajaa hissini ensimmäiseen kerrokseen, ja hän sulki oven ja lähti alas, mutta hänen vihkisormuksensa tarttui niihin koristeisiin. Joten hän nousi ilmaan ja hissini lattia meni alas, putosi hänen altaan, ja hissini katto murskasi hänet. Niin se käy.

Minä siis soitin sisään tämän uutisen, ja vahalla kirjoittava nainen kysyi minulta: ”Mitä hänen vaimonsa sanoi?”

”Hän ei tiedä vielä”, minä sanoin. ”Se tapahtui juuri äsken.”

”Käy hänen luonaan ja hanki hänen lausuntonsa asiasta.”

”Mitä?”

”Sano olevasi kapteeni Finn poliisista. Sano että sinulla on ikäviä uutisia. Ilmoita uutinen hänelle ja kuuntele mitä hän sanoo.”

Niin minä tein. Hän sanoi suunnilleen sitä mitä hänen odottikin sanovan. Heillä oli pieni lapsi. Ja niin edespäin.

Kun tulini toimistoon, se nainen kysyi minulta, vain omaa uteliaisuuttaan, miltä se murskautunut mies oli näyttänyt kun hän oli murskana.

Katkelma Kurt Vonnegutin (1969, 16) romaanista Teurastamo 5

KURT VONNEGUTIN kertomus opiskelurahoja hankkivan reportterin ensimmäisestä työtehtävästä kuvaa osuvasti uhrijournalismin raadollisimpia puolia. Kuvatunlainen menettely on helppo tuomita – niin kriisipsykologin kuin toimittajankin. Aina asia ei ole näin yksioikoinen. Kriisipsykologin ja journalistin näkemykset voivat olla keskenään ristiriitaiset silloinkin, kun molemmat kokevat puolustavansa eettisesti oikeaa. Tämä johtuu ennen muuta ammattikuntien erilaisista viitekehyksistä: kriisipsykologi puolustaa ensisijaisesti yksilön eli uhrin etua ja journalisti ensisijaisesti yleisön etua, lukijoiden oikeutta tietää ympärillä tapahtuvista rikoksista ja onnettomuuksista. Näkökulmat eivät ole silti täysin vastakkaiset: kuuluuhan hyvään journalistiseen tapaan myös yksityisten etujen huomioon ottaminen silloin, kun ne joutuvat törmäyskurssille yleisten etujen kanssa.

Hyvää journalistista tapaa on linjattu länsimaisissa, liberaalia sananvapauskäsitystä edustavissa maissa ammattikunnan itsesääntelyllä. Tiedonvälityksen riippumattomuuden on katsottu toteutuvan niissä parhaiten, kun lainsäädännöllä määritellään ainoastaan sananvapauden ulkoiset puitteet ja vastuu sisällöstä jätetään viestintäalan itsensä järjestettäväksi (Vuortama 1984, 13). Koska tutkin yksinomaan kotimaisen lehdistön Myyrmäki-kirjoittelua, tarkastelen seuraavaksi pelkästään suomalaisia eettisiä ohjeistoja ja Julkisen sanan neuvoston niihin perustamia tulkintoja. Esittelen myös suomalaisten toimittajien uhrijournalistisia näkemyksiä sivuavia tutkimuksia. Luvun päätteeksi pohdin alustavasti kriisipsykologin ja toimittajan yhteistä eettistä perustaa.

3.1. Eettiset ohjeistot

Keltaisen lehdistön nousua Yhdysvalloissa ja Englannissa on pidetty kansainvälisesti eräänlaisena lähtölaukauksena journalistietiikan kehittymiselle (Mäntylä 2004, 17–18). William Randolph Hearstin ja Joseph Pulitzerin kilpaileviin lehti-imperiumeihin kuului julkaisuja, jotka keskittyivät rikoksiin, väkivaltaan ja ihmisten yksityiselämään liittyviin paljastuksiin ja kohu-uutisiin. Myöhemmin ensimmäinen maailmansota pakotti toimittajat ja kustantajat pohtimaan vastuutaan uutisoitaessa sodan kärsimyksistä ja kuolemasta. Hieman yleistäen voidaan todeta, että journalismin itsesääntely alkoi kehittyä Suomessa muiden Pohjoismaiden tapaan rikosjuttujen moraalien pohdinnasta (Vuortama 1984, 141). Huoli kohdistui uhrin sijasta kuitenkin todennäköisesti ennen muuta rikoksen tekijöiden ja niistä epäiltyjen yksityisyyteen (ks. Vuortama 2003, 9–10). Ensimmäiset itsesääntelyn periaatteet julkilausuvat ohjeet⁹ julkaistiin vuonna 1957.

Vuoden 2005 alussa otettiin käyttöön Journalistin ohjeiden kuudes laajasti editoitu versio, jota kutsun tuonnempana ”uusiksi ohjeiksi” erotukseksi edellisistä, vuonna 1992 käyttöön hyväksytyistä ”vanhoista ohjeista”. Uudistuksessa haluttiin osaltaan selventää itsesääntelyn ja lainsäädännön erillisyyttä, mikä on hämärtynyt viime vuosina tuomioistuinten alkaessa hyödyntää Journalistin ohjeita¹⁰. Uusien ohjeiden johdannossa todetaan, että ”ne on laadittu vain alan itsesääntelyä varten. Ohjeita ei ole tarkoitettu käytettäväksi rikos- tai vahingonkorvausvastuun perusteena”. Juridiikan ja etiikan entistä selvemmän erottelun lisäksi ohjeiden uudistusta perusteltiin muun muassa tarpeella luoda ohjeet, jotka kaikki journalistit – myös viihdelehdistön edustajat – voivat kokea omikseen. Ohjeiden yleiseettisiä ajatuksia haluttiin niin ikään kehittää käytännöllisempään ja enemmän ammattietiikkaa korostavaan suuntaan. (Vehviläinen 2004b.)

Suomen Lääkäriliiton ja Suomen Journalistiliiton yhteinen tiedotussuositus on toinen uhrijournalismia keskeisesti normittava ohjeistus, mutta sen tunnettuus lienee selvästi Journalistin ohjeita heikompi. Suositus on ainoa Journalistiliiton allekirjoittama Journalistin ohjeita täydentävä eettinen ohjeisto. Ammattikuntien ensimmäinen yhteinen tiedotussuositus hyväksyttiin vuonna 1985. Sitä ennen, vuodesta 1960 lähtien, oli ollut käytössä lehdistön ja lääkärikunnan yhteistoimintaa koskeva suositus. Tiedotussuositus-

⁹ Vuonna 1957 julkaistun ohjeiston nimi oli Etikettisäännöt Suomen sanomalehtimiehille. Seuraavia ohjeita kutsuttiin Lehtimiehen ohjeiksi, kunnes nimi vaihtui vuonna 1992 Journalistin ohjeiksi.

¹⁰ Tunnetuin esimerkki lienee Helsingin Sanomien niin sanottu Nostokonepalvelun juttu, jossa Helsingin käräjäoikeus tuomitsi vuonna 2001 Helsingin Sanomien julkaisijan maksamaan 2,5 miljoonan euron vahingonkorvaukset vedoten Journalistin ohjeisiin. Helsingin hovioikeus hylkäsi korvausvaatimukset vuonna 2003 todeten, ettei vahingonkorvausvelvollisuutta voi suoraan perustaa Journalistin ohjeiden rikkomiseen. Korkein oikeus ei myöntänyt jutussa valituslupaa.

ta on uusittu kolmesti. Jäljempänä kutsun vuonna 2003 käyttöön otettua ohjeistusta ”uudeksi suositukseksi” ja sitä edeltävää, vuonna 1999 hyväksyttyä ”vanhaksi suositukseksi”. Suosituksen uudistusta perusteltiin muun muassa uusien viestintävälineiden ja -kanavien syntymisellä (Vuorio 2004).

3.1.1. Journalistin ohjeet

Vanhojen ohjeiden alussa todettiin, että

hyvän journalistisen tavan perustana on kansalaisten oikeus saada oikeita ja olennaisia tietoja, joiden avulla he voivat muodostaa totuudenmukaisen kuvan maailmasta ja yhteiskunnasta.
(vanha johdanto)

Abstraktisuudestaan huolimatta periaate korostaa selkeästi kahta uhrijournalismiinkin pätevää seikkaa: tietojen oikeellisuutta ja olennaisuutta, joista ensin mainittua korostettiin myös Cotén ja Simpsonin opaskirjassa. Vaatimuksen tietojen olennaisuudesta voi tulkita käänteisesti niin, ettei kansalaisten tarvitse tietää tapahtumien *epäolennaisista* yksityiskohdista (ks. Luostarinen 1996, 18). Näin ajatellen sitä voi pitää vastinparina sille opaskirjan suositukselle, jonka mukaan uhrijournalismissa tulee välttää liian yksityiskohtaisia tietoja. Uudet ohjeet eivät mahdollista vastaavaa ajatuskulkua, sillä niiden vastaava johdantokappale kuuluu seuraavasti:

Sananvapaus on demokraattisen yhteiskunnan perusta. Hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä.
(uusi johdanto)

Uudessa muotoilussa puhutaan pelkästään "tiedoista". Vaatimus oikeellisuudesta on sisällytetty jäljemmäksi ohjeisiin, mutta tietojen olennaisuutta ei mainita lainkaan. RISTO KUNELIUS (2004) arvioi muutosta niin, että kysymys olennaisuudesta on nykyisin sellainen, jonka journalistikunta työntää ammatillisessa keskustelussa mielellään sivummalle. JOUNI TERVO vastaa väitteeseen toteamalla, ettei olennainen ole kaikille sama: "Seitsemän päivää -lehdelle olennainen näyttäytyy erilaisena kuin Ulkopoliitikka-lehdelle". Tervo pitää muutosta tervetulleena, sillä uudistuksen tarkoituksena oli karsia pois sellainen "sanahelinä", jolla ei ole aitoa merkityssisältöä. (Kunelius & Tervo 2004, 77–87.)

Kokonaan uutena ohjeisiin on lisätty kriisipsykologista ohjeistusta tukeva huomio alaikäisten asioita käsittelevästä journalismista.

Julkistakin aineistoa julkaistessa pitää ottaa huomioon yksityiselämän suoja. Kaikki julkinen ei välttämättä ole julkaistavissa. Erityistä varovaisuutta on noudatettava, kun käsitellään alaikäisiä koskevia asioita.
(30. uusi ohje)

Myös tiedonhankintakäytäntöjä koskevasta jaksosta löytyy yhtymäkohtia kriisipsykologian suosituksiin. Cotén ja Simpsonin opaskirjassa todettiin, että uhrien pitää ymmärtää puhuvansa toimittajan kanssa ja tietää, millaista tietoa heiltä kaivataan ja kuinka sitä käytetään. Uusissa ohjeissa sama todetaan näin:

Työtä tehdessään journalistin on suositeltavaa ilmoittaa ammattinsa. Tiedot on pyrittävä hankkimaan avoimesti. Jos yhteiskunnallisesti merkittäviä seikkoja ei voida muutoin selvittää, journalisti voi tehdä haastatteluja ja hankkia tietoja myös tavallisuudesta poikkeavilla keinoilla.
(9. uusi ohje)

Haastateltavalla on oikeus saada ennakoita tietää, millaisessa asiayhteydessä hänen lausumaansa käytetään. Hänelle on myös kerrottava, jos haastattelua voidaan käyttää useammassa välineissä. Haastateltavan tulee aina saada tietää, onko keskustelu tarkoitettu julkaistavaksi vai ainoastaan tausta-aineistoksi.
(16. uusi ohje)

Uhrjournalismin näkökulmasta ensin mainittu ohje normittaa toimittajan käyttäytymistä varsin väljästi: oman ammatin ilmoittaminen on "suositeltavaa" ja tiedot on "pyrittävä" hankkimaan avoimesti. Vanhoissa ohjeissa todettiin ehdottomammin: "tiedot on hankittava avoimesti ja rehellisin keinoin". Muutos on uhrjournalismin kannalta silti melko vähämerkityksinen, sillä ohjeen loppuosa paljastaa, että muotoilulla viitattaneen ensisijaisesti yhteiskunnallisesti erityisen merkityksellisiin juttuihin, esimerkiksi niin sanottuun tutkivaan journalismiin, jollaisena rikosten ja onnettomuuksien uhrien haastattelua voinee harvoin pitää. Toisaalta tulee kuitenkin muistaa, että uutiskilpailu voi johtaa "epätavallisten" tiedonhankintakeinojen käyttöön myös esimerkiksi onnettomuuksissa, kuten edellä esitetyt Estonia-kirjoittelusta peräisin olevat esimerkit osoittivat (ks. 1.1.).

Perussääntö yksityisen ja yleisen edun rajapinnasta kuuluu nykyisin näin:

Yksityiselämään kuuluvia erityisen arkaluonteisia seikkoja voi julkaista vain asianomaisen suostumuksella tai jos niillä on poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä. Yksityiselämän suoja on otettava huomioon myös kuvia käytettäessä.
(27. uusi ohje)

Vanhoissa ohjeissa todettiin sen sijaan, että

yksityiselämään kuuluvia, asianosaiselle tai hänen lähiomaiselleen haitallisia seikkoja ei pidä julkaista, ellei niillä ole yleistä merkitystä.
(24. vanha ohje)

Uusi muotoilu vaikuttaa vanhaa väljemmältä. Aiemmin ei saanut julkaista "haitallisia seikkoja", nykyisin on kielletty julkaisemasta "erityisen arkaluonteisia seikkoja". Muutosta tosin lieventää, että "yleinen merkitys" on korvattu "poikkeuksellisella yhteiskunnallisella merkityksellä". Toisin kuin vanhoissa ohjeissa uusissa mainitaan myös mahdollisuus sopimiseen kohteen ja tiedotusvälineen välillä. Vanhoissa ohjeissa ei mainittu tällaista vaihtoehtoa, joten voitaneen ajatella, että asiaa piti harkita asianomaisen suostumuksesta riippumatta. Uhrjournalismin näkökulmasta on erityisen huomionarvoista,

että lähiomaiset, traumaattisen tapahtuman välilliset uhrin, on toimitettu uudistuksessa kokonaan pois. Tulee kuitenkin muistaa, että muutokset lienee tehty ensisijaisesti julkisuuden henkilöitä, ei niinkään ”tavallista” ihmistä saati uhreja, ajatellen.

Yksityisyyden suojaa kaventava "poikkeuksellinen yhteiskunnallinen merkitys" on erittäin tulkinnanvarainen käsite. Sen määrittelyyn saa selvennystä JSN:n vuonna 1980 antamasta Yksityiselämä-kannanotosta, jossa todetaan

ettei yksityiselämän suojaa tule tulkita niin laajasti, että se olennaisesti vaikeuttaisi tiedotusvälineiden keskeisten tehtävien toteuttamista. Mitä suurempia ja syvällisempiä yhteiskunnallisia vaikutuksia jollakin seikalla on, sitä tärkeämpää on voida julkaista sitä koskevaa tietoa.

Kannanotossa kuitenkin huomautetaan, että

yksityiselämänä suojattavaa aluetta ei ole mahdollista määritellä täsmällisesti. Sen laajuus riippuu monista tekijöistä ja voi vaihdella samankin yksilön kohdalla.

Näistä tekijöistä kannanotto käsittelee erityisen tarkasti henkilön yhteiskunnallista asemaa määrittelemällä ryhmät A, B ja C. ”Tavalliset ihmiset”, joita rikosten ja onnettomuuksien uhrin tavallisimmin ovat, kuuluvat ryhmään C, jolla on periaatteessa laajin yksityiselämän suoja. Vähiten suojattuun ryhmään A kuuluvat merkittävät vallankäyttäjät politiikan, hallinnon ja elinkeinoelämän aloilta. Ryhmään B kuuluvat puolestaan julkisuuden henkilöt, tarkemmin sanoen aikalaishistorian tunnetut, julkisuudessa esiintyvät henkilöt, esimerkiksi kulttuurin ja viihde-elämän alalla. (JSN:n periaatelausumat.)

Nimenomaisesti uhrijournalismia käsitellään selvimmin ohjeessa 28.

Sairaus- ja kuolemantapauksista sekä onnettomuuksien ja rikosten uhreista uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta.
(28. uusi ohje)

Vanhoissa ohjeissa asiaan viitattiin kuvien julkaisua koskevassa ohjeessa.

Henkilökuvien julkaisemisessa on noudatettava huolellisuutta. Kuvaa ei pidä käyttää harhaanjohtavasti eikä loukkaavassa yhteydessä. Erityistä varovaisuutta on noudatettava julkaistaessa kuvia onnettomuuksien tai rikosten uhreista.
(25. vanha ohje)

Muutoksen voi ajatella parantavan uhrin asemaa, sillä uhrijournalismin etiikka on arvoitettu nyt erillisen ohjekohdan arvoiseksi. Toisaalta ”hienotunteisuus” voidaan ymmärtää niin monin tavoin, että ohjeen soveltaminen on käytännössä vaikeaa. Uusi muotoilu on ilmeisen tarkan harkinnan tulosta, sillä vielä vuoden 2004 alussa esillä olleessa ehdotuksessa uusiksi Journalistin ohjeiksi¹¹ mainittiin kyseisessä kohdassa myös nimen- ja kuvansuoja muttei lainkaan sairaus- ja kuolemantapauksia.

¹¹ Vertaan 7.1.2004 Journalistiliiton Internet-sivustolta tulostettua ehdotusversiota ja ohjeiden lopullista versiota. Ne poikkeavat toisistaan sanamuotojen ja jonkin verran myös rakenteen osalta.

Yksityiselämän suoja on otettava huomioon myös nimiä ja kuvia käytettäessä. Onnettomuuksien tai rikosten uhreista uutisoitaessa on aina noudatettava hienotunteisuutta.
(29. uusi ohje, ehdotus)

Maininta yksityiselämän suojasta kuvia käytettäessä sisällytettiin lopullisessa versiossa edellä tarkasteltuun ohjeeseen 27. Nimensuoja mainitaan puolestaan kahdessa uudessa, nimenomaisesti uhrijournalismia käsittelevässä ohjekohdassa.

Tietoja rikoksentekeijästä, syytetystä tai epäillystä ei yleensä pidä julkaista, jos ne paljastavat erityisen arkaluonteisen rikoksen uhrin.
(33. uusi ohje)

Arkaluonteisen rikoksen uhrin henkilöllisyys on suojattava, ellei sillä ole poikkeuksellista yhteiskunnallista merkitystä.
(34. uusi ohje)

Uudet ohjeet korostavat uhrien henkilötietojen suojaa. Henkilöllisyyden suojan parantuminen ei ole kuitenkaan kiistatonta, sillä ohjeet koskevat ainoastaan ”arkaluonteisia” tai ”erityisen arkaluonteisia” rikoksia. Mikäli arkaluonteisiksi tulkitaan ainoastaan esimerkiksi seksuaalirikokset ja itsemurhat, ohjeet suojaavat henkilöllisyyttä varsin väljästi: ohjeita kun voidaan tulkita niin, että ei-arkaluonteisten rikosten henkilöllisyyttä ei tarvitse suojata. Toki arkaluonteisuus voidaan ymmärtää huomattavasti laueammin, mikä olisi perusteltua etenkin kriisipsykologian näkökulmasta asiaa tarkasteltaessa.

Uhrien henkilötietojen suojaan on otettu kantaa myös toimitusten omissa, Journalistin ohjeita täsmentävissä eettisissä linjapapereissa. Sellaiset on tehty ainakin Helsingin Sanomissa, Suomen Tietotoimistossa ja Aamulehdessä¹². Helsingin Sanomien ohjeistuksen mukaan uhrin nimen saa julkaista vain ”aivan poikkeuksellisissa tapauksissa”. Lisäksi ohjeistuksessa muistutetaan, että perheen sisäisissä seksuaalirikostapauksissa tuomitun nimi paljastaa uhrin henkilöllisyyden.

Uhrin nimeä ei julkaista kuin aivan poikkeuksellisissa tapauksissa.

--

Esimerkiksi perheen sisäisissä seksuaalirikostapauksissa tuomitun nimeä ei yleensä ole syytä julkaista, koska tällöin paljastuisi myös uhrin henkilöllisyys. Rikoksen uhrille on annettava erityistä suojaa.

(Nimen julkaiseminen Helsingin Sanomien rikosuutisissa 2001)

STT:n perussääntö nimenjulkaisusta on täsmälleen sama kuin Helsingin Sanomien, mutta perheen sisäisiä seksuaalirikostapauksia koskeva ohjeistus on ehdottomampi. Eriytyisen huomionarvoinen on kriisipsykologista ohjeistusta tukeva huomautus, jonka mukaan nimen julkaisua on harkittava myös silloin, kun uhri itse tarjoutuu julkisuuteen.

¹² Aamulehden ohjeistus on laajin ja yksityiskohtaisin, mutta siinä ei käsitellä uhrien nimensuojaa. Tarkastelen ohjeistusta tarkemmin luvussa 3.2.2. STT on tehnyt yleiset pelisäännöt ja erillisen nimensuojaohjeen. Helsingin Sanomilla on nimensuojaohje.

Uhrin nimeä ei julkaista kuin aivan poikkeuksellisissa tapauksissa. Uhrin itsensä tarjoutuessa julkisuuteen on käytettävä myös harkintaa nimen julkaisemisessa.

--

Tuomitun nimeä ei julkaista jos se paljastaa uhrin henkilöllisyyden ja voi olla uhrille haitallista, kuten mm. perheen sisäisissä seksuaalirikostapauksissa.

(STT:n nimensuojaohje)

Kaiken kaikkiaan Journalistin ohjeiden uudistuksessa pyrittiin vähentämään ohjeiden yleisiä tavoitteita ja lisäämään niiden käytännönläheisyyttä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, ettei johdannossa puhuta enää ihmisoikeuksien, demokratian, rauhan tai luonnonsuojelun tai muiden "yleishyvien" tavoitteiden edistämisestä. Uudistus herättääkin periaatteellisen kysymyksen siitä, halutaanko toimittajan työtä enää edes arvioitavan yleisen edun kannalta vai yksinomaan toimittajan ammattikäytännöistä käsin. Tietojen olennaisuutta koskevasta kriteeristä luopuminen on kenties periaatteellisin ja kauaskantoisin yksittäinen muutos. Vaikkei Journalistin ohjeiden tehtävänä olekaan arvottaa erityyppisiä juttuja tai journalismin lajeja keskenään tai määritellä, mikä on kellekin tai millekin olennaista, viittaus olennaisuuteen olisi kannattanut säilyttää vähintäänkin journalismia ohjaavana suunnannäyttäjänä. Ilman sitä voidaan esimerkiksi uhrijournalismin osalta ajatella, että kaikenlaiset rikosta tai onnettomuutta koskevat tiedot näyttäytyvät Journalistin ohjeiden valossa yhtä arvokkailta, kunhan ne pitävät paikkaansa eivätkä riko vaatimuksia hienotunteisuudesta tai arkaluonteisten tietojen suojaamisesta.

Uudistusprosessin aikana käsiteltiin myös toista uhrijournalismin kannalta merkittävää periaatteellista muutosta. Yksityiselämän ja arkaluonteisten rikosten uhrien henkilöllisyyden suojaamista käsitteleviin ohjekohtiin (27. ja 34. uuteen ohjeeseen) harjittiin muotoiluja, joissa yksityiselämän suojan tarvetta olisi kaventanut "poikkeuksellisen yhteiskunnallisen merkityksen" lisäksi "poikkeuksellinen uutisarvo" (Journalistin ohjeet. Ehdotus...). Tämä olisi heikentänyt uhrien suojaa: nousevathan traumaattiset tapahtumat usein korkealle uutishierarkiassa¹³, vaikkei niiden uutisarvo perustuisi yhteiskunnalliseen merkitykseen.

Yksityisen ja julkisen välistä rajapintaa käsittelevien ohjekohtien määrä nousi uudistuksessa seitsemästä kymmeneen. Määrällisen kasvun sisällä on nähtävissä kuitenkin kaksi toisilleen vastakkaista laadullista kehityssuuntaa. Samalla, kun yleisiä yksityisyyden suojaa koskevia normeja on väljennetty, on haluttu korostaa aiempaa selvemmin "arkaluonteisten rikosten" uhrien suojaa. "Arkipäiväisten" rikosten ja onnettomuuksien uhrin ovat väliinputoajia. Jos heihin sovelletaan yleisempiä periaatteita, heidän asemansa

¹³ Traumaattisten tapahtumien tunnusmerkistön ja uutiskriteereiden yhteneväisyydestä ks. luku 2.1.

on entistä heikompi. Mikäli tapahtuma taas arvioidaan arkaluonteiseksi ja siihen sovelletaan yksityiskohtaisempia ohjeita, uhrien yksityisyys on entistä turvatumpi.

3.1.2. Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus

Lääkärien ja toimittajien yhteisessä tiedotussuosituksessa on sovittu ammattikuntien yhteistyötä koskevista pelisäännöistä. Ohjeistuksesta noin neljännes käsittelee onnettomuuksista tiedottamista. Muissa osioissa käsitellään muun muassa haastattelua koskevia pelisääntöjä, lääkärin vaitiolovelvollisuutta ja tekstimainonnan torjumista.

Onnettomuuksia koskevan osuuden alussa todetaan, että ”asiallinen uutinen onnettomuuksista ehkäisee ja poistaa huhuja”. Niin ikään suosituksessa opastetaan hienotunteisuuteen ja tiedonhankinnan avoimuuteen, samankaltaisesti kuin Cotén ja Simpsonin opaskirjassa ja osaltaan myös Journalistin ohjeissa.

Kun toimittaja hankkii tietoja onnettomuuksista ja kuolemantapauksista ja kertoo niistä, on hänen noudatettava erityistä hienovaraisuutta. Onnettomuuden uhrien haastattelemisen tai kuvaamisen ei saa lisätä heidän tai heidän omaistensa kärsimyksiä. Toimittajan on hankittava tietonsa avoimesti ja rehellisin keinoin.
(uusi suositus)

Ohjeessa todetaan kategorisesti, ettei uhrien haastattelemisen tai kuvaamisen saa lisätä heidän tai heidän omaistensa kärsimyksiä. Vaatimusta ei täsmennetä kuitenkaan tarkemmin, esimerkiksi uhrien haastattelusta ja kuvaamisesta ei esitetä sen yksityiskohtaisempia pelisääntöjä. Vanhassa suosituksessa haastattelua normitettiin sen verran, että

toimittaja ei saa painostaa hätätilanteessa olevia ihmisiä antamaan haastatteluja.
(vanha suositus)

Aiemmin suosituksessa myös perusteltiin, miksi hienotunteisuus on tarpeen.

Tavoitteena on suojata ennen kaikkea onnettomuuden uhrien ja heidän läheistensä tunteita, toissijaisesti yleisön tunteita.
(vanha suositus)

Ohjekohta osoittaa aiemmin kiinnitetyn huomiota myös tiedotusvälineiden yleisöön eli uhriluokituksen kuudenteen kehään. Nykyisin heitä ei mainita suosituksessa lainkaan, kuten ei missään muussakaan itsesääntelyn ohjeistuksessa.

Uhrikuvien osalta suositus vastaa likimain Journalistin ohjeita.

Julkisilla paikoilla otettujen kuvien julkaisemiseen ei yleensä tarvita kuvatun lupaa. Tiedotusvälineiden on kuitenkin noudatettava erityistä varovaisuutta, kun ne julkaisevat kuvia onnettomuuksien uhreista.
(uusi suositus)

Vanhassa suosituksessa puhuttiin julkisilla paikoilla otettujen "kuvien" sijasta julkisilla paikoilla otetuista "tilannekuvista". Muutos on pieni mutta merkityksellinen. Aiemmin

ei tarvinnut kysyä lupaa tilannekuviissa esiintyviltä henkilöiltä, mutta nykyisin – uutta muotoilua kirjaimellisesti noudattaen – ei tarvitse yleensä kysyä lupaa edes lähikuvien osalta. Koska lause on "tiedottaminen onnettomuuksista" -otsikon alla, voi olettaa, että se on tarkoitettu sovellettavaksi nimenomaan onnettomuus uutisointiin. Vaikka muistutus erityisestä varovaisuudesta rajoittaakin toimittajien omavaltaisuutta merkittävästi, uudistus herättää kysymyksen siitä, miksi tilannekuva on muutettu pelkäksi kuvaksi.

Henkilötietojen luovuttamista toimittajille koskeva suositus on nykyisin selvästi aiempaa tiukempi. Uudessa suosituksessa todetaan, että

joukko-onnettomuuden sattuessa paikkakunnalla toimitaan poikkeusoloissa. Sairaalaan perustetaan tiedotusyksikkö, jonka tehtävänä on jakaa välitön informaatio tapahtuneesta. Tiedotusyksikkö antaa tietoja onnettomuuden laajuudesta, uhrien tilasta ja potilaiden omaisille myös henkilöllisyydestä. *Jos* henkilötietoja annetaan toimittajille, *on sitä ennen saatava yhteys* onnettomuuden uhrien omaisiin. [kursivoinnit TK]
(uusi suositus)

Aiemmin vastaavan kohdan viimeinen lause kuului näin:

Ennen kuin henkilötietoja annetaan toimittajille *on pyrittävä saamaan yhteys* onnettomuuden uhrien omaisiin. [kursivoinnit TK]
(vanha suositus)

Edellä mainittu muutos on ainoa selvästi uhrin asemaa parantava tiedotussuosituksen uudistus. On kuitenkin ensiarvoisen tärkeää huomata, että kyseinen ohjekohta käsittelee ainoastaan henkilötietojen antamista toimittajalle, ei tietojen julkaisemista. Kaiken kaikkiaan Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus normittaa uhrjournalismia Journalistin ohjeita täsmällisemmin ja osin myös tiukemmin. Suosituksen merkitystä vähentää kuitenkin sen huono tunnettuus ja se, ettei JSN käytä sitä päätöstensä perusteena.

3.2. Julkisen sanan neuvoston linjauksia

Journalistin ohjeiden viimekätisenä tulkitsijana toimii joukkoviestinnän julkaisijoiden ja toimittajien vuonna 1968 perustama Julkisen sanan neuvosto. Se linjaa hyvää journalistista tapaa kahdella keskeisellä tavalla: ratkaisemalla kanteluista ja antamalla omaaloitteisia kannanottoja. Kanteluista merkittävä osa koskee yksityisyyden suojaa: esimerkiksi vuonna 2003 siihen liittyi lähes puolet tuona vuonna annetuista 61 varsinaisesta päätöksestä. Niin ikään enemmistö 14:sta langettavan päätöksen saaneesta tapauksesta koski yksilön suojan rikkomista. Vapauttavia päätöksiä annettiin 47. (JSN:n vuosikertomus 2003.) Käsiteltävien asioiden määräksi on viime vuosina vakiintunut 100–150. Suurin osa kanteluista ja lausumista kohdistuu lehdistöön. Sähköisten välineiden osuus on vaihdellut 10 ja 20 prosentin välillä. (Mäntylä 2004, 38.)

Tapaus Myyrmäestä ei kanneltu JSN:lle. Myyrmäki-analyysin taustoittamiseksi kävin kuitenkin läpi kaikki vuosina 1995–2003 neuvostossa ratkaistut aihepiiriä koskevat tapaukset. Taulukossa 1 on esitetty kaikki sellaiset tapaukset, joiden kanteluosiossa viitataan traumaattisen tapahtuman uhriin tai omaisiin¹⁴, vaikkei kantelun pääsisältö koskisikaan heitä suoranaisesti. Tämän kriteerin täytti yhteensä 40 päätöstä.

Valtaosa uhrijournalismia koskevista kanteluista kohdistui lehdistöön. Ilta-Sanomat, Keskisuomalainen, Iltalehti, Jakobstads Tidning ja Turun Sanomat olivat ainoita sanomalehtiä, jotka joutuivat vastaajaksi useammin kuin kerran. Ilta-Sanomat sai kaksi ja Iltalehti yhden langettavan päätöksen. Muiden lehtien kaikki tapaukset olivat vapauttavia. Kaikki aikakauslehtien langettavat päätökset kohdistuivat rikoslehtiin: Rikoslehdelle annettiin kaksi ja Alibille yksi langettava päätös. MTV/MTV3 oli ainoa sähköinen tiedotusväline, josta tehtiin kanteluja. Ne kohdistuivat Rikosraporttiin, dokumenttiohjelmaan ja uutislähetkseen. Niitä koskevat päätökset olivat vapauttavia.

TAULUKKO 1: Uhrijournalismia koskevat JSN:n päätökset vuosina 1995–2003

	PÄÄTÖKSIÄ YHTEENSÄ, KPL	LANGETTAVIA PÄÄTÖKSIÄ, KPL	VAPAUTTAVIA PÄÄTÖKSIÄ, KPL
SANOMALEHDET, joista useammin kuin kerran	26	4	22
Ilta-Sanomat	5	2	3
Keskisuomalainen	5	0	5
Iltalehti	2	1	1
Jakobstads Tidning	2	0	2
Turun Sanomat	2	0	2
AIKAKAUSLEHDET, joista useammin kuin kerran	6	3	3
Rikoslehti	2	2	0
PAIKALLISLEHDET	4	2	2
MTV/MTV3	3	0	3
ILMAISJAKELULEHDET	1	0	1
Yhteensä	40	9	31

Seuraavaksi esittelen sellaisia taulukkoon 1 sisältyviä päätöksiä, joiden kautta voi valottaa uhrijournalistisista ratkaisuksista käytyä keskustelua. Päätökset ovat luonteeltaan pohdiskelevia, sillä niihin on kirjattu eri osapuolten – kantelijan, tiedotusvälineen ja neu-

¹⁴ JSN:n omassa luokittelussa on kategoria "omaisten ja uhrin suoja". Siihen eivät kuitenkaan sisälly kaikki uhrijournalismia koskevat päätökset, minkä vuoksi kävin läpi kaikki JSN:n Internet-sivustolla (JSN:n sanahaku päätöksistä, tulostettu 7.1.2004) esitetyt päätökset vuosilta 1995–2003. Olen tulkinut uhrijournalismia koskeviksi tapauksiksi kaikki sellaiset päätökset, joiden kanteluosiossa viitataan traumaattisen tapahtuman uhriin tai omaisiin, vaikkei kantelun pääsisältö kohdistuisi heihin. Mukaan lukemani päätökset on listattu liitteessä 1.

voston – argumentit tapauksesta. Lisäksi tarkastelen taulukon ulkopuolelta kahta vuoden 2004 päätöstä, jotka käsittelevät Konginkankaan bussiturman raportointia.

3.2.1. Huoli yhteiskunnan ”kasvoisuudesta”

Valtaosa uhrijournalismia koskevista JSN:n päätöksistä käsittelee uhrin nimen tai kuvan julkaisua. Kuten totesin edellä, tiedotussuosituksessa ei käsitellä henkilötietojen julkaisun lainkaan ja Journalistin ohjeissakin pelkäästään ”arkaluonteisten” rikosten osalta. Helsingin Sanomilla ja Suomen Tietotoimistolla on asiasta oma, edellä käsitelty ohjeistuksensa. Alan yleisiin pelisääntöihin saa selvennystä JSN:n vuonna 1993 antamasta periaatelausumasta (1865/L/92), joka kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

Neuvosto on vuonna 1981 annetussa, nimen kertomisesta rikosasiassa koskeneessa lausumassaan todennut, että tiedotusvälineiden on kiinnitettävä erityistä huomiota rikoksen uhrin suojaamiseen. Neuvosto haluaa nyt, sille esitetyn lausuntopyyntönsä vuoksi, korostaa tämän kannanoton merkitystä ja täydentää sanottua lausumaa rikoksen tai onnettomuuden uhrin ja hänen omaistensa suojan osalta. Mitä seuraavassa on sanottu nimen suojasta, koskee myös muiden henkilöllisyyden paljastamiseen johtavien tietojen julkistamista.

Tiedolla uhrin nimestä on oma uutisarvonsa. Toisaalta nimen julkaiseminen voi aiheuttaa asianosaisille lisää kärsimystä ja merkitä heidän kannaltaan pitkälle menevää puuttumista heidän yksityisyyteensä.

Arvioitaessa kysymystä nimen julkaisemisesta on otettava huomioon sekä uhrin henkilöllisyys että teon tai tapahtuman laatu. Henkilön suojapiiri näissäkin tilanteissa on sitä suppeampi, mitä merkittävämmässä asemassa hän on yhteiskunnassa tai mitä tunnetumpi hän on. Tavallinen kansalainen voi taas joutua julkisuuden piiriin, jos hän on osallisena tapahtumassa, jolla on huomattavaa yleistä merkitystä tai merkittävää muuta uutisarvoa. Toisaalta pelkäästään onnettomuuden tai väkivallanteon poikkeuksellisuus, erikoinen luonne tms. ei yksinään riitä perusteeksi uhrin nimen kertomiselle. Myöskään sitä yleistä huolestumista, joka paikkakunnalla voi vallita onnettomuuden tai rikoksen tapahtumisen jälkeen, ei voida pitää yksinään riittävän painavana perusteena uhrin nimen julkaisemiselle.

Julkisen sanan neuvosto haluaa korostaa pidättyvyyden merkitystä uhrien nimien julkaisemisessa. Neuvoston mielestä rikoksen tai onnettomuuden uhrin nimet tulisi julkaista vain, jos nimen julkaisemisella on huomattavaa yleistä merkitystä esimerkiksi uhrin aseman johdosta tai julkaisemista voidaan muuten perustella painavilla syillä. Pääsääntönä tulisi tällöinkin olla, että nimi julkaistaan vasta sitten, kun voidaan olettaa lähiomaisten saaneen tiedon tapahtumista.

Lausuma mukailee jo aiemmin käsiteltyä, neuvoston yksityiselämää koskevaa kannanottoa (1980), jossa kiinnitetään huomiota sekä teon tai tapahtuman yleiseen merkitykseen että henkilön asemaan. Lausumassa korostetaan myös pidättyvyyden merkitystä ja todetaan, että nimen tai muiden henkilöllisyyden paljastamiseen johtavien tietojen julkaiseminen voi merkitä pitkälle menevää puuttumista uhrin yksityisyyteen. Toisaalta lausumassa kuitenkin viitataan uutisarvoon yksityisyyden suojaa kaventavana tekijänä – toisin kuin uusien Journalistin ohjeiden lopullisessa versiossa (ks. 3.1.1.).

Pidättyvyyttä korostavasta linjauksestaan huolimatta JSN on hyväksynyt joissain tapauksissa ”arkipäiväisessä” onnettomuudessa kuolleiden ja yhteiskunnalliselta asemal-

taan ryhmään C kuuluvien henkilötietojen julkaisemisen. Neuvosto on antanut vapauttavan päätöksen esimerkiksi Kalajokilaakso-lehden uutisesta, jossa julkaistiin ratsastustapaturmassa kuolleen henkilön nimi (3025/SL/01). Lehden päätoimittaja perusteli nimenjulkaisua ensinnäkin sillä, että kyseessä oleva uutinen julkaistiin alun perin Kalevassa ilman uhrin nimeä, minkä jälkeen uutinen aiheutti Kalajokilaakson levikki-alueella ”kyselyjä” uhrin henkilöllisyydestä. Toiseksi uhrin isä oli esittänyt lehden toimittajalle nimenomaisen toivomuksen nimen julkaisemisesta. Kantelun oli tehnyt uhrin avopuoliso. JSN totesi päätöksessään, edellä tarkastellun lausuman mukaisesti, ettei nimenjulkaisua voi oikeuttaa paikkakunnalla vallitsevalla yleisellä huolestuneisuudella. Ratkaisu oli silti vapauttava. Päätökseen vaikutti näin ollen ilmeisen suuresti isän esittämä toivomus, vaikka se olikin vastoin avopuolison tahtoa. Tapaus herättääkin kysymyksen siitä, miten toimia, jos uhrin omaiset ovat erimielisiä tietojen julkaisemisesta.

Toinen neuvoston yleisperiaatteen kanssa ristiriitainen päätös (2420/SL/96) koskee Keskisuomalaisen liikenneonnettomuus uutista, jossa julkaistiin kolmen kuolleen nimet vastoin yhden uhrin omaisten ehdotonta kieltoa. Uutinen julkaistiin kolmen vuorokauden kuluttua onnettomuudesta, jolloin lähimmät omaiset olivat ehtineet saada tiedon tapahtumasta. Keskisuomalaisen päätoimittaja ERKKI LAATIKAINEN perusteli nimen julkaisua kahdella huomionarvoisella seikalla. Ensinnäkin hän piti lehden ydinalueella tapahtunutta suurehkoa onnettomuutta ”ihmisiä suuresti kiinnostavana”. Hänen mukaansa useita uhreja vaativa auto-onnettomuus on alueen johtavan median kannalta samanarvoinen kuin lento- ja junaonnettomuudet, joiden uhrien nimet julkaistaan mahdollisimman tuoreesti ja valtakunnanlaajuisesti. Toiseksi päätoimittaja totesi, että ”sanomalehden tehtävänä on osaltaan huolehtia yhteiskunnan avoimuudesta ja kasvoisuudesta, hahmottaa yhteiskuntaa inhimilliseksi ja läheiseksi niin surujen kuin ilojenkin hetkinä. Uhrien nimettömyys jotenkin vieroittaisi kansalaisia todellisuudesta”. JSN antoi vapauttavan päätöksen¹⁵. Neuvosto korosti ratkaisussa pidättyvyyden merkitystä mutta totesi, että ”tieto liikenneonnettomuudesta herättää huolta ja levottomuutta. Tiedoilla onnettomuudesta, myös uhrin nimellä, on selvää uutisarvoa”. Lisäksi neuvosto huomautti, että ”onnettomuus uutisointi harvoin myöskään leimaa uhria”.

Edellä käsitellyn tapauksen lisäksi Keskisuomalaisesta on tehty vuosina 1995–2003 neljä muuta uhrijournalismia koskevaa kantelua. JSN on antanut kaikista tapauksista vapauttavat päätökset, mutta Keskisuomalaisen oma lukija-asiamies¹⁶ KALEVI

¹⁵ Päätöksestä äänestettiin luvuin 8–5, yksi jäsenistä äänesti tyhjä.

¹⁶ Lukija-asiamiehet ovat Suomessa harvinaisia. Keskisuomalaisen lisäksi sellainen on ollut ainakin Hufvudstadsbladetilla (Kuutti 2002, 165). Vuoden 2005 alusta lähtien Keskisuomalaisen lukija-asiamiehenä on toiminut Arvi Lind.

KIVISTÖ on arvostellut lehden omaksumaa poikkeuksellisen väljää nimenjulkaisukäytäntöä. Vuonna 1999 Kivistö moitti Keskisuomalaista tulipalossa kuolleiden henkilötietojen julkaisemisesta. Toimituksen antamassa selvityksessä perusteltiin julkaisupäätöstä kolmella huomiota ansaitsevalla seikalla. Ensinnäkin nimet tulee julkaista, jotta lukijat voivat sulkea esimerkiksi omat tuttavansa pois uhan piiristä. Toiseksi tarkoituksena on varmistaa, etteivät lukijat epäile julkisten henkilöiden perusteetonta suojaamista ja että ihmiset voivat muodostaa tietoon perustuvan käsityksen omasta ja lähiympäristöstään. Kolmanneksi uutisoinnin tapaa perusteltiin onnettomuuden suuruudella ja juuri voimaan tulleella lailla, jonka mukaan jokaisessa asunnossa tulee olla palovaroitin. Viimeisintä perustelua ei täsmennetä sen tarkemmin, mistä johtuen sitä on vaikeaa ymmärtää muutoin kuin, että nimet julkaistiin ikään kuin pelotteena. Kivistö ei pitänyt perusteita riittävinä, sillä hänen mukaansa nimien julkistaminen ei tuonut esille sellaisia yleisiä näkökohtia, joilla olisi tiedonvälityksen kannalta olennaista merkitystä. (Kivistö 1999.) Lukija-asiamiehen kannanotolla ei ollut kuitenkaan käytännön seuraamuksia, sillä päätoimittaja ohjeisti, että uhrien nimet voidaan julkaista jatkossakin, jos on perusteet olettaa lähiomaisten tietävän asiasta (Laatikainen 1999).

Toinen Konginkankaan bussiturmasta tehdyistä kanteluista linjaa uhrien kuvien julkaisua. Päätös (3348/AL/04) koskee Seura-lehden kantta, jossa oli valokuva kolmesta nuoresta uhrista, heidän nimensä ja teksti ”Ystävysten viimeinen matka”. Uhreista kaksi menehtyi ja yksi loukkaantui onnettomuudessa. Alun perin kuva oli otettu koulun vanhojen tansseissa. Lehti oli saanut kuvan käyttöönsä kuvaamalla alkuperäisen valokuvan muistotaululta, jonne vanhemmat olivat sen vieneet. Seura oli pyytänyt vanhemmilta myös haastattelua, mutta he olivat kieltäytyneet. JSN totesi langettavassa päätöksessään, että lehti teki ”kantelijoiden lapsesta onnettomuuden symbolin vastoin omaisten nimenomaista toivetta”.

Kaiken kaikkiaan päätoimittajien esittämissä uhrin henkilötietojen julkaisua puoltavissa argumenteissa vedotaan neljään tekijään: yleiseen kiinnostukseen, henkilökohtaiseen pelkoon, omaisten toiveisiin ja inhimillistämiseen.

Yleiseen kiinnostukseen vetoavilla perusteluilla tarkoitan argumentteja, joissa viitataan esimerkiksi paikkakunnalla esiintyneisiin ”kyselyihin” tai siihen, että tapahtuma kiinnostaa ihmisiä. Vaikka lukijoiden tiedontarpeiden tyydyttäminen kuuluukin journalismin perusluonteeseen, se yksistään on eettisenä perusteena riittämätön. Johtuvathan epäeettiset ratkaisut usein nimenomaan siitä, että yleisöä halutaan ”palvella” etiikan kustannuksella. Todelliset motiivit lienevät tällöin useimmiten kaupalliset. Usei-

ta kuolonuhreja vaativien auto-onnettomuuksien rinnastamista valtakunnallisesti uutisoituihin lento- ja junaonnettomuuksiin voinee pitää perusteltuna maakuntalehdistön näkökulmasta. Toisaalta kysymys voidaan asettaa myös toisinpäin: onko oikeutettua julkaista lento- ja junaonnettomuuksissa menehtyneiden henkilötietoja?

Henkilökohtaisella pelolla tarkoitan näkemystä, jonka mukaan nimet on julkaistava, jotta lukijat voivat sulkea omat tuttavansa pois uhan piiristä. Näkemystä voi pitää perusteltuna Estonia-onnettomuuden tai tsunamikatastrofin kaltaisissa poikkeustilanteissa. Niissä tiedotusvälineet ovat viranomaisten rajallisten resurssien vuoksi todennäköisesti tehokkain keino välittää tietoa omaisille. Tilanne on kuitenkin toinen ”arkipäiväisissä” rikoksissa ja onnettomuuksissa: kuinka tiedotusväline voisi edes auttaa sulkemaan tuttaviansa pois uhan piiristä, mikäli se pitää kiinni periaatteesta, että nimiä ei julkaista ennen kuin lähiomaiset ovat saaneet tiedon tapahtumasta? On kai todennäköistä, että tieto leviää lähipiirissä nopeasti ilman tiedotusvälineiden avustustakin.

Omaisten toiveisiin vetoaminen on ongelmallista, sillä ne voivat olla ristiriitaisia, kuten edellä kuvatussa tapauksessa. Ongelmia aiheuttaa myös se, että omaiset voivat myöntyä toipumisprosessin alkuvaiheessa sellaiseen, jota katuvat myöhemmin.

Inhimillistämisen tarve on mielestäni hyväksyttävien perustelu, sillä ilman nimeä ja kasvoja esiintyvä uhri jää vääjäämättä etäiseksi. Tulee kuitenkin muistaa, että Toisessa näytöksessä aihetta käsitellään usein nimenomaan nimellä ja kuvallaan esiintyvän henkilön kautta (ks. 2.2.2.). Käsittelen aihepiiriä seikkaperäisemmin luvussa 6.3.

3.2.2. Todellisuus ”sellaisena kuin se on”

Monissa päätoimittajien JSN:lle antamissa perusteluissa todetaan, että todellisuutta on voitava kuvata "sellaisena kuin se on". Räikeän esimerkin tarjoaa ihmisruumiin torsoa esittäville valokuvilla kuvitettu Alibi-lehden juttu (2503/AL/97). Kuvat oli otettu Tallinnassa. Lehden päätoimittaja perusteli niiden julkaisua muun muassa omaisten luvalla ja sillä, että kuvat olivat yleisesti merkittäviä, koska myös suomalaiset rikokset ovat hänen mukaansa raaistuneet ja ammattimaistuneet. Rikollisten toimintatavoista on kerrottava päätoimittajan mukaan "rehellisesti, jotta päättäjät osaisivat tehdä oikeita johtopäätöksiä". Päätoimittaja totesi lisäksi, että Alibi on rikoksiin erikoistunut erikoislehti, joten sille on sallittava huomattavasti sanoma- ja yleisaikakauslehtiä rajumpi tapa käsitellä rikosaiheita. JSN antoi tapauksesta langettavan päätöksen. Omaisten suostumuksella ei ollut neuvoston mukaan ratkaisevaa merkitystä, sillä tiedotusväline kantaa aina julkaisueettisen vastuun. Surmaan ei liittynyt neuvoston mukaan sellaista yleistä merki-

tystä tai uutisarvoa, että kuvien julkaiseminen olisi ollut perusteltua. JSN:n mukaan rikoslehden kuvamaailma on luonnollisesti muita rankempi, mutta se ei oikeuta rikkomaan hyvää journalistista tapaa.

Joissain tapauksissa JSN on kelpuuttanut yhteiskunnallisen merkittävyyden perusteeksi uhrien kuvien julkaisemiselle. Esimerkiksi MTV3:n Rikosraportti sai äänestyksen¹⁷ jälkeen vapauttavan päätöksen tapauksesta (2581/MTV/97), joka koski Karjalan järjestäytynyttä rikollisuutta ja väitetyjä palkkamurhia käsittelevää ohjelmaa. Raportin kuvituksena käytettiin erityisesti kahta uhria, jotka oli surmattu kotitalonsa portaikossa. Kantelijan mielestä kuvat rikkoivat raskaasti uhrien ja heidän omaistensa intimitetisuoja. Kantelija arveli, ettei kuvia olisi näytetty, jos uhrin olisivat olleet suomalaisia. MTV3:n johtaja totesi, että julmuus liittyi olennaisesti aiheeseen eikä sitä voitu kokonaan sivuuttaa "ilman, että uskottavuus olisi mennyt". JSN:n mukaan kuva-aineistoa ei käytetty sensaationhakuiseksi.

Raakoja kuvia on perusteltu myös valistuksella. Esimerkiksi Ilta-Sanomien päätoimittaja totesi Unkarissa sattuneen tasoristeysonnettomuuden uhreja esittävän valokuvan (3251/SL/03) julkaisemista perustellessaan, että "lehti osoitti niin hillityllä ja hienovaraisella tavalla kuin mahdollista, minkälaista tuhoa syntyy pikajunan ja linja-auton törmäyksessä". JSN perusteli vapauttavaa päätöstään muun muassa sillä, että uhrin olivat kuvasta vaikeasti tunnistettavissa. Lestinjoki-lehti sai sitä vastoin langettavan päätöksen valokuvasta, jossa näkyi paikkakunnalla kuorma-auton alle jäänyt mopoilija (2411/PL/96). Päätoimittajan mukaan kuva kertoi "realistisesti liikenneonnettomuuden seurauksista ja julkaistiin varoitukseksi". Päätoimittajan mielestä lehtien on voitava näyttää realistisia onnettomuuskuvia, koska televisiokin näyttää joka ilta kuvia kansainvälisistä kriiseistä, "Burundin pöhöttyneistä ruumiista". JSN oli toista mieltä: sen mukaan pyrkimys varoittaa liikenneonnettomuuksien seurauksista ei oikeuta sivuuttamaan omaisten tunteita.

Toinen Konginkankaan onnettomuudesta tehty kantelu (3341/SL/04) koskee Keski-suomalaisen verkkolehden julkaisua onnettomuuskuva, jossa näkyi auton jäänteistä roikkuva nainen. JSN antoi vapauttavan päätöksen, koska uhri oli kuvasta vain vaikeasti jos olleenkaan tunnistettavissa ja koska kuva osoitti onnettomuuden vakavuuden ollen näin yleisesti merkitsevä. Tapaus on ennakkopäätöksen kaltainen, sillä siinä arvioitiin todennäköisesti ensimmäistä kertaa verkkolehden julkaisua uhrikuvaa. Arviointia vaikeutti se, että Keski-suomalaisen päätoimittaja epäili kantelijan käsitelleen kuvaa

¹⁷ Päätöksestä äänestettiin luvuin 4–1, yksi tyhjä ääni.

niin, että uhri tuli kuvasta esiin. Neuvosto arvioi tapausta kuitenkin kantelijan lähettämien kuvatiedostojen perusteella. Tapaus herättääkin periaatteellisen kysymyksen siitä, voiko lehteä pitää vastuullisena, jos lukija saa kuvasta esiin eettisesti arveluttavia aineksia käsittelemällä kuvaa teknisesti.

Todellisuuden "realistista" kuvaamista puolustavista kannanotoista voi erottaa kaksi keskeistä argumentointitapaa. Toisessa uhrijournalismia verrataan sota- ja kriisiuutisoinnin julmuuksiin. Toisessa vedotaan tiedonsosiologisesti kyseenalaiseen ajattelutapaan, jonka mukaan todellisuutta voi ja pitää kuvata "sellaisena kuin se on".

Uhrijournalismin – jonka olen rajannut suomalaisia koskettaviin rikoksiin ja onnettomuuksiin – vertaaminen raakoihin ulkomaan uutisiin ei ole mielestäni mielekäästä. Ensinnäkään sota- ja kriisialueiden uhreista tehdyt jutut eivät päädy yhtä todennäköisesti uhrien tai heidän omaistensa nähtäville kuin suomalaisia rikoksia ja onnettomuuksia käsittelevät. Toinen vertailuun sisältyvä heikkous on tapahtumien välinen epäsuhta: sodat ja kriisit ovat yhteiskunnallisesti erittäin merkittäviä uutisaiheita toisin kuin monet "arkipäiväiset", yksittäiset rikokset ja onnettomuudet.

Tiedonsosiologisella heikkoudella tarkoitan puolestaan sitä, että nykyisin vallalla olevan konstruktionistisen ajattelutavan mukaan todellisuus on aina sosiaalisesti rakennuttua eli sitä ei voi kuvata "sellaisena kuin se on" (Berger & Luckmann 1966). Uhrijournalismin kannalta havainto tarkoittaa esimerkiksi sitä, että yleiskuva kolaripaikalta kuvaa todellisuutta yhtä "realistisesti" kuin lähikuva ruhjoutuneesta ruumiista. Näin ollen se, kumpi julkaistaan, kertoo enemmän lehden linjasta kuin itse tapahtumasta.

Useimmat uhrikuvien julkaisua koskevat itsesääntelyn ohjeistukset ovat varsin tulkinnanvaraisia. Aamulehden linjapaperi muodostaa kuitenkin tässä suhteessa selvän poikkeuksen. Erityisen huomionarvoista on, että siinä mainitaan uhrikuvien lisäksi myös sanalliseen kuvailuun liittyvät ongelmat.

Sodan, onnettomuuksien ja katastrofien tapauksessa tapahtumapaikan ja uhrien kuvien julkaisun tulee tapahtua harkitun hienotunteisesti. *Aamulehti* ei julkaise läheltä otettua valokuvaa kuolleista (kasvot näkyvissä), silpoutuneista tai ruhjoutuneista ihmisistä, tai karkean väkivallan yksityiskohtaisista jäljistä. Väkivallan tai onnettomuuksien jälkien yksityiskohtaista kuvailua on vältettävä myös tekstissä.

Ihmisen elämällä on arvo ja arvokkuus, jotka ovat jakamattomia ja pysyviä.
(Aamulehden tapa tehdä)

3.2.3. Virheitä, syyllistämistä ja vitsailua

Iltalehden surmautisesta tehty kantelu (2270/SL/95) kuvaa tilannetta, jossa uhrin omainen on loukkaantunut virheellisiksi kokemistaan tiedoista. Jutussa selostettiin vä-

kivaltaisesti surmansa saaneen henkilön viimeistä iltaa. Tiedot olivat peräisin poliisilta, joka kaipasi vihjeitä surmatyön selvittämiseksi. Uhrin puolison tekemän kantelun mukaan artikkelissa väitettiin uhrin olleen "kasinomies" ja annettiin ymmärtää hänen olleen surmailtana alkoholin vaikutuksen alaisena. Kantelijan mielestä uhri oli "syvästi uskova ja hiljainen mies, joka ei riitaantunut kenenkään kanssa". JSN antoi tapauksesta vapauttavan päätöksen. Sen mielestä lehden selostus illan tapahtumista oli sävyiltään asiallinen eivätkä kantelijan virheeksi katsomat seikat olleet itse pääasian, tapahtumien kulun selvittämisen, kannalta oleellisia. Päätökseen kirjattujen tietojen perusteella uutisessa ei ollut faktisia virheitä. Kantelu osoittaa joka tapauksessa sen, kuinka merkityksellisiä yksityiskohdat voivat olla asianosaisille.

Surmaoikeudenkäynnin ja sitä edeltäneen poliisitutkinnan uutisoinnista tehty kantelu (2126/SL/94) koskee tapausta, jossa kantelija, surmatun äiti, koki Keski-Uusimaa-lehden uutisoinnin olleen niin yksipuolista, että se teki uhrista syyllisen. Uutisoinnissa annettiin kantelijan mukaan sellainen kuva, että paikallisen moottoripyöräkerhon presidenttinä toiminut uhri olisi yksin riidoissa toisen moottoripyöräkerhon jäsenen kanssa. Lisäksi uutisoinnissa väitettiin uhrin olleen lähdössä Viroon töihin ja viitattiin mahdolliseen hormonien käyttöön sekä kerrottiin kantelijan avioerosta ja raha-asioista. Päätoimittajan mukaan uutisoinnissa korostettiin, että kyse on paikkakunnalla liikkuneista huhuista ja niistä julkaistiin ainoastaan ne, joiden arvioitiin auttavan tuolloin selvittämättömän surmatyön motiivin selvittämistä. Kertomalla kantelijan, uhrin äidin, yksityiselämästä haluttiin päätoimittajan mukaan kumota paikkakunnalla liikkuneita huhuja. JSN antoi vapauttavan päätöksen ja totesi, että tapahtumia käsiteltiin asialliseen sävyyn. Tapaus kuvastaa hyvin, kuinka monisyinen uutisoitava tapahtumaketju voi olla ja kuinka moniin eettisiin valintoihin uutisoitaessa voidaan joutua. Huhujen oikominen saattoi olla kyseissä tapauksessa perusteltua, mutta yleensä ottaen tähän perusteluun tulee suhtautua suurella varauksella. Kysymys voi olla pelkästä verukkeesta, millä voidaan oikeuttaa alkuperäisen huhun levittäminen entistä suuremmalle ihmisjoukolle.

Uhrjournalismin humoristisen käsittelyn ongelmallisuus käy ilmi JSN:n käsittelemästä Etelä-Saimaan pakinasta (3171/SL/02), jossa toimittaja kertoi toimituksen rutii-neista kuvailemalla rehvakkaasti, kuinka toimittajat suhtautuvat poliisilta kuulemiinsa tapauksiin. Pakinan otsikkona oli "Takapuoleen osunut kirves", ja se perustui muutamaa päivää aikaisemmin tapahtuneeseen väkivallantekoon, mikä olisi saattanut johtaa uhrin kuolemaan. Päätöksessään JSN toteaa, että pakinatyyllisissä kolumneissa on hyväksyttävää käyttää tavanomaista hätkähdyttävämpiä ilmaisuja. Neuvoston mielestä tyyli ei kuitenkaan oikeuta loukkaamaan uhria tai hänen omaisiaan siten kuin pakinassa tehtiin.

Neuvosto pitää kolumnia ongelmallisena, sillä siitä syntyi väistämättä sellainen vaikutelma, että kirjoittaja piti väkivallantekoa hauskana. Lieventävänä asianhaarana päätöksessä mainitaan uhrin nimettömyys. Tapaus sai moitteista huolimatta vapauttavan päätöksen, osaltaan siksi, koska "Julkisen sanan neuvosto ei tulkitse makukysymyksiä". Neuvostolla ei ole makukysymyksille kuitenkaan selkeää määritelmää (JSN:n sihteeri Pirkko Vuortama, henkilökohtainen tiedonanto 31.1.2005), mikä herättää kysymyksen siitä, mitä kaikkea voidaan rajata tällä perusteella arvioinnin ulkopuolelle.

Edellä käsitellyt esimerkit kuvaavat kirjoittelun yksityiskohtien ja ilmaisutapojen merkityksellisyyttä. Ne osoittavat, että asianosaiset voivat kokea uutisoinnin virheelliseksi, syyllistäväksi tai vitsailevaksi silloinkin, kun se ei näyttäydy tällaisena ulkopuolisille. Mallikelpoisen uhrijournalismin harjoittaminen edellyttää, että toimittajat pohtivat kirjoittelutapaansa aina myös asianosaisten näkökulmasta.

3.2.4. "Ei aihetta enempiin toimiin" – vai olisiko?

Julkisen sanan neuvosto arvioi tyypillisesti yksittäistä juttua. Tähän ohjaa osaltaan neuvoston ohjeistus, missä pyydetään yksilöimään mahdollisimman tarkasti kirjoitus, ohjelma tai kuva, josta kannellaan (JSN:n ohjeistus...). Toisaalta on havaittavissa, ettei arvioinnissa haluta mennä jutun yksityiskohtiin vaan pyritään tarkastelemaan sen yleisvaikutelmaa. Esimerkiksi Se!-lehden artikkelista tehdyssä päätöksessä (2115a/AL/94) todetaan, että lehdellä olisi ollut syytä pidättäytyä asianosaisten lapsen kuvan ja etunimen julkaisemisesta vaimonsa murhasta tuomitun miehen ja hänen vanhempiansa haastattelun yhteydessä. Päätös on silti vapauttava, koska ”artikkelin painopiste kuitenkin oli surmatyön tekijän ja hänen vanhempiansa kokemuksissa ja lapsesta kertonut osuus kuvasi lähinnä isovanhempien tunteita”. Siksi neuvosto ei ryhtynyt ”enempiin toimiin”. Tällainen argumentointi vaikuttaa uhrien kannalta kohtuuttomalta¹⁸.

JSN:n toimintavaltuudet mahdollistaisivat huomattavasti nykyistä aktiivisemmän ja kokonaisvaltaisemman vaikuttamisen. Neuvoston perussopimuksessa (1997) todetaan, että se voi ottaa periaatteellisesti tärkeän asian tutkittavakseen myös omasta aloitteestaan (1§). Neuvosto käyttää tätä oikeuttaan varsin säästeliäästi. Niin ikään neuvostolla on oikeus käsitellä joukkoviestimien palveluksessa olevien tai niille freelancerityötä tekevien journalistien menettelyä tietojen hankinnassa (2§). Käytännössä kantelut kohdistuvat lähes poikkeuksetta tiedonhankinnan sijasta valmiisiin lehtijuttuihin. Lisäk-

¹⁸ Päätökset 2661/SL/98 ja 2623/PL/98 noudattavat vastaavankaltaista argumentointitapaa.

si suuri osa kanteluista koskee nimen- tai kuvanjulkaisua. Myös päätös olla ottamatta kantaa makukysymyksiin kaventaa neuvoston toimintareviiriä (ks. 3.2.3.).

JSN julkaisi syksyllä 2004 oma-aloitteisen lausuman (3420/L/04), mitä voinee pitää viitteenä neuvoston aktivoitumisesta. Vaikka lausuma käsittelee julkisuuden henkilöiden käsittelyä mediassa, siitä on löydettävissä yhtymäkohtia myös uhrijournalismiin ja kriisipsykologiaan. JSN perustelee lausuman tarpeellisuutta viihde- ja iltapäivälehtien tavalla raportoida julkisuuden henkilöiden, muun muassa Matti Nykäsen, toiminnasta. Lausumassa todetaan, että kiristynyt kilpailu viihdejournalismissa on lisännyt kiinnostusta sopimusten tekemiseen julkisuuden henkilöiden asioista ja että yksityisyydestä näyttää tulleen kauppatavara, jonka hinnasta halutaan sopia kuten mistä tahansa hyödykkeestä.

Jokaisella on asemastaan tai saamastaan julkisuudesta riippumatta yksityiselämän suoja ja ihmisarvo. Tämä on otettava huomioon, vaikka henkilö itse haluaisi kertoa yksityiselämästään julkisuudessa.

--

Median kanssa tekemisissä olevat eivät aina ymmärrä mihin kaikkeen he tulevat sitoutuneeksi. Ihmisen harkintakyky oman elämän ja sen tapahtumien julkistamisen suhteen saattaa olla alentunut esimerkiksi kokemattomuuden, sairauden, rasituksen, päihteiden käytön tai muun syyn takia. Tämä korostaa median vastuuta asioista kerrottaessa, olkoonpa siitä sovittu tai ei.

Lausumassa todetaan STT:n nimensuojaohjeen (ks. 3.1.1.) tavoin, että tiedotusvälineiden on joissain tapauksissa suojeltava juttujen kohteita vastoin heidän omaa tahtoaan. Mielenkiintoista päätöksessä on myös se, että siinä mainitaan kokemattomuus, sairaus ja rasitus arviointikykyä alentavina tekijöinä, kun perinteisesti tällaiseksi on muistettu mainita vain humalatila. On kuitenkin muistettava, että kannanotto koskee eksplisiittisesti vain julkisuuden henkilöitä. Tästä huolimatta lausumaan sisältyvällä ajatusmallilla saattaa olla vaikutusta myös neuvoston uhrijournalistisiin linjauksiin.

3.3. Käytäntö: yksittäinen toimittaja soveltaa

Itsesääntelyn ohjeistojen ja Julkisen sanan neuvoston merkitystä ei pidä ylikorostaa, sillä viime kädessä yksittäinen toimittaja päättää, kuinka raportoi kustakin yksittäistapauksesta. Lopputulokseen vaikuttaa kirjoittavan toimittajan ja valokuvaajan lisäksi myös uutispäälliköiden, toimitussihteereiden, päätoimittajien ja muiden editointiprosessiin suoraan tai välillisesti osallistuvien työpanos. Lopputulos muotoutuu heidän mahdollisesti ristiriitaistenkin eettisten periaatteidensa summana (ks. Heiskanen 1994). Tulee myös muistaa, että ratkaisuihin vaikuttavat myös lukuisat muut tekijät, muun muassa mediarutiineista, organisaatiokulttuurista ja taloudellisista tekijöistä johtuvat syyt.

Journalistin ohjeiden arvostus on ammattikunnan keskuudessa melko korkea. Journalistiliiton toimeksiannosta vuonna 2002 toteutettuun kyselytutkimukseen¹⁹ osallistuneista hieman yli puolet vastasi, että Journalistin ohjeet auttavat usein ratkaisemaan työssä esiintyviä eettisiä ongelmia (Harju 2002, 23). Monet niistäkin, jotka eivät kokee saavansa ohjeista apua käytännön työhön, pitivät niitä tärkeinä. Vanhemmat vastaajat arvostivat ohjeita hieman enemmän kuin nuoremmat vastaajat, mutta miesten ja naisten välillä ei ollut merkittäviä eroja. Ohjeiden arvostus oli hieman kasvanut aiempaan, vuonna 1993 tehtyyn vastaavaan tutkimukseen verrattuna. (Mt., 7.)

Myös JSN:n arvostus näyttää lisääntyneen vuosien 1993 ja 2002 välisenä aikana. Lisääntyneestä arvostuksesta huolimatta vain vajaa kolmannes vastaajista oli sitä mieltä, että langettava päätös on osoitus toimittajan huonosta ammattitaidosta. (Mt., 9.) Tulosten ristiriitaisuutta voi selittää esimerkiksi TUOMO MÖRÄN (1996, 106) osuvalla huomiolla, jonka mukaan suuri osa toimittajien ammattitaidoksi ymmärrettävistä ominaisuuksista on mediarutiinien – esimerkiksi nopean tiedonhankinnan – hallintaa.

Toimittajat arvostavat JSN:a erityisesti siksi, että se toimii tyytymättömyyden purkautumisväylänä. Noin puolet vastaajista arvostaa neuvostoa siksi, että se varjelee toimittajia nykyistä tiukemmalta lainsäädännölliseltä valvonnalta. Yllättävän moni ei ole kuitenkaan sisäistänyt itsesääntelyn ja lainsäädännön eroa: noin kolmannes vastaajista pitää tuomioistuimia sopivina määrittämään hyvää journalistista tapaa. (Harju 2002, 9–10.) Tutkimuksen tekijä arvioi, että myötämielisyys tuomioistuimia kohtaan ei kuitenkaan kuvaa välttämättä kaikilta osin vastaajien suhtautumista vaan pikemminkin heidän ennustustaan siitä, miten asiat ovat tai millaiseksi ne kehittyvät (mt., 13).

Toimittajien uhrijournalistisia näkemyksiä ei ole juurikaan tutkittu. Journalistiliiton teettämä tutkimus antaa asiasta kuitenkin joitakin viitteitä, sillä tutkimuksessa pyydettiin asettamaan keskeisimpiä Journalistin ohjeita tärkeysjärjestykseen. Tärkeimmäksi periaatteeksi nousi vaatimus tiedonvälityksen totuudellisuudesta, olennaisuudesta ja monipuolisuudesta. Toiseksi tärkeimmäksi arvotettiin inhimillisten perusarvojen – ihmisoikeuksien, demokratian, rauhan ja kansainvälisen yhteisymmärryksen – kunnioitus. (Harju 2002, 27.) On huomionarvoista, että uudistuksessa poistettiin juuri nämä periaatteet (ks. 3.1.), vaikka kyselytutkimuksella pyrittiin kartoittamaan journalistikunnan näkemyksiä nimenomaan ohjeiden uudistusprosessia varten (mt., 4). Näitä yleiseettisiä ja toimitustyön kannalta moniselitteisiä periaatteita yritettiin poistaa jo edellisessä, vuoden

¹⁹ Kyselytutkimukseen vastasi 397 Suomen Journalistiliiton jäsentä. Vastaajajoukon koostumus vastaa melko hyvin Journalistiliiton jäsenistön koostumusta.

1992 Journalistin ohjeiden päivityksessä. Tästä kuitenkin luovuttiin, koska periaatteet osoittautuivat tuolloinkin erittäin arvostetuiksi toimittajien keskuudessa (Tervo 2004).

Yksityisyydensuoja arvotettiin tutkimuksessa vasta yhdeksänneksi tärkeimmäksi ohjeksi (Harju 2002, 27). Tämä tuskin merkitsee kuitenkaan sitä, että toimittajat pitäisivät yksilönsuojaa vähäpätöisenä seikkana. Kysymys lienee pikemminkin siitä, että ammatillista perustehtävää ja ammatillista asemaa koskevia periaatteita pidetään tärkeämpinä kuin yksityisyydensuojaa koskevaa tai muita yksityiskohtaisempia periaatteita (Heinonen 1996, 94). Lisäksi tulee jälleen muistaa, että yksityisyyden suoja liitettäneen ”tavallisten ihmisten” tai uhrijournalismin sijasta ensisijaisesti julkisuuden henkilöihin.

Yksityisyyden suoja aiheuttaa toimittajille usein käytännön ongelmia. ANNE KÄMPIN vuonna 1990 valmistuneessa haastattelututkimuksessa²⁰ kävi ilmi, että toimittajat kokevat eettisiä ongelmia kaikkein useimmin nimenomaan yksilön ja yksityisyyden suojasta. Niin ikään ongelmallisimmiksi juttutyypeiksi tutkimuksessa nousivat nimenomaan rikos- ja onnettomuus uutiset. Naistoimittajat ja nuoret toimittajat pohtivat eettisiä ratkaisujaan enemmän kuin mieskollegat ja alalla kauemmin työskennelleet. Iltapäivälehtien toimittajat pitävät oman lehtensä luonnetta eettisten ongelmien aiheuttajana (Kämppe 1990, 56–64). Myös SUSANNA HUOTARI²¹ (1999) sai samansuuntaisia tuloksia pro gradu -tutkielmassaan: toimittajat halusivat ottaa huomioon uutisointinsa seuraukset, mutta se koetaan harvoin mahdolliseksi kiihtyvässä kilpailutilanteessa.

Kämpin ja Huotarin tutkimukset antavat viitteitä siitä, että toimittajakunta jakaa arkitietoon perustuvan huolen niin yksityisyyden suojan, rikos- ja onnettomuus uutisten kuin iltapäivälehdistön menettelytapojenkin suhteen. ARI HEINONEN (1995, 106–107) toteuttama laaja kyselytutkimus²² osoittaa puolestaan, että toimittajat samaistavat epäeettisen journalismin tyypillisesti iltapäivälehtiin, viihdelehtiin ja rikoslehtiin. Näiden tulosten perusteella näyttäisi siis siltä, että toimittajakunnan uhrijournalismia koskevat huolet ovat suunnilleen samat kuin arkisissa kahvipöytäkeskusteluissa esiin tulevat.

3.4. Journalisti ja kriisipsykologi kohtaavat

Kriisipsykologin teesin ja journalistin antiteesin vertaaminen osoittaa, että ammattikuntien näkemykset poikkeavat monessa suhteessa toisistaan (ks. myös Heiskanen 1994, 219). Suuronnettomuuspaikoilla erimielisyydet konkretisoituvat usein siten, että kriisi-

²⁰ Tutkimuksessa haastateltiin 30:tä sanomalehtitoimittajaa.

²¹ Tutkimuksessa haastateltiin 12:tä uutistoimittajaa sanomalehdistä, radiosta ja televisiosta.

²² Tutkimuksen kyselylomake lähetettiin 990:lle Suomen Journalistiliiton jäsenelle. Heistä 52 prosenttia palautti lomakkeen. Vastaajakunnan koostumus vastaa melko hyvin SJL:n jäsenistön koostumusta.

työtä tekevät pyrkivät kokoamaan uhrit nopeasti yhteen ja pitämään heidät tiedotusvälineiden ulottumattomissa ainakin muutaman tunnin ajan (Saari 2000, 135–140; ks. Lundäl 1999, 19). Ammattikunnat voivat kokea tällöin toisensa ikään kuin vastustajikseen.

Erimielisyyksistä huolimatta kriisityötä tekevät näkevät tiedotusvälineiden toiminnassa myös monia myönteisiä ja uhrien toipumisprosessia edistäviä piirteitä. Ensinnäkin lehdistön välittämät faktatiedot tapahtumasta auttavat SALLI SAAREN (2000) mukaan uhreja totuuden kohtaamisessa ja hyväksymisessä. Samalla vähenevät myös ”puskaradion” välityksellä liikkuvat huhut. Toiseksi lehdistö auttaa välittämällä tietoa erilaisista tukipalveluista, julkaisemalla esimerkiksi kriisipalvelujen puhelinnumeroita. Kolmanneksi lehdistö lisää psykologista tietoisuutta ja psyykkisen reagoinnin hyväksytävyyttä tekemällä juttuja traumaattisen tapahtuman jälkeisestä toipumisprosessista. Suomalaisten kriisipsykologinen ymmärrys onkin lisääntynyt Saaren mukaan viime vuosina merkittävästi nimenomaan tiedotusvälineiden ansiosta. (Mt., 132–135.)

Taulukkoon 2 on koottu rinnakkain kriisipsykologin ja toimittajan näkemyksiä rikos- ja onnettomuusjournalismista. Näkemysten vertailu osoittaa, että erilaisista lähestymistavoista huolimatta esimerkiksi tietojen oikeellisuudesta, alaikäisten erityissuojelusta ja tietojen huhuja vähentävästä vaikutuksesta vallitsee vankka yksimielisyys. Peruskysymys – uhrien julkisuudessa esiintyminen – jakaa näkemykset jyrkimmin. Kriisityötä tekevien lähtökohtana on, että uhreja ei pitäisi yleensä haastatella tai kuvata heti tapahtuman jälkeen, koska uhrien arviointikyky voi olla alentunut tapahtuman johdosta ja koska julkisuudessa esiintyminen voi lisätä kärsimyksiä ja viivästyttää toipumista. Toimittajakunnan hyväksymässä tiedotussuosituksessa todetaan niin ikään, että uhrien haastatteleminen tai kuvaaminen ei saa lisätä uhrien tai heidän omaistensa kärsimyksiä. Itsesääntelyn ohjeistoissa ei luonnehdita kuitenkaan sen tarkemmin, kuinka toimittajien pitäisi toimia, jotteivät kärsimykset lisääntyisi. Itsesääntelyn ohjeistoissa kehoitetaan ainoastaan ”hienotunteisuuteen” ja välttämään ”arkaluontoisten” yksityiselämään kuuluvien tietojen kertomista. On erityisen huomionarvoista, että ohjeistoissa ei erotella Ensimmäistä ja Toista näytöstä, mistä johtuen välittömästi rikoksen tai onnettomuuden jälkeen tapahtuvaan raportointiin sovelletaan periaatteessa samoja sääntöjä kuin myöhempäänkin uhrijournalismiin.

TAULUKKO 2: Kriisipsykologin ja journalistin näkemyksiä uhrijournalismista

	KRIISIPSYKOLOGIN NÄKÖKULMA	JOURNALISTIN NÄKÖKULMA
Uhrin määritelmä	tapahtumassa tai sen seurauksena fyysisesti tai henkisesti vahingoittunut	tapahtumassa fyysisesti vahingoittunut
Yleinen suhtautumistapa uhrijournalismiin	uhrin etu: uhrien ei pitäisi esiintyä julkisuudessa heti tapahtuman jälkeen	yleisön etu: sananvapauteen kuuluu myös uhreja koskevien tietojen välittäminen, yksityiselämää on pääsääntöisesti suojattava
Uhrien julkisuudessa esiintymistä vastustavat argumentit	uhrit eivät kykene tekemään aina tietoisia päätöksiä, minkä vuoksi he voivat katua lausuntojaan jälkeenpäin voi aiheuttaa uhreille lisää traumoja voi pitkittää uhrien toipumista	(JSN:n julkisuuden henkilöitä koskevan lausuman mukaan ihmisen harkintakyky voi olla tilapäisesti alentunut) (yleisön tunteiden suojele mainittiin vanhasa tiedotussuosituksessa)
Uhrien julkisuudessa esiintymistä puoltavat argumentit	oikoo ja lopettaa huhuja lisää lukijoiden kriisipsykologista ymmärrystä	oikoo ja lopettaa huhuja kiinnostaa lukijoita inhimillistää tapahtumaa, antaa "kasvot" antaa tapahtuneesta "realistisen" kuvan toimii valistuksena, "pelotteena"
Ajallinen ulottuvuus	Ensimmäisessä näytöksessä keskityttävä "koviin faktoihin", uhrien esittely mahdollista Toisessa näytöksessä	uhrin henkilötietoja ei saa julkaista ennen kuin omaiset saaneet tiedon tapahtumasta
Uhrien henkilöllisyyden suoja	suojattava aina kun mahdollista	suojattava, jollei julkaisua voi perustella painavalla syyllä "arkaluonteisen" rikoksen uhreilla erityissuoja
Eettisesti kestävä uhrijournalismin tunnusmerkit	uhreja esitetään julkisuudessa vain silloin, kun se on välttämätöntä raportoinnin kannalta uhrit harkintakykyisiä antaessaan luvan haastatteluun tai kuvaamiseen haastattelut tehdään uhrien ehdoilla tiedot pitävät paikkansa erityisesti lapsia suojellaan julkisuudelta tiedot eivät ole liian yksityiskohtaisia	raportoinnissa noudatetaan hienotunteisuutta, uhrien haastatteleminen tai kuvaaminen ei lisää kärsimyksiä tiedot pyritään hankkimaan avoimesti uhreille kerrotaan, miten tietoja käytetään tiedot pitävät paikkansa alaikäisten suhteen noudatetaan erityistä varovaisuutta (tietojen olennaisuus mainittiin vanhoissa Journalistin ohjeissa)

4. AINEISTO JA SEN MÄÄRÄLLINEN JAOTTELU

Finland blast 'act of terror'

CNN:n otsikko 12.10.2002

Myyrmäen räjähdys nousi hetkeksi maailman ykkösuutisaiheiden joukkoon. Kaikki kansainväliset uutistoimistot lähettivät heti räjähdysen jälkeen perjantai-iltana pikauutiset, joita päivitettiin tiuhaan tahtiin (Pänkäläinen, 2002). Myös uutiskanava CNN huomioi räjähdysen lähetyksissään. Lauantaina AFP ja Reuters siteerasivat muun muassa pääministeri Paavo Lipposen lausuntoa, jossa hän kuvasi tapahtumaa "terroriteoksi" (Vantaan pommiturma..., HS 13.10.). Kansainvälinen mielenkiinto laantui viikonlopun aikana, mutta Suomessa tapahtuman jälkipyykki oli silloin vasta aluillaan.

Tämän tutkielman teoriaosuudessa pohdin ennen muuta, millaista uhrijournalismin pitäisi olla. Nyt käänän katseeni käytäntöön – siihen, millaista uhrijournalismia harjoitettiin Myyrmäen räjähdysen jälkeen. Tämän luvun tarkoituksena on muodostaa yleiskuva suomalaisen valtavirtalehdistön suhteesta uhrijournalismiin sekä jaotella Myyrmäki-aineisto määrällisesti. Aineiston analyysissä otan huomioon, mitä kerrottiin ja jätettiin kertomatta, sekä sen, miten näyttävästi mikin asia esitettiin. Toisin sanoen tarkastelen lehtijournalismia kolmen osatekijän – tekstin, kuvien ja taiton – summana.

4.1. Valtavirtalehdistö

Myyrmäki-aineisto on kerätty Helsingin Sanomista (HS), Keskisuomalaisesta (KSML), Ilta-Sanomista (IS), Iltalehdestä (IL), Avusta, Seurasta, Suomen Kuvalehdestä (SK) ja 7 päivää -lehdestä (7P). Mukana on siis kaksi päivälehteä, kaksi iltapäivälehteä ja neljä aikakauslehteä. Kutsun lehtien muodostamaa kokonaisuutta (Keski-)Suomen *valtavirtalehdistöksi*, sillä mukana on eri lehtityyppien suurilevikkisimmät uutismaista aineistoa sisältävät julkaisut. Maakuntalehti Keskisuomalainen on mukana siksi, koska sen harjoittamasta uhrijournalismista on tehty lukuisia kanteluja JSN:lle ja koska se on linjannut uhrijournalismia muista lehdistä poikkeavalla tavalla (ks. 3.2. ja 3.2.1.). 7 päivää -lehti kuuluu aineistoon paitsi sen vuoksi, että se on Suomen suurilevikkisin yleisöaikakauslehti²³, myös siksi, että olen kiinnostunut julkisuuden henkilöiden yksityisyyttä säännöllisesti koettelevan viihdelehdistön suhteesta rikosten ja onnettomuuksien ”taval-

²³ Esimerkiksi asiakaslehti Pirkan levikki on suurempi kuin 7 päivää -lehden.

lisiin” uhreihin. Harkitsin myös rikoslehti Alibin sisällyttämistä aineistoon. Muutin kuitenkin mieltäni käytyäni läpi lehden Myyrmäki-kirjoittelun ja todettuani, ettei sen uhrjournalismi poikennut merkittävästi valtavirtalehdistön kirjoittelusta. Yhteensä aineistoon kuuluvilla kahdeksalla lehdellä oli Myyrmäen räjähdysvuonna yli kuusi miljoonaa lukijaa, kuten taulukko 3 osoittaa.

TAULUKKO 3: Aineistoon kuuluvien lehtien levikit ja lukijamäärät vuonna 2002

	LEVIKKI 2002 ²⁴	LUKIJAMÄÄRÄ 2002 ²⁵
Helsingin Sanomat	441 325	1 110 000
Keskisuomalainen	76 818	188 000
Ilta-Sanomat	204 820	915 000
Iltalehti	126 321	663 000
Apu	251 697	976 000
Seura	247 851	934 000
Suomen Kuvalehti	100 967	425 000
7 päivää	260 617	915 000
Yhteensä	1 710 416	6 126 000

Lehtiä on tapana jaotella ”laatu-” ja ”populaarilehtiin”. Suuremmitta varauksitta voi todeta, että Ilta-Sanomat ja Iltalehti ovat Helsingin Sanomia ja Keskisuomalaista populaarimpia. Myös aikakauslehdistön ääripäistä vallinnee yksimielisyys: Suomen Kuvalehti ja 7 päivää -lehti mainitaan usein jopa toistensa vastakohtiksi. Mutta entä Apu verrattuna Seuraan? Tai miten ne sijoittuvat suhteessa iltapäivälehtiin ”laadukkuuden” ja ”populaariuden” väliselle jatkumolle? Tai Suomen Kuvalehti suhteessa Helsingin Sanomiin?

Tässä työssä luovun ”laadun” ja ”populaariuden” käsitteistä. Niiden käyttäminen ei olisi mielekästä, sillä ”laatujournalismi” mielletään usein eettisesti oikean, ”hyvän”, synonyymiksi ja ”populaarijournalismi” rinnakkaiskäsitteineen – kuten keltainen journalismi ja tabloidijournalismi – yhdistetään vastaavasti eettisesti väärään, ”pahaan”. Vaikkeivät tällaiset ajatuskulut olekaan mielekkäitä, näin vahvoilla leimoilla latautuneiden käsitteiden käyttäminen ei olisi työssäni hedelmällistä. Onhan tarkoitukseni tarkastella eri lehtien uhrjournalismia mahdollisimman ennakkoluulottomasti.

Sisällöllisiä luonnehdintoja tärkeämpinä pidän ilmestymistiheyttä, ulkomuotoa ja myyntitapaa koskevia tunnusmerkkejä. Aineiston päivälehdet (HS ja KSML) ovat päivittäin ilmestyviä, broadsheet-kokoisia sanomalehtiä, joiden myynti perustuu pääasiassa tilauksiin. Aineiston iltapäivälehdet (IS ja IL) ovat yksinomaan irtonumeroina myytäviä,

²⁴ Levikintarkastus 2002.

²⁵ KMT 2003.

kuudesti viikossa ilmestyviä tabloidikokoisia sanomalehtiä. Aineiston aikakauslehdet (Apu, Seura, SK ja 7P) ovat lähellä A4-kokoa olevia, kerran viikossa ilmestyviä viikko-lehtiä, joiden kauppa perustuu tilausten ja irtonumeromyynnin yhdistelmään.

Niin ilmestymistiheys, ulkoasu kuin myyntitapakin vaikuttaa lehden sisältöön. Etiikan kannalta merkityksellisimmäksi ymmärretään yleensä myyntitapaa koskeva erottelu. Usein ajatellaan, että yksinomaan irtonumeromyyntiin perustuvien iltapäivälehtien on houkuteltava lukijat joka päivä uudelleen – keinolla millä tahansa – ja vakuutettava heidät paremmuudesta kilpailijaan verrattuna. Päivälehdet voivat sen sijaan luottaa vakituiseen tilaajakuntaansa. Tämä ei ole kuitenkaan aivan koko totuus, sillä iltapäivälehdillä on myös tapaostajia, jotka ostavat lehden riippumatta päivän tarjonnasta (Kivioja 2004, 14). Lisäksi on muistettava, että irtonumeromyynnistä johtuva myyvyyden vaatimus kohdistuu ennen muuta lehden mainoksina toimiviin iltapäivä- ja aikakauslehtien lööppeihin, etusivuihin ja kansiin. Niin ikään kannattaa pitää mielessä, että myös päivälehtien täytyy tavalla tai toisella ottaa huomioon lukijoiden kiinnostuksen kohteet – olla siis populaareja –, mikäli ne haluavat säilyttää tilaajakuntansa.

Traumaattiset tapahtumat ovat iltapäivälehtien lööppien ja kansien vakioaiheita. PASI KIVIOJAN (2004) tutkielma osoittaa, että esimerkiksi maantieteellisesti ja/tai kulttuurisesti lähellä tapahtuvat sokeeraavat onnettomuudet, tunteita kuohuttavat rikokset ja eräät henkirikosten poliisitutkimuksiin liittyvät jatkokertomukset ovat erittäin myyviä aiheita. Kriisipsykologisesti ajatellen on erityisen huolestuttavaa, että myös pieniin lapsiin liittyvät rikokset ja onnettomuudet ovat myynnin tae. (Mt., 102–103.)

TAPANI HUOVILA (2002, 201) on todennut väkivaltaa, rikoksia ja onnettomuuksia käsittelevien lööppien määrän lisääntyneen kolmanneksella vuosien 1994 ja 2000 välillä. Vuonna 2000 näitä aihepiirejä käsitteli joka neljäs lööppiotsikko. Ainoastaan julkikset nousivat traumaattisia tapahtumia useammin lööppeihin. Iltapäivälehtien uutisointitapa on kuitenkin eriytynyt voimakkaasti: väkivalta, rikokset ja onnettomuudet ovat miltei kaksinkertaistuneet IS:n lööpeissä vuodesta 1994 vuoteen 2000, mutta IL:ssä näitä aiheita koskevien lööppien määrä on kasvanut vain hieman. Vuonna 2000 vajaa kolmannes IS:n ja vajaa viidennes IL:n lööppiotsikoista käsitteli väkivaltaa, rikoksia ja onnettomuuksia. (Huovila 2002, 205; ks. myös Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002.)

Ilmestymistiheys on kaikkein konkreettisin sanomalehtiä ja aikakauslehtiä erottava tekijä. Vaikkeivät päivittäin ilmestyvät sanomalehdet pärjääkään nopeudessa sähköisille tai mobiiliviestimille, ne ovat luonteeltaan selvästi aikakauslehtiä uutismaisempia. Aikakauslehtien onkin haettava vahvuutensa jostakin muusta kuin nopeudesta: esimerkiksi kuvituksesta, omaleimaisesta näkökulmasta tai tapahtumien henkilöinnistä.

Aineiston aikakauslehdet voi jakaa kolmeen ryhmään. Ensimmäinen muodostuu Avusta ja Seurasta, kahdesta yleisaikakauslehdestä, jotka ovat käyneet toistensa kanssa levikkitaistelua vuosikymmenestä toiseen. Toiseen ryhmään kuuluu Suomen Kuvalehti, joka vakiinnutti asemansa eräänlaisena aikakauslehdistön lippulaivana jo 1940-luvulla (Kivikuru 1996, 59). Seuraa ja Apua sanomalehtimäisemmän konseptin vuoksi sitä voi luonnehtia paitsi yleis- myös uutisaikakauslehdeksi. Lehdellä ei ole Suomessa suoranaisia kilpailijoita, ulkomaisia vastineita ovat muun muassa Time ja Newsweek. Kolmannen ryhmään kuuluu vuodesta 1993 julkaistu 7 päivää -lehti, joka on Suomen suurilevikkisin viihdelehti. Se on saanut 2000-luvulla kilpailijoikseen muun muassa Oho-lehden ja konseptiaan uudistaneen Katson. Viihdelehdet ovat viime aikoina kasvattaneet lukijamääräänsä suhteellisesti enemmän kuin mitkään muut suomalaiset lehdet (KMT 2004). 7 päivää -lehden pääsisältöä ovat julkkisjuorut, mutta jokaisesta lehdestä löytyy myös yksi tai useampi ”tavallisiin ihmisiin” keskittyvä juttu. Niissä esitellään ihmisiä, jotka kärsivät harvinaisista sairauksista, kokevat rankkoja vastoinkäymisiä tai herättävät jollain muulla tavalla sääliä, sympatiaa tai hämmästyä. (Kyrölä 2004, 25.)

Kolmas tunnusmerkki, ulkomuoto, vaikuttaa lehden sisältöön sekä konkreettisesti että mielikuvallisesti. Konkreettisesti sivukoko vaikuttaa taittotoyyliin ja kerrontakeinoihin: tabloidin ilmaisun tulee olla tiiviimpää ja otsikoiden iskevempiä kuin broadsheetkoossa. Tabloidin taiton perusyksikkö ei ole broadsheetin tapaan sivu vaan aukeama, jossa tehojen saamiseksi keskitaite voidaan ylittää esimerkiksi isolla kuvalla. (Pulkkinen 2002.) Mielikuvallisilla vaikutuksilla tarkoitan tabloidiin liitettyä sensationalismia. Vaikka esimerkiksi monet paikallis-, puolue- ja talouslehdet ilmestyvätkin tabloidikoos- sa, suomalaiset päivälehdet ovat pitäytyneet isommassa sivukoossa paitsi teknisten todennäköisesti myös mielikuvallisten syiden takia. Kaikki aineistoon kuuluvat aikakauslehdet ovat lähellä A4-kokoa, mutta muutoin niiden visuaalinen ilme vaihtelee vähintäänkin yhtä paljon kuin sanomalehtien. Erityisesti 7 päivää -lehti erottuu joukosta lyhyillä jutuillaan, erittäin runsaalla kuvankäytöllään ja kirkkailla väreillään.

Tabloidi-sanaan liittyvät mielikuvat ovat niin vahvoja, että Suomessakin on alettu puhua *tabloidisaatiosta* tarkoittaessa journalismin viihteellistymistä. Suomalaisen lehdistön viihteellistymistä ei ole juurikaan tutkittu, mutta esimerkiksi Ison-Britannian ”laatulehtien” on havaittu lähentyneen maan runsaslukuisia – ja osin huomattavasti suomalaisia iltapäivälehtiä sensaationhakuisempia – tabloidilehtiä (Golding 2000²⁶).

²⁶ Tabloidisaatio määriteltiin Goldingin tutkimuksessa neljällä kvantitatiivisella indikaattorilla: vähemmän kansainvälisiä uutisjuttuja; enemmän kuvia, vähemmän tekstiä; enemmän human interest -juttuja ja viihdettä; vähemmän poliittisia uutisia.

Apu ja Seura ovat muuttaneet linjaansa moneen kertaan historiansa aikana. Ne aloittivat 1930-luvulla ajanvietelukumistoina mutta alkoivat etsiä myöhemmin uutismaisempaa konseptia. Apu on ollut linjamuutoksissa kilpailijaansa äkkinäisempi luottaen välillä elämykselliseen ”tempausjournalismiin” ja esiintyen välillä ”kulttuurilehtenä”. (Kivikuru 1996, 60–61; ks. Numminen 2003.) Nykyisin Apu ja Seura yhdistävät Suomen Kuvalehden uutismaista ja yhteiskunnallista otetta 7 päivää -lehden viihteellisyyteen (vrt. Numminen 2003, 203). Kansiaiheillaan Apu ja Seura kilpailevat kuitenkin voittopuolisesti viihde- ja iltapäivälehtien markkinoilla.

Kaiken kaikkiaan lehdistä voi erottaa kolme selkeää vastinparia. Kaikkein yhdenmukaisimpia ovat Ilta-Sanomat ja Iltalehti. Myös Apu ja Seura ovat tämän tutkielman näkökulmasta täysin vertailukelpoisia. Kolmatta vastinparia, valtakunnallista Helsingin Sanomia ja maakunnallista Keski-suomalaista, vertailtaessa tulee muistaa, että ne poikkeavat toisistaan niin levikkialueittensa kuin käytettävissään olevien resurssienkin suhteen. Suomen Kuvalehdellä ja 7 päivää -lehdellä ei ole vastinpareja.

4.2. Myyrmäki-tekstit

Myyrmäen räjähdystä käsittelevä aineisto on kerätty ensimmäisestä räjähdysten jälkeisestä päivästä alkavalta ja kauppakeskuksen uudelleen avautumisen jälkeiseen viikonloppuun päättyvältä ajanjaksolta eli 12.10.2002–1.11.2002 väliseltä ajalta. Otokseen kuuluvissa lehdissä²⁷ ilmestyi tuona vajaan kolmen viikon mittaisena ajanjaksona 585 Myyrmäen räjähdystä käsittelevää tekstiä. Kutsun niitä **Myyrmäki-teksteiksi** erotukseksi näistä teksteistä rajautuvalle, suppeammalle **uhritekstien** joukolle, jota käsittelem tarkemmin luvussa 5. Myyrmäki-teksteihin kuuluvat kaikki sellaiset jutut, joiden tekemiseen Myyrmäen tapahtumat ovat selkeästi myötävaikuttaneet, vaikka tapahtumaan viitattaisiinkin jutussa vain kertaalleen²⁸. Sanalla **teksti** tarkoitan otsikollista kokonaisuutta kuvineen: kainalojutut, otsikolliset faktalaatikot, vinkit ja kansi- tai lööppiotsikot on laskettu erillisiksi teksteiksi. Aineisto on kerätty Jyväskylän yliopiston ja Jyväskylän kaupunginkirjaston kokoelmiin talletetuista lehtien paperiversioista²⁹. Tarkasta etsimisestä huolimatta on mahdollista, ettei aineistossa ole kaikkia räjähdystä käsitteleviä

²⁷ Lehtiin luetaan mukaan niiden toimitukselliset liitteet. Myyrmäki-tekstejä ilmestyi Ilta-Sanomien Plus-liitteessä ja Iltalehden Viikko-liitteessä muttei esimerkiksi Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä.

²⁸ Mediaväkivallan vaikutuksia käsittelevät jutut ovat tyyppiesimerkkejä teksteistä, joissa vain sivutaan Myyrmäen räjähdystä, vaikka niiden voi olettaa syntyneen sen johdosta. Aineistoon kuuluu muutamia tällaisia tekstejä.

²⁹ Poikkeuksen muodostaa lauantain 12.10. IL, jonka yliopiston kirjastossa olevassa painoksessa ei käsitellä lainkaan Myyrmäen räjähdystä, sekä Seuran erikoisnumero, joka puuttuu kirjastojen kokoelmista. Tilasin IL:n vaihtopainoksen lööppeineen ja Seuran erikoisnumeron lehtien toimituksista.

tekstejä. Mahdolliset puutteet ja epä johdonmukaisuudet ovat kuitenkin satunnaisia, joten ne eivät ole kokonaisuuden kannalta merkittäviä.

Seuraavaksi tarkastelen Myyrmäki-tekstien määrää, esillepanoa, julkaisuajankoh-
taa, tekstityyppejä ja teemoja määrällisen sisällönerittelyn keinoin. Sisällönerittelyn
apuvälineenä on sähköinen tietokanta, johon olen kirjannut kutakin Myyrmäki-tekstiä
koskevat tiedot (ks. liitteet 2 ja 3). Analyysin tarkoituksena on muodostaa yleiskuva
Myyrmäki-kirjoittelusta sekä "suodattaa" esiin uhritekstit eli tapaus Myyrmäen uhreja
käsittelevä journalismi. Erityisesti teemoittainen luokittelu on tehty uhritekstien löytä-
miseksi. Esillepanoa koskeva luokittelu kertoo puolestaan tapahtuman arvottamisesta:
kuvaahan se, minkä verran tapahtumaa käsiteltiin lehtien paraatipaikoilla eli lööpeissä,
kansissa, etu- ja premiäärisivuilla. Koska luokittelen myöhemmin samaa luokittelurun-
koa hyödyntäen myös uhritekstien esillepanon, voin tarkastella myös paraatipaikkojen
uhrikeskeisyyttä. Myyrmäki-tekstien ja uhritekstien julkaisuajankohtien vertaaminen
paljastaa, missä vaiheessa Myyrmäki-kirjoittelua painotettiin uhreja. Tekstityypeittäinen
luokittelu kertoo puolestaan, minkä verran Myyrmäen tapahtumia ja uhreja käsiteltiin
uutissivujen ulkopuolella, esimerkiksi pääkirjoituksissa ja yleisönosastoissa.

4.2.1. Määrä ja esillepano

Myyrmäen räjähdys sai kaikissa lehdissä runsaasti palstatilaa, mutta Seura oli ainoa,
joka julkaisi tapahtuman johdosta ylimääräisen erikoisnumeron. Tämä 16-sivuinen, yk-
sinomaan Myyrmäen tapahtumia käsittelevä lehti on päivätty maanantaille 14. lokakuu-
ta eli kolmannelle räjähdysten jälkeiselle päivälle. Lehteä myytiin irtonumeroina pää-
kaupunkiseudulla³⁰. Näin nopea reagointi on aikakauslehdelle äärimmäisen
poikkeuksellista. Myös SK myi perjantaina 18. lokakuuta eli viikon kuluttua räjähdyk-
sestä ilmestynyttä lehteään erikoisnumerona. Lehden rakenne poikkeaa tavanomaisesta
niin, että lehden alkuosa on omistettu yksinomaan Myyrmäen tapahtumille. Tavanomai-
nen sisältö alkaa vasta sivulta 32. HS kokosi Myyrmäki-aineiston ensimmäisinä uu-
tisointipäivinä *Vantaan pommi-isku* ja *IL Pommi kauppakeskuksessa* -sivuoitsikon alle.
Apu, 7P, KSML ja IS eivät tehneet erikoisnumeroita tai taitollisia erikoisjärjestelyjä.

³⁰ Lehteä markkinoitiin eräänlaisena hyväntekeväisyytenä: kannessa kerrottiin, että osa lehden tuotosta lahjoitetaan SPR:n kautta Myyrmäen uhreille.

TAULUKKO 4: Myyrmäki-tekstien määrä ja sijainti lehdittäin

	LÖÖPISSÄ TAI KANNESSA ³¹	ETUSIVULLA TAI PREMIÄÄRISIVULLA	SISÄSIVULLA	YHT.
Helsingin Sanomat	—	11	100	111
Keskisuomalainen	—	11 ³²	65	76
Ilta-Sanomat	8	13	141	162
Ilta-lehti	11	23	126	160
Apu	5	—	12	17
Seura	4	—	25	29
Suomen Kuvalehti	1	—	18	19
7 päivää	1	—	10	11
Yhteensä	30	58	497	585

Taulukosta 4 käy ilmi, että iltapäivälehdet käsittelivät räjähdystä selvästi muita lehtiä enemmän Myyrmäki-tekstien kokonaismäärällä mitattuna. IS:n ja IL:n kirjoittelumäärät eivät poikkeakaan juurikaan toisistaan. HS käsitteli räjähdystä selvästi KSML:ta enemmän, mikä selittynee osaltaan sillä, että räjähdys tapahtui Helsingin Sanomien ydinlevikki-alueella. Seuran muita aikakauslehtiä runsaampi kirjoittelu selittyy pääosin lehden ylimääräisellä erikoisnumerolla. Vähiten Myyrmäki-tekstejä julkaistiin 7P-lehdessä. Tekstimääriä tarkastellessa tulee ottaa huomioon, etteivät ne kerro mitään kirjoittelun laajuudesta sivupinta-alassa tai palstamillimetreissä mitattuna: tekstien pituudet vaihtelevat lööppiotsikoiden muutamasta sanasta monisivuisiin aikakauslehtireportaaseihin.

Ensimmäisellä kirjoitteluviikolla molemmat iltapäivälehdet nostivat räjähdysten joka päivä lööppiinsä. IS:n ja IL:n lööppiotsikointi eteni varsin yhdenmukaisesti³³.

Useita kuoli ja kymmeniä loukkaantui rajussa räjähdyksessä Vantaalla ”VERTA OLII KAIKKIALLA”
Lähimmät silminnäkijät: Se oli pommi (IS lööppi la 12.10.)

Järkyttävät kuvat Myyrmannista
TAPPAVA RÄJÄHDYS
(IL lööppi la 12.10.)

Tällainen oli pommimies
MIKSI HÄN TEKI SEN?
18 sivun jättiraportti
Myyrmannin räjähdyksestä
(IS lööppi ma 14.10.)

Petri oli nähnyt unta räjähdyksestä
HÄN ON POMMIMIES
”Kaikki toivo on mennyttä”
Joonaksen äiti menetti
ainoan rakkaansa
(IL lööppi ma 14.10.)

³¹ Aikakauslehtien ja HS:n lööpit eivät ole mukana aineistossa. Koska aikakauslehtien myyntijulisteet koostuvat yleensä lehden kannesta sekä lehden hinnasta tai jostakin muusta ei-journalistisesta mainostekstistä, niiden puuttumisesta ei ole haittaa. Myöskään HS:n lööppien puuttuminen ei ole merkityksellistä, sillä niiden huomioarvo on pieni verrattuna iltapäivälehtien lööppien näkyvyyteen.

³² KSML:n etusivulla on vuoroin mainoksia vuoroin toimituksellista aineistoa. Sarakkeeseen ”etusivulla tai premiäärisivulla” on laskettu KSML:n osalta sekä etu- että premiäärisivulle sijoitetut tekstit. HS esittelee sisäsivujen tarjonnan aina premiäärisivullaan ja iltapäivälehdet etusivuillaan.

³³ Uhrien nimet on Petri Gerdtiä lukuun ottamatta vaihdettu, ks. 5.

Yllätys Myyrmannin pommijutussa
Poliisi nappasi
17-VUOTIAAN 'POMMIEKSPERTIN'
(IS lööppi ti 15.10.)

Räjähdytti pommeja aiemminkin
POMMIMIES HAKI NETISTÄ
HERMOKAASUOHJEITA
(IL lööppi ti 15.10.)

Pommi-iskun
KUUSI UHRIA
koulua rakastanut ekaluokkalainen
lahjakas ja aurinkoinen lukiolaistyttö
iloinen taitoluistelijapoika
23-vuotias tuleva kauppias
5-vuotiaan tytön äiti
pidetty lasten kerhon ohjaaja ja äiti
(IS lööppi ke 16.10.)

KUUDEN LAPSEN ISÄ
Myyrmannissa pellenä esiintynyt Markku
JÄÄ HENKIIN
Pommi-iskussa kuolleiden nimet julki
(IL lööppi ke 16.10.)

Poliisi: räjähdereppu oli Gerdtin sylissä
POMMIMIEHEN viimeiset minuutit
(IS lööppi to 17.10.)

Petri kierteli tuntikausia myös Helsingissä
POMMIMIEHEN VIIMEINEN VUOROKAUSI
(IL lööppi to 17.10.)

Poliisi vahvistaa:
Pommimies kuoli iskussa vahingossa
(IS lööppi pe 18.10.)

TURHIEN KUOLEMIEN SYY
EI EHKÄ KOSKAAN SELVIÄ
(IL lööppi pe 18.10.)

Myyrmannin uhrin ja sankarin
viikko tragedian jälkeen
KOHTALON YÖ
(IS lööppi la 19.10.)

PETRI GERDTIN
KAKSI ELÄMÄÄ
(IL lööppi la 19.10.)

Myyrmäen räjähdys oli erittäin myyvä lööppiaihe. Edellä tarkasteltu Kiviojan (2004, 99) tutkielma paljastaa, että pomminrakentajan motiivia pohtiva maanantain 14.10. lööppi siivitti IS vuoden toiseksi parhaaseen myyntivoimaan³⁴. Sitä parempaan myyntiin ylsi vuonna 2002 ainoastaan vuodenkierron perinteinen myyntihuippu, itsenäisyyspäivän jälkeinen linnan juhlista kertova numero. Räjähdyksen jälkeisen päivän, lauantain 12.10., lehti oli IS:lle vuoden neljänneksi ja ”pommiekspertrin” kiinniottamisesta kertova tiistain 15.10. lehti vuoden viidenneksi myyvin. Kivioja (mt., 96) selittää Myyrmäen myyvyyttä Galtungin ja Rugen uutiskriteerilistauksesta tutuilla seikoilla: tapahtuman läheisyydellä, äkillisyydellä, dramaattisuudella ja lukuisilla henkilövahingoilla. Koska kaikkiin kysymyksiin ei saatu heti vastausta, tapahtumasta muodostui jatkokertomuksen kaltainen tarina, mikä helpotti lööpin tekemistä.

IS:n ja IL:n lööppiaiheet olivat monina päivinä miltei identtisiä. Toisin kuin usein luullaan, yhdenmukaisuus ei ole lehdille kuitenkaan välttämättä ongelma. Kiviojan (2000, 82–83) tutkielma osoittaa, että ainakin markkinajohtajana toimiva IS ylittää huippumyyntiin usein juuri niinä päivinä, kun sillä on lööpissään sama pääaihe kuin IL:llä. Kiviojan väitettä tukee esimerkiksi maanantain 14.10. tilanne: IS myi erittäin hyvin, vaikka molemmat lehdet houkuttelivat lukijoita Gerdtin taustojen esittelyllä.

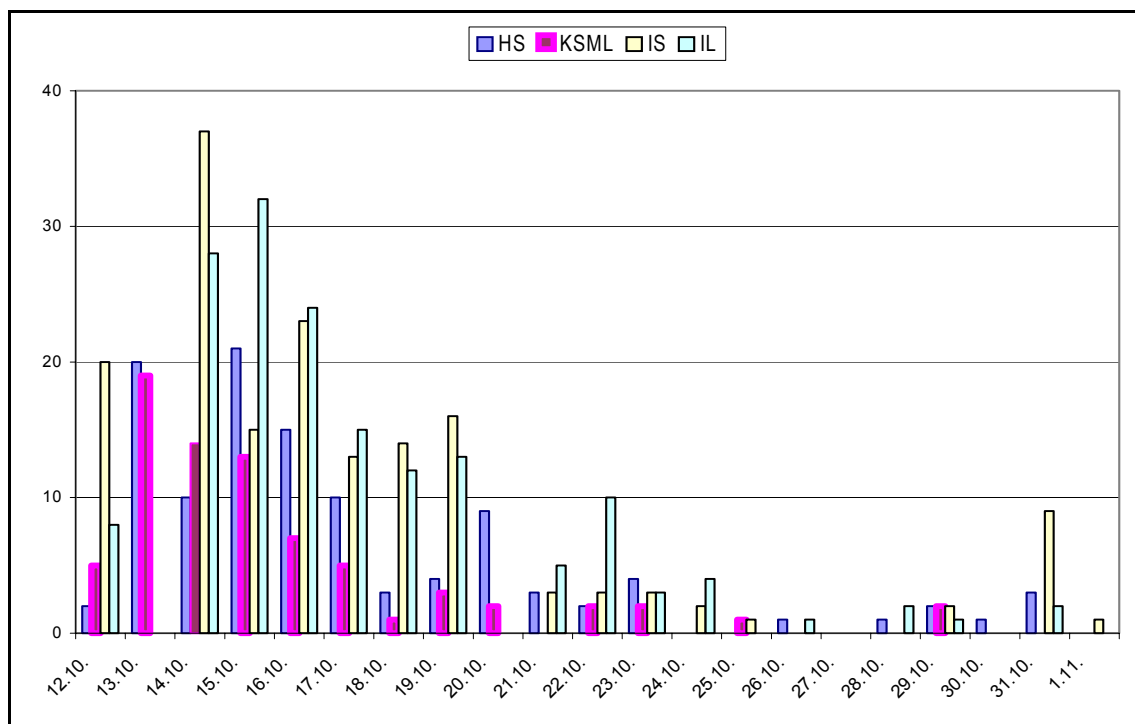
³⁴ Kivioja käyttää nettomyyntilukujen sijasta myyntivoima-muuttujaa, mikä tasaa viikonpäivä- ja kuukausivaihtelua ja varjelee IS:n liikesalaisuutena pitämiä myyntilukuja. Myyntivoima = päivän irtonumeromyynti - viikonpäivän keskimyynti kyseisellä ajanjaksolla.

IL nosti tapahtuman niin lööppiinsä kuin etusivulleenkin IS:a useammin. Kaikki aikakauslehdet tekivät tapaus Myyrmäestä kansiotikun ainakin ensimmäiseen räjähdysten jälkeiseen numeroonsa. HS ja KSML arvottivat tapahtuman varsin yhtenevästi: molemmat tekivät aiheesta premiärivinkin kuudenteen kirjoittelupäivään (17.10.) asti.

4.2.2. Julkaisuaikajako

Perjantai-iltana puoli kahdeksalta tapahtunut räjähdys oli sanomalehtien päivärytmin kannalta hankala. Kuviosta 2 voidaan havaita, että päivälehdet käsitelivät tapahtumaa lauantaina 12.10. melko suppeasti. HS ja KSML kertoivat tapahtumasta etu/premiäärivun lisäksi ainoastaan yhdellä sivulla. Jutuissa kuvattiin räjähdysten laajuutta sekä arvioitiin henkilövahinkojen määrää. Poliisin kerrottiin epäilevän, että kyseessä oli kaasuräjähdyks. Iltapäivälehdet olivat selvästi päivälehtiä nopeampia: IS käsitteli tapausta lööpin ja etusivun lisäksi kymmenellä sisäsivulla, IL neljällä. Iltapäivälehdillä ei ollut faktoja päivälehtiä enempää, mutta ne korostivat selvästi enemmän pommin *mahdollisuutta*. Aiheen käsittelyyn omistetut sivut oli täytetty isoiksi levitetyillä valokuvilla sekä tapahtumapaikan läheisyydessä tehdyillä haastatteluilla.

KUVIO 2: Myyrmäki-tekstien julkaisuaikajako sanomalehdissä



Myyrmännin ostoskeskuksen räjäyttäjäksi paljastui nuori vantaalainen opiskelijamies otsikoi HS premiäärivullaan sunnuntaina 13.10. Päivän uutinen oli luonnollisesti myös

KSML:ssa, mutta iltapäivälehdet pitivät viikkorytminsä mukaista sunnuntaitaukoa. HS ja KSML käsittelivät tapahtumaa premiäarisivun lisäksi peräti kahdella sisäaukeamalla sekä pääkirjoituksissaan. Niissä keskityttiin pelastustöihin ja ”koko kansan” suruun.

Iltapäivälehdet ottivat kiinni päivälehtien saamaa etumatkaa maanantaina 14.10.: *18 sivun jättiraportti Myyrmannin räjähdyksestä*, mainostettiin vuoden myyntihuipuksi nousseessa IS:n lööpissä. Molemmat iltapäivälehdet kertoivat laajasti Gerdtin opinnoista, harrastuksista ja luonteenlaadusta sekä esittivät epäilyn, että hän olisi räjähdkekeskusteluryhmissä nimimerkillä RC esiintynyt henkilö. Iltapäivälehdistä kerrottiin laajasti myös uhreista, heidän omaisistaan ja läheisistään sekä pelastus- ja hoitohenkilökunnasta. Päivälehdet keskittyivät pomminrakentajan henkilöllisyyden ja taustojen esittelyyn sekä kertoivat muun muassa muistotilaisuuksista ja uhreille annettavasta kriisiavusta.

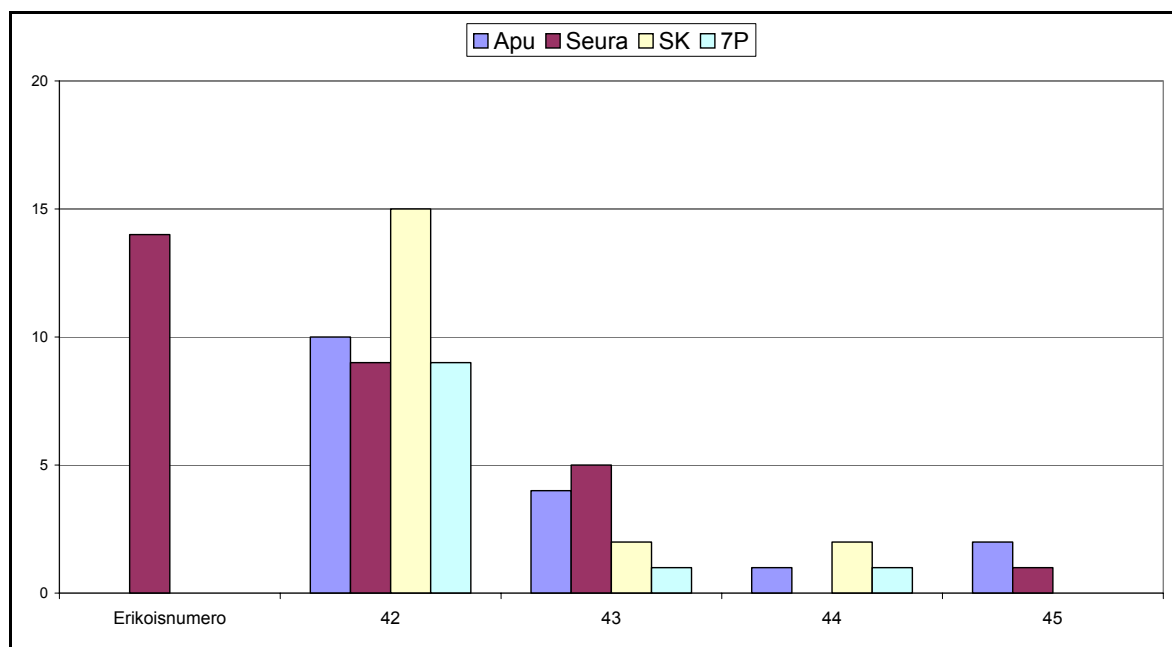
Tiistaina 15.10. vahvistettiin Gerdtin yhteys räjähdkekeskusteluryhmään sekä viriteltiin keskustelua Internetissä leviävän materiaalin valvonnasta. Keskustelua vauhditti tieto, että sisäministeri Ville Itälä oli perustanut työryhmän selvittämään aihetta. Varsinkin iltapäivälehdistä jatkettiin edelleen suruntunteiden ja uhrien kuvaamista. Keski-
viikon 16.10. pääuutiset käsittelivät räjähdkekeskusteluryhmän ylläpitäjää, nimimerkillä Einstein esiintynyttä lukiolaispoikaa, jota epäiltiin osallisuudesta räjäytykseen. Kaikki lehdet julkaisivat myös nimilistan kuolonuhreista. Loppuviikon aikana tarkennettiin tietoja pommin rakenteesta ja pomminrakentajan liikkeistä sekä kerrottiin Einsteinin osoittautuneen syyttömäksi. Kirjoittelu vähentyi määrällisesti mutta laentui teemallisesti: asialistalle nousivat tv-väkivalta ja mielenterveyspalveluiden ongelmat.

Kirjoittelu runsastui hetkellisesti viikonloppuna 19.–20.10., jolloin oli ikään kuin ensimmäisen välitilinpäätyksen aika. HS:n sunnuntaisivuilla kerrattiin räjähdysillan tapahtumat minuutti minuutilta pelastushenkilökunnan näkökulmasta. IS esitteli *Myyrmannin uhrin ja sankarit viikko tragedian jälkeen* (lööppi 19.10.) ja Iltalehti paljasti *Petri Gerdtin kaksi elämää* (lööppi 19.10.). Toisen kirjoitteluviikon alussa palattiin ”normaaliin” päiväjärjestykseen: Myyrmäen tapahtumiin palattiin yhä vähemmän ja satunnaisemmin. Aihe nousi kuitenkin vielä kertaalleen lehtien yhteiseksi uutisaiheeksi, kun lehdet kertoivat 31.10. kauppakeskuksen uudelleen avautumisesta.

Kuvio 3 kuvaa aikakauslehtikirjoittelun määrällistä kehittymistä. Seura otti etumatkaa muihin maanantaille 14.10. päivätyllä erikoisnumerolla, missä keskityttiin ennen muuta uhrien ja muiden asianosaisten kokemusten välittämiseen. Ensimmäiset normaalin ilmestymisaikataulun mukaiset aikakauslehdet, numerot 42/2002, ilmestyivät perjantaina 18.10. Seura, Apu ja SK henkilöivät tapahtuman Petri Gerdtiin ja muutamaan uhriin ja muuhun asianosaiseen. SK esitteli erikoisnumerossaan myös hoito- ja

pelastushenkilökuntaa sekä taustoitti tapahtumaa sanomalehtien tavoin kertaamalla aiemmat Suomessa tapahtuneet suuronnettomuudet. 7P keskittyi Petri Gerdtin menneisyyteen. Seuraavilla viikoilla aikakauslehdet tarttuivat aiheeseen enää satunnaisesti.

KUVIO 3: Myyrmäki-tekstien julkaisuajankohta aikakauslehdissä



4.2.3. Tekstityypit

Taulukossa 5 on erotettu mielipiteelliset tekstit ja gallupinomaiset kyselyt muista sisäsivujen Myyrmäki-teksteistä. Mielipiteelliset tekstit on jaettu **pääkirjoituksiin**, toimittajien, kolumnistien ja toimituksen valitsemien asiantuntijoiden³⁵ kirjoittamiin **kommentteihin** sekä **yleisönosastokirjoituksiin**. **Kyselyihin** kuuluvat katugallupit ja tekstiviestitse tai Internetin kautta tehdyt lukijäänestykset. Ylijäämäluokkaan **muut** kuuluu muun muassa tiedotuksellista materiaalia, esimerkiksi auttavista puhelimitse kertovia taittopaloja ja lukijoiden toimitukseen lähettämistä muistolauseista koostettuja sivuja. Suurin ja tärkein luokka **juttu** määrittäyty negaation kautta: siihen kuuluvat kaikki edellä mainittuihin luokkiin sisällyttömät Myyrmäki-tekstit.

³⁵HS:n Vieraskynä-palstan tekstit lasketaan määritelmän mukaisesti kommentteihin, sillä sen asiantuntijat ovat toimituksen valitsemia. Jos sama teksti julkaistaisiin ilman Vieraskynä-vinjettiä, sen katsottaisiin kuuluvan yleisönosastoteksteihin.

TAULUKKO 5: Sisäsivujen Myyrmäki-tekstien tekstityypit lehdittäin

	JUTTU	PÄÄKIRJOITUS	KOMMENTTI	YLEISÖN-OSASTO	KYSELY ³⁶	MUUT	YHT.
HS	72	3	5	12	0	8	100
KSML	56	3	4	1	1	0	65
IS	108	3	4	14	8	4	141
IL	76	2	8	17	6	17	126
Apu	10	1	1	0	0	0	12
Seura	19	3	0	1	0	2	25
SK	13	1	2	1	0	1	18
7P	7	3	0	0	0	0	10
Yht.	361	19	24	46	15	32	497

Kaikki aineistoon kuuluvat lehdet tekivät Myyrmäen tapahtumista vähintään yhden pääkirjoituksen. Ne olivat perussävyltään varsin yhteneväisiä.

Perusturvallisuus järkkyy pitkäksi aikaa
(KSML otsikko 13.10.)

Turvallisuudentunne räjähti pirstaleiksi
(IS otsikko 14.10.)

Kaikki suomalaiset kokevat, että jotain on särkynyt: enää emme voi tuudittautua tuttuun turvallisuudentunteeseen – kavala maailma on täällä. Rauhallinen elämäkulku voi katketa.
(SK 42)

Kauppakeskus Myyrmännin räjähdys muutti kerralla käsitystä turvallisesta suomalaisesta yhteiskunnasta.
(HS 13.10.)

Silti Petri Gerdin rikos osaltaan rikkoi harhaa Suomesta turvallisena lintukotona, jossa uutisista välittyneet maailmalla tapahtuneet hirmuteot olisivat mahdottomia.
(7P 42)

Lehdet HS:sta 7P:ään vakuuttivat suomalaisen ”lintukodon” saaneen pahan kolauksen. MARKE-RIITTA NAUKKARINEN (2004, 37), joka on tutkinut pro gradu -työssään tapaus Myyrmäestä kirjoitettuja päivälehtien³⁷ pääkirjoituksia ja kommentteja, kutsuu tätä muutoksen kehykseksi. Se oli yleinen etenkin kirjoittelun alkuvaiheessa. Myöhemmin rinnalle nousi Naukkarisen mukaan pahoinvoinnin kehys, missä räjähdys tulkittiin merkiksi Suomen ja suomalaisten pahoinvoinnista. Sen edustajina omassa aineistossani voi pitää esimerkiksi kolmea identtisesti otsikoitua pääkirjoitusta: *Miksi?* (Seura 42, SK 42 ja 7P 42). Niissä tarjottiin vastaukseksi muun muassa Internetiä, mielenterveyspalvelujen leikkauksia, valvontakameroiden puutetta ja nyky-yhteiskunnan arvotyhjiötä.

³⁶ Osa iltapäivälehtien kyselyistä näkyy kahtena Myyrmäki-tekstinä: päivän kysymyksenä ja seuraavana päivänä julkaistuna kyselyn tuloksena.

³⁷ Naukkarisen aineistoon kuuluvat seuraavat lehdet: Aamulehti, Etelä-Saimaa, Helsingin Sanomat, Ilkka, Kaleva, Karjalainen, Keskisuomalainen, Lapin Kansa, Savon Sanomat ja Turun Sanomat.

Kommentit keskittyivät räjähdysten herättämiin surun ja pelon tunteisiin. Toimitajat kertoivat niissä omakohtaisesti räjähdyspaikalla käynnistään ja pohtivat muun muassa pomminrakentajan motiivia ja keinoja estää vastaavia veritekoja tulevaisuudessa.

HS:n ja iltapäivälehtien yleisönosastoissa käsiteltiin tapahtumaa runsaasti, mutta KSML:ssa julkaistiin vain yksi tapahtumaa käsittelevä yleisönosastokirjoitus. Lukijat ottivat kantaa etenkin Internetin valvontaan ja väkivaltaviihteen vaikutukseen sekä peräänkuuluttivat vanhempien vastuuta jälkikasvustaan. Myös nuorison henkinen pahoinvointi ja yhteiskunnan arvottomuus puhuttivat runsaasti. Vilkkaimman yleisönosastokeskustelun herätti kriisipsykologiaa sivuava, IS:ssa otsikolla *Hoitaja, älä pillitä* (otsikko 18.10.) julkaistu kirjoitus, jonka kirjoittaja oli närkästynyt hoito- ja pelastushenkilökunnalle annetusta kriisiavusta. Kirjoittajan mukaan ”ollaani metsässä”, kun ”itsekkäästi keskellä kriisiä hoitajat huutavat apua itselleen”. Kirjoituksen saamissa vastakommenteissa korostettiin tunteiden purkamisen tärkeyttä ja todettiin, että *Sairaanhoitajakin saa itkeä* (IS otsikko 22.10.). Yleisönosastossa kannettiin huolta myös uhrien yksityisyyden suojasta. HS:iin otsikolla *Antakaa meidän surullemme rauha* (19.10.) kirjoittanut Myyrmäen sosiaali- ja terveystieteiden lääkäri paheksui tiedotusvälineitä siitä, että uutiskuvissa näkyi helposti tunnistettavissa olevia uhreja ja heidän surevia omaisiaan. Hän korosti, etteivät uhrit voi antaa sokkivaiheessa harkittua suostumusta. IS:ssa otsikolla *Kuolleesta ei väliä – entä omaiset?* (24.10.) julkaistussa kirjoituksessa oltiin puolestaan huolissaan Petri Gerdtin omaisista. Kirjoittajan mielestä oli väärin, että lehdet ”herkuttelevat” päivästä toiseen pomminrakentajan kuvalla.

Perinteisten katugallupien lisäksi iltapäivälehdet tekivät peräti kymmenen Myyrmäen tapahtumia käsittelevää Internet- tai tekstiviestikyselyä. Aiheina olivat muun muassa Internetin sensuroiminen, mediaväkivalta, turvattomuuden tunne sekä usko rikoksen motiivin selviämiseen. KSML äänestyytti turvallisuudentunteesta ja Internetin valvonnasta. HS ja aikakauslehdet eivät järjestäneet minkäänlaisia kyselyitä.

Luokkaan ”muut” sisältyviin teksteihin kuuluu muun muassa Seuran erikoisnumeron kampanja, jossa pyydettiin tukemaan räjähdysten uhreja ja omaisia lähettämällä tekstiviesti³⁸, johon saattoi kirjoittaa osanoton, surunvalittelun tai muun viestin. Niistä osa julkaistiin lehden seuraavassa numerossa. Räjähdys huomioitiin myös ”pilapiirroksissa”. HS:ssä oli räjähdyslieskojen ympäröimä kysymysmerkki (15.10.) ja IL:ssä hautakymppilöitä yhdistettynä tekstiin *11. lokakuuta* (14.10.). Etenkin iltapäivälehdet julkaisivat näyttävästi myös auttavien puhelinten ja uhrien tukitilien yhteystiedot.

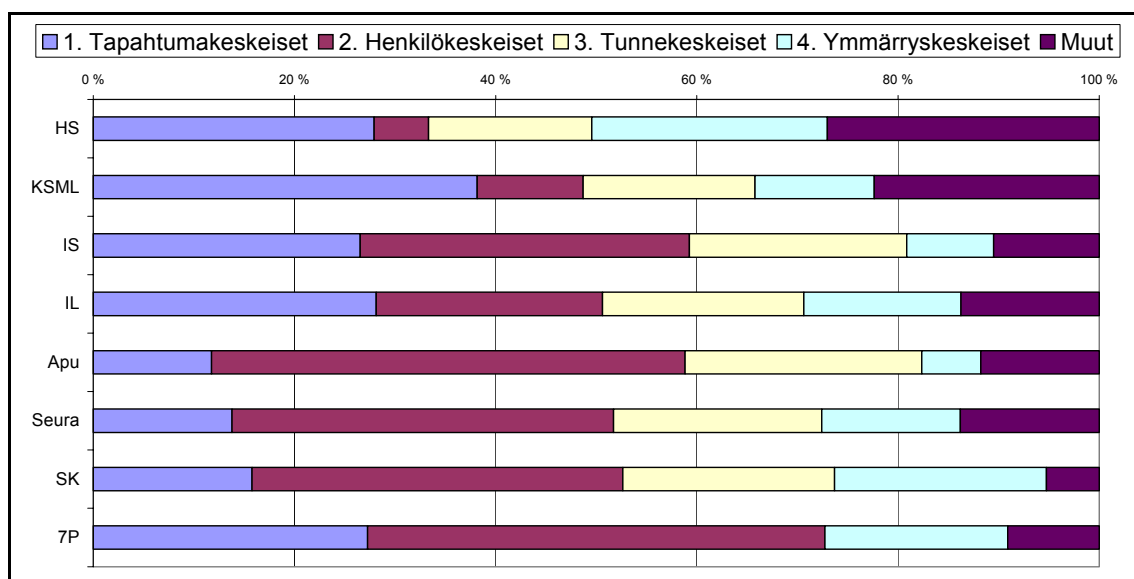
³⁸ 0,95 euron hintaisten tekstiviestien nettotuotto ohjautui SPR:n katastrofirahaston kautta uhrien ja heidän omaistensa tukemiseen.

4.2.4. Teemat

Myyrmäki-tekstit on luokiteltu kuviossa 4 teemansa perusteella neljään luokkaan. **Tapahtumakeskeisiin** kuuluvat kaikki tapahtumiin eli esimerkiksi pommin räjähtämiseen, pelastustöihin ja rikostutkintaan keskittyvät tekstit, kun taas **henkilökeskeisissä** tapahtumaa katsotaan *yksittäisten* tapahtumiin osallistuneiden henkilöiden kautta. **Tunnekeskeiset** kertovat räjähdysen ympäristössä herättämistä tunnereaktioista *kollektiivisella tasolla*. **Ymmärryskeskeiset** pyrkivät tekemään tapahtunutta ymmärrettäväksi liittämällä räjähdysen laajempaan yhteiskunnalliseen tai kulttuuriseen kontekstiin.

Hyödynsin luokittelurungon muodostamisessa Eveliina Lappalaisen surman uutisoinnista tekemääni proseminaaritutkielmaa³⁹. Lappalaisen surmaa seurannut lehdistökirjoittelu muistuttaa tapaus Myyrmäkeä niin paljon, että sen aineistona olevia 158 tekstiä voi pitää ikään kuin tämän tutkielman koeaineistona. Teemojen luokittelu on sikäli keinotekoisista, että samassa tekstissä saatetaan käsitellä esimerkiksi sekä räjähdystä että sen herättämiä tunteita. Etenkin laajoissa aikakauslehtiartikkeleissa saattaa olla mukana kaikki neljä ulottuvuutta. Kaiken kaikkiaan luokittelu on kuitenkin melko yksiselitteinen, sillä se on tehty tekstin *pääteeman* mukaisesti. Sanomalehtiteksteistä se selviää lähes poikkeuksetta jo otsikosta. Iltapäivä- ja aikakauslehdissä otsikko on sen sijaan usein viitteellinen tai jopa ristiriitainen tekstin kokonaisvaikutelman kanssa.

KUVIO 4: Myyrmäki-tekstien pääteemat lehdittäin

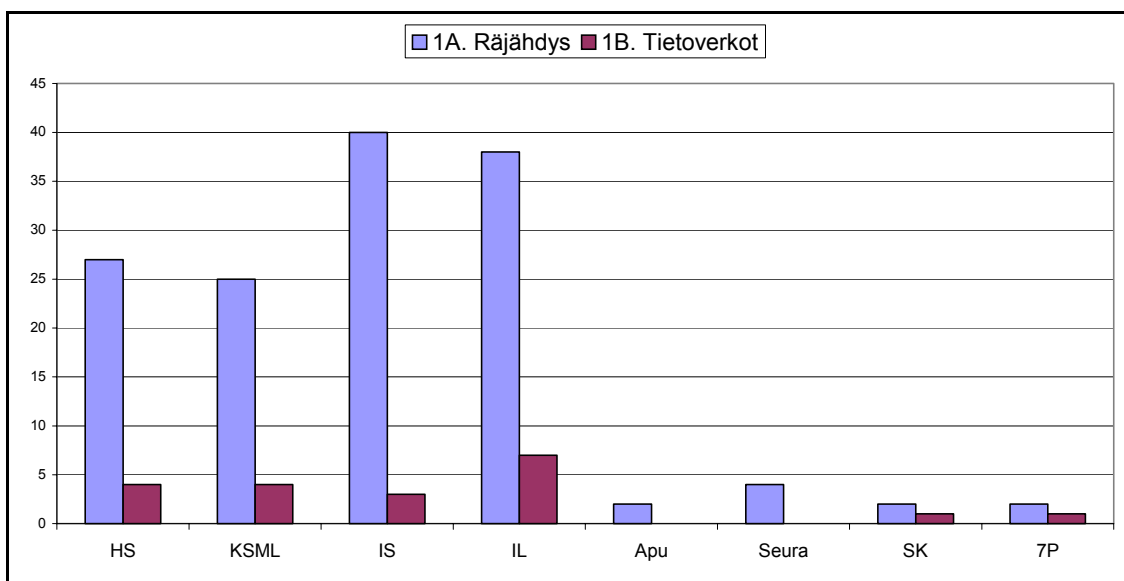


³⁹ Luokittelin teemat proseminaarityössä seuraavasti: rikoksen tutkinta (=tapahtumakeskeiset), ympäristön reaktiot (= tunnekeskeiset), Eveliinan elämä (=henkilökeskeiset) ja taustoitus (=ymmärryskeskeiset).

Tapahtumakeskeiset tekstit muodostavat suurimman eli 27 prosentin osuuden Myyrmäki-teksteistä. Henkilökeskeisiä on 23, tunnekeskeisiä 19 ja ymmärryskeskeisiä 15 prosenttia. Teksteistä 16 prosenttia jää teemoittaisen luokittelun ulkopuolelle⁴⁰. Lappalaisen surmautisointiin verrattuna kirjoittelu oli selvästi henkilökeskeisempää. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että Myyrmäen räjähdyksessä oli huomattavasti enemmän uhreja ja muita asianosaisia.

1. Tapahtumakeskeiset Myyrmäki-tekstit. Sanomalehtien Myyrmäki-kirjoittelu oli selvästi aikakauslehtiä tapahtumakeskeisempää. KSML keskittyi tapahtumiin eniten⁴¹, mikä selittyy osaltaan sillä, että se turvautui muita useammin STT:n uutispainotteiseen tarjontaan. Koska Myyrmäen tapahtumat – ja niitä ”heijastavat” Myyrmäki-tekstit – sijoituivat selkeästi kahdelle näyttämölle – ”fyysiseen ympäristöön” ja tietoverkkoihin –, erotin jälkimmäiset kuviossa 5 omaksi **tietoverkot**-alaluokakseen. ”Fyysisestä ympäristöstä” kertovaan **räjähdys**-alaluokkaan jäivät muun muassa räjähdysen tutkinasta, pelastustöistä ja kauppakeskuksen korjaustöistä kertovat tekstit.

KUVIO 5: Tapahtumakeskeisten Myyrmäki-tekstien teemat lehdittäin



Suurin osa tietoverkot-teksteistä käsittelee Petri Gerdtin räjähdysaineisiin keskittyvällä sivustolla käymiä keskusteluja. Gerdtin kerrottiin vaihtaneen tietoja räjähdysaineista ja

⁴⁰ Luokittelun ulkopuolelle jäävissä teksteissä käsitellään muun muassa seuraavia aihepiirejä: räjähdysen uutisointi maailmalla, aiemmat suuronnettomuudet ja räjähdykset, Myyrmäen uhreille maksettavat korvaukset, tapahtuman johdosta järjestetty verenvuotus, tapahtumasta eduskunnalle annettu tiedonanto.

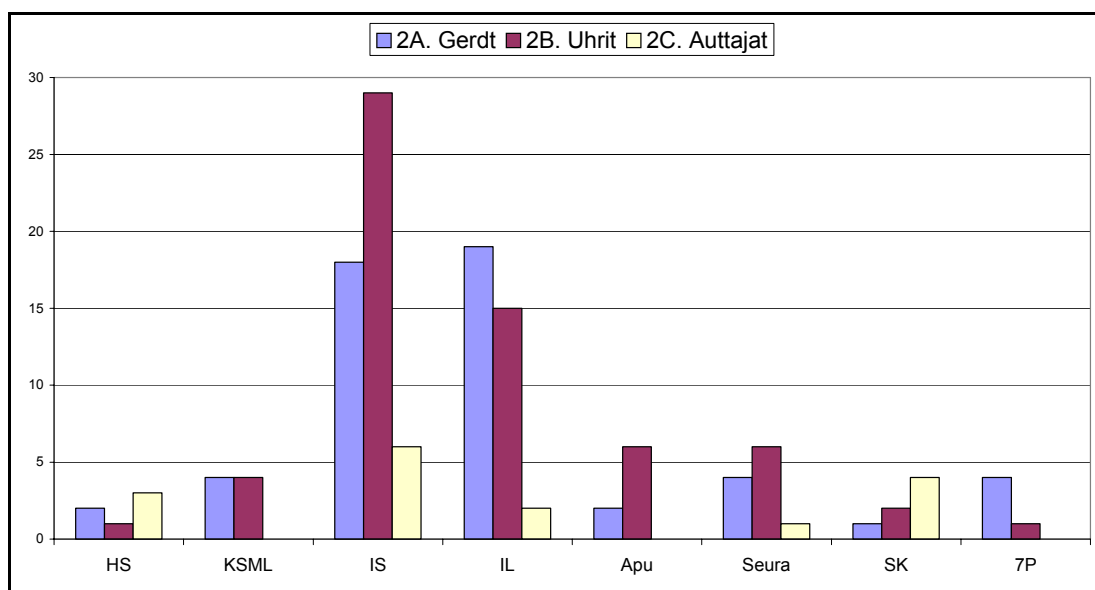
⁴¹ Tapahtumakeskeisten osuus Myyrmäki-teksteistä: HS 28 %, KSML 38 %, IS 26 %, IL 28 %, Apu 12 %, Seura 14 %, SK 16 % ja 7P 27 %.

kirjoittaneen pommikokeiluistaan. Erityisen runsaasti siteerattiin Gerdtin jättämää "viimeistä viestiä", jonka hän oli kirjoittanut muutamaa päivää ennen räjähdystä.

Tarkotus olisi kirjoittaa onnettomuuksista, viranomaisista ja muuten vaan hauskoista tapahtumista... Mulla ei oo sattunut suurempia onnettomuuksia, mutta kerran näin unta, että poliisiauto ajoi laukaisupaikalle. Onnex olin jo "leijailmassa" toiseen suuntaan. Seuraavassa unessa olinkin syvässä metsässä.
(KSML 14.10., IS 14.10., IL 14.10., 7P 42)

2. Henkilökeskeiset Myyrmäki-tekstit. Aikakauslehdet olivat eniten ja päivälehdet vähiten henkilökeskeisiä. Iltapäivälehdet sijoittuvat näiden ääripäiden välille⁴². Vastinpareittain vertailtuna IS henkilöi IL:ä ja KSML selvästi HS:a enemmän. Apu ja 7P olivat SK:ä ja Seuraa henkilökeskeisempiä. Kuviossa 6 henkilökeskeiset tekstit on jaettu kolmeen alaluokkaan: **Gerdtiä, uhreja ja auttajia** käsitteleviin. IS, Apu ja Seura keskittyivät erityisesti uhreihin, kun taas IL:ssä ja 7P:ssä suurimman osuuden lohkaisivat Gerdtiä käsittelevät tekstit. HS ja SK keskittyivät auttajiin. KSML henkilöi tapauksen Gerdtiin ja uhreihin muttei auttajiin.

KUVIO 6: Henkilökeskeisten Myyrmäki-tekstien teemat lehdittäin



3. Tunnekeskeiset Myyrmäki-tekstit. Noin viidennes kunkin lehden teksteistä oli tunnekeskeisiä – poikkeuksen muodostaa 7P, jossa niitä ei ollut lainkaan⁴³. Tunteista päälimmäistä, surua, kuvattiin niin Myyrmäessä asuvien, menehtyneiden koulutovereiden,

⁴² Henkilökeskeisten osuus Myyrmäki-teksteistä: HS 5 %, KSML 11 %, IS 33 %, IL 23 %, Apu 47 %, Seura 38 %, SK 37 % ja 7P 46 %.

⁴³ Tunnekeskeisten osuus Myyrmäki-teksteistä: HS 16 %, KSML 17 %, IS 22 %, IL 20 %, Apu 24 %, Seura 21 %, SK 21 % ja 7 päivää 0 %.

pelastus- ja hoitohenkilökunnan kuin maan johdonkin kautta. Suru oli ”koko kansan”, ”meidän” yhteinen.

Suru ja järkytys valtasi Myyrmäen lähiön (HS otsikko 13.10.)
Kun lähiö itki (SK otsikko 42)

Ammattikorkeakoulu aloitti tenttiviikon hiljaisuudella (HS otsikko 15.10.)
Ala-asteella muisteltiin pommi-iskussa kuollutta ekaluokkalaista - "Kaikki varmuus ja turva on nyt poissa" (IL otsikko 15.10.)
Vaskivuoren lukio suri suljetuin ovin (IL otsikko 15.10.)

Poliiseille kriisiapua (KSML otsikko 14.10.)
Pommi-isku järkytti myös hoitohenkilökuntaa - Olemme itkeneet yhdessä (IS otsikko 14.10.)

Presidentti Halonen järkyttyi (IL otsikko 12.10.)
Ministeritkin itkivät hartaustilaisuudessa (IS otsikko 14.10.)

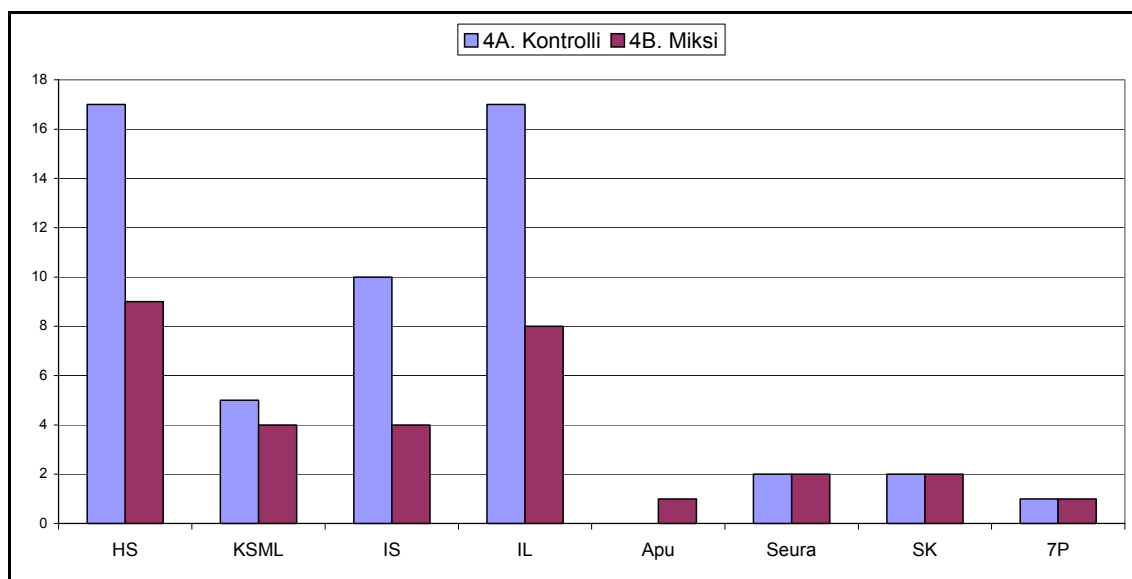
Myös Jyväskylä suruliputtaa (KSML otsikko 15.10.).

Futismaajoukkue suri pommi-iskun uhreja (IS otsikko 14.10.)

Iltapäivälehdet nostivat surun rinnalle myös toisen tunteen: pelon. Eksplisiittisesti sitä kuvattiin *Pelko tuli perjantaina Myyrmäkeen* (IS 14.10.) -tyyppisillä otsikoilla. Implisiittisesti pelko oli läsnä yleistä turvattomuutta ja huolestuneisuutta huokuvissa otsikoissa: *Mitä jos pommi olisi räjähtänyt täällä?* (IS 15.10.), *Pommimiehen profiili lisää vanhempien ahdistusta - Voisiko se olla minun lapseni* (IL 19.10.).

4. Ymmärryskeskeiset Myyrmäki-tekstit. Ymmärryskeskeiset tekstit taustoittivat räjähdystä määritelmäni mukaisesti yhteiskunnallisesta tai kulttuurisesta näkökulmasta. Cotén ja Simpsonin (2000, 120) opaskirjassa tällaiset jutut mainitaan kuriositeetinomaisesti *Kolmannen näytöksen* juttuina eli teksteinä, jotka täydentävät Ensimmäistä ja Toista näytöstä asettamalla tapahtuman "sosiologiseen, historialliseen tai jopa taloudelliseen" kontekstiin. Ymmärryskeskeiset Myyrmäki-tekstit jakautuvat selkeästi kahtia: tietoverkoissa ja tiedotusvälineissä liikkuvan tiedon valvontaa tai muuta kontrollointia, kuten julkisissa tiloissa tehtäviä turvatarkastuksia, käsitteleviin **kontrolli**-teksteihin sekä ihmisten pahoinvoinnin yhteiskunnallisia syitä pohtiviin **miksi**-teksteihin.

KUVIO 7: Ymmärryksen Myyrmäki-tekstien teemat lehdistäin



HS, IS ja IL julkaisivat kuvion 7 mukaisesti eniten ymmärryksen tekstejä⁴⁴. Niistä merkittävä osa, etenkin iltapäivälehdissä, oli mielipiteellisiä tekstejä eli pääkirjoituksia, kommentteja tai yleisönosastokirjoituksia. Kontrolli-teemaisen uutisoinnin taustalla oli Internetin ja verkkokeskustelujen valvontaa pohtiva työryhmä. Siitä kerrottiin kaikissa sanomalehdissä, mutta erityisen kattavasti aihepiiriä taustoitti HS, mikä omisti aihepiirille kokonaisen sivun. Poliitikoista asiaan otti näkyvimmin kantaa sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Suvi Lindén. Miksi-teemaisten juttujen "asiantuntijoina" käytettiin muun muassa kriminaalipsykologia, etiikan dosenttia, sosiologian professoria, lastenpsykiatria, Tellervo Koivistoa ja kirjailija Veijo Merta.

4.3. Kirjoittelun kaavamaisuus

Traumaattisten tapahtumien raportointi vaikuttaa varsin kaavamaiselta. Niin Eveliina Lappalaisen surmaa kuin Myyrmäen räjähdystäkin koskeva kirjoittelu runsastui huippuunsa parissa päivässä ja hiipuu vähitellen seuraavien viikkojen aikana. Molempia käsiteltiin uutissivujen lisäksi myös pääkirjoituksissa, yleisönosastokirjoituksissa ja kommentteissa. Kirjoittelun teemat näyttävät niin ikään vakiintuneilta: tapahtumien kuluista, tapahtuman asianosaisista ja tapahtuman aiheuttamista tunteista kertovat tekstit sekä tapahtuman yhteiskunnallinen ja kulttuurinen taustoitus erottuu helposti omiksi

⁴⁴ Ymmärryksen osuus Myyrmäki-teksteistä: HS 23 %, KSML 12 %, IS 9 %, IL 16 %, Apu 6 %, Seura 14 %, SK 21 % ja 7P 18 %.

ryhmikseen. Lainalaisuudet pätevät luonnollisesti vain suuriin mediatapauksiin, ei yhdellä tai muutamalla jutulla kuitattaviin ”arkipäiväisiin” rikoksiin tai onnettomuuksiin.

Lainalaisuudet eivät ole kuitenkaan pysyviä vaan muuttuvat ajan myötä. Esimerkiksi vuosien 1980, 1993 ja 2000 Ilta-Sanomien henkirikosuutisia tutkinut LEENA MÄKIPÄÄ (2004, 92–99) on todennut pro gradu -työssään, että poliisin edustaman niin sanotun virallisen tiedon rinnalle on noussut vuosien myötä ihmisten subjektiivisiin kokemuksiin perustuvaa ja siten tunteisiin vetoavampaa aineistoa. Tämän tutkielman käsitteistölle käännettynä havainnon voi ilmaista niin, että henkilökeskeisyys ja tunnekeskeisyys ovat korostuneet tapahtumakeskeisyyden kustannuksella. Ymmärryskeskeisyyden osalta Mäkipää (mt., 76) toteaa, ettei Ilta-Sanomien pohdi juurikaan henkirikosten yhteiskunnallista taustaa vaan pyrkii liittämään ne muihin samantapaisiin tekoihin, vaikkei niillä olisi sinänsä yhteyttä toisiinsa. Havainto pätee tapaus Myyrmäkeen, sillä myös sitä taustoitettiin kaikkein useimmin kertaamalla aiemmat suuronnettomuudet.

5. UHRIT MYYRMÄKI-KIRJOITTELUSSA

Media käyttäytyy kuin susilauma, kunnioittamatta lainkaan läheisten ja asianosaisten tunteja tai yksityisyyden suojaa. En kyennyt seuraamaan asian käsittelyä tiedotusvälineissä ainakaan kuukauteen Myyrmannin räjähdysten jälkeen.

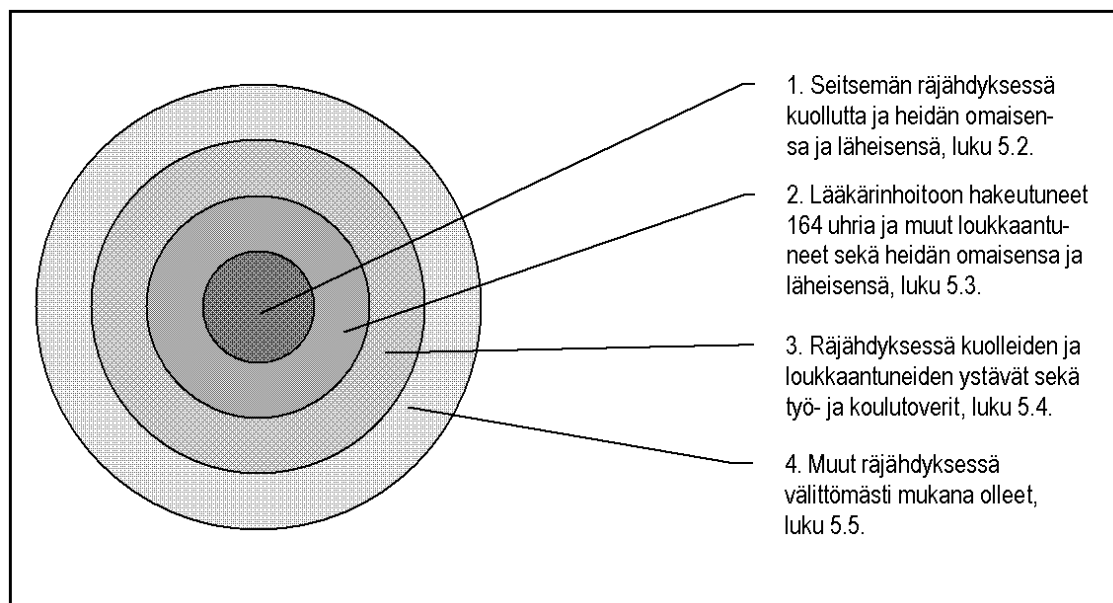
Myyrmäen uhri Poijulan (2004, 51) tutkimuksessa

Haastattelut tehti mielestäni myönteisessä hengessä ja totuudenmukaisesti. Koen, ettei meitä ole unohdettu. Lehdet tekivät meistä varmaan monen mielestä yli-ihmisiä!

Toinen Myyrmäen uhri samaisessa tutkimuksessa (mt.)

Tässä luvussa tarkennan katseeni tapaus Myyrmäen uhrjournalismiin eli Myyrmäki-teksteistä rajautuvaan uhritekstien osajoukkoon. Siihen sisältyvät kaikki edellisessä luvussa määrittelemäni uhrin-alaluokkaan kuuluvat Myyrmäki-tekstit. Tämä ”luonnollinen” raja on yksistään kuitenkin liian suppea, sillä se sulkee lähiluvun ulkopuolelle monia uhrien kannalta ongelmallisia tekstejä. Esimerkiksi HS:n uutinen *Räjähdyks surmasi viisi, kymmeniä loukkaantui Vantaan Myyrmäessä* (otsikko 12.10.) rajautuu tapahtumakeskeisen teemansa perusteella uhritekstien ulkopuolelle, vaikka juttu on kuvitettu kasvoistaan verisellä, tunnistettavalla naisella. Vastaavasti IS:n tunnekeskeinen *Ihmiset surivat pimenevässä illassa* (otsikko 14.10.) ei kuulu teemansa perusteella uhriteksteihin, vaikka juttuun on haastateltu yhtä ystävänsä menettänyttä ja useita räjähdyspaikalla olleita henkilöitä. Näiden ja monien muiden samantyyppisten ongelmien vuoksi jouduin syventämään edellisessä luvussa esitettyä sisällönerittelyä kirjaamalla ja luokittelemalla kaikki Myyrmäki-teksteissä esiintyvät uhrin. Luokittelu pohjautuu luvussa 2.1.1. esitettyjen uhrinkehien mukailtuun versioon kuvion 8 mukaisesti.

KUVIO 8: Tapaus Myyrmäen neljä sisimmäistä uhrikehää



Uhritekstin määritelmä voidaan esittää nyt seuraavasti: Uhriteksteihin kuuluvat 1) teemaltaan henkilökeskeisten tekstien uhrin-alaluokkaan sisältyvät Myyrmäki-tekstit; 2) sellaiset Myyrmäki-tekstit, joissa uhriluokituksen neljälle sisimmälle kehälle kuuluvat uhrin esittävät haastattelulauseita tai esiintyvät muutoin sekä lisäksi 3) tekstit, joiden valokuvissa on yksilöimättömiä, tunnistettavissa olevia ihmisiä, jotka ilmaisevat suruaan tai järkytystään esimerkiksi Myyrmännin pihalla tai muistotilaisuuksissa.

Haastattelulauseita antavat uhrin voivat esiintyä joko nimellään tai anonymisti, suorissa sitaateissa tai toimittajan epäsuorassa kerronnassa. Tekstissä näkymättömiä ”taustahaastatteluja” en voinut luonnollisestikaan ottaa huomioon. Muun esiintymisen määrittely oli tulkinnanvaraisempaa, sillä uhrin voivat esiintyä teksteissä ja valokuvissa lukemattomilla erilaisilla ja eriasteisilla tavoilla. Tein rajauksen niin, että tulkitsin ”esiintyviksi” sellaiset uhrin, jotka ovat tekstissä aktiivisessa roolissa tai valokuvassa tunnistettavasti. Havainnollistan rajanvetoa tekstien osalta seuraavalla katkelmalla, jossa mainitaan viisi henkilöä: Lotta Virtanen, Harri, poika ja Harrin vanhemmat⁴⁵.

"Jotain tapahtui yöllä kolmen aikoihin, luulen soittaneeni Harrille, että olen menossa leikkaukseen", Lotta Virtanen sanoo.

--

"Jäin pojan kanssa odottamaan, kun Harri meni viinikauppaan. Siirryimme katselemaan ilmapalloista eläimiä tekevä klovnin esitystä. Ehdimme olla siinä muutaman minuutin."

Räjähdys sulki silmät mutta vain silmänräpäyksen hetkeksi.

"Kun avasin silmäni, olin toisessa maailmassa, hämärässä ja hiljaisessa. Poika sanoi, että hänen korviinsa sattuu. Näin irtonaisen jalkaterän. Kurottauduin ostoskärryjen yli katsomaan poikaa. Hän oli ehjä. Näin Harrin juoksevan meitä kohden. En muista, sainko heilautettua kättäni."

⁴⁵ Nimet ovat muutettuja.

--

"Harri soitti vanhemmilleen ja pyysi hakemaan pojan pois."
(SK 42)

Katkelmassa ääneen pääsevä Lotta Virtanen loukkaantui räjähdyksessä: luokittelen hänet ”toiselle uhrikehälle”, ”tunnistettavaksi” ja ”haastatelluksi”. Harri ja poika kuuluvat loukkaantuneen läheisinä niin ikään ”toiselle kehälle”, mutta koska heitä ei haastatella, he ovat ”esiintyviä”. Molemmat ovat ”tunnistettavia”, esiintyyhän perheen äiti koko nimellään. Harrin vanhemmat jäävät luokittelun ulkopuolelle, sillä heidät mainitaan vain sivumennen ilman sen tarkempaa luonnehdintaa.

Petri Gerdt kuuluu uhriluokitteluni ensimmäiselle kehälle – oli räjäytys tahallinen tai ei⁴⁶. Olen kuitenkin rajannut hänet tarkastelun ulkopuolelle, sillä roolistaan johtuen hän on tutkimuskysymyksen kannalta varsin epätyypillinen uhri. Hänen perheenjäseniään ja muita läheisiään käsittelevät tekstit kuuluvat silti uhriteksteihin.

Kriteerin 1 eli tekstin teeman perusteella uhritekstiksi määräytyy 68 Myyrmäki-tekstiä⁴⁷. Huomioitaessa kriteeri 2 uhritekstien määrä nousee 124:ään⁴⁸. Kun huomioidaan lisäksi kriteeri 3, uhritekstien kokonaismääräksi tulee 140 eli 24 prosenttia kaikista Myyrmäki-teksteistä⁴⁹. Uhritekstien joukko olisi vain kolmea suppeampi, jos rajausta olisi tehty suoraan kriteerien 2 ja 3 perusteella⁵⁰, mistä johtuen Myyrmäki-tekstien teemoitusta sisällönerrittelyä voi pitää tarpeettomana uhritekstien rajaamisen kannalta. Teemoittainen luokittelu ei ollut silti turha, sillä se auttoi suuresti aineiston haltuunotossa.

Seuraavaksi tarkastelen uhritekstien määrää ja esillepanoa, julkaisuajankohtaa, tekstityyppejä ja teemoja, eli teen niille samat luokittelut kuin Myyrmäki-teksteille edellisessä luvussa. Määrällisen analyysin tarkoituksena on luoda yleiskatsaus tapaus Myyrmäessä harjoitettuun uhrjournalismiin ja tarkastella, kuinka se suhteutuu Myyrmäki-kirjoittelun kokonaisuuteen. Luvuissa 5.2.–5.5. tarkastelen uhriehiä yksitellen esittelemällä kultakin kehältä eniten julkisuutta saaneita uhreja ja heidän tarinansa kehittymistä lehdistössä. Tämän laadullisemman osuuden tarkoituksena ei ole kuvata tapaus Myyrmäen uhrjournalismia kattavasti vaan nostaa esiin niitä kirjoittelun piirteitä, joissa

⁴⁶ Poliisi pitää räjähdystä tahallisenä (Harju 2004a) toisin kuin Petri Gerdtin isä Armas Gerdt (2004).

⁴⁷ Kriteerin 1 perusteella uhriteksteiksi määräytyvien tekstien määrä lehdittäin: HS 1, KSML 4, IS 29, IL 19, Apu 6, Seura 6, SK 2 ja 7P 1.

⁴⁸ Yksinomaan kriteerin 2 (kun kriteeriä 1 tai 3 ei huomioida) perusteella uhriteksteiksi määräytyvien tekstien määrä lehdittäin: HS 6, KSML 4, IS 19, IL 19, Apu 0, Seura 4, SK 2 ja 7P 2.

⁴⁹ Yksinomaan kriteerin 3 (kun kriteeriä 1 tai 2 ei huomioida) perusteella uhriteksteiksi määräytyvien tekstien määrä lehdittäin: HS 3, KSML 3, IS 3, IL 2, Apu 2, Seura 2, SK 1 ja 7P 0.

⁵⁰ Esimerkiksi IS:n etusivun otsikko *Monella pommi-iskun uhrilla oli elämä vasta edessä* (16.10.) jäisi uhritekstien ulkopuolelle, jos rajausta tehtäisiin pelkästään kriteerien 2 ja 3 mukaan. Otsikko kuuluu teemaltaan uhrin-alaluokkaan, mutta siinä ei käsitellä uhreja yksilöidysti eikä siihen liity valokuvaa, jossa ihmiset ilmaisevat surun tai järkytyksen tunteitaan.

mennään kaikkein lähimmäs uhrien yksityisyyttä. Esimerkkejä lukiessa tulee muistaa, että ne ovat vain murto-osa 140 tekstin massasta.

Esimerkeissä olevat uhrien nimet ovat Petri Gerdtiä ja hänen isäänsä lukuun ottamatta vaihdettuja. Henkilöllisyyden suojeleminen on ennen muuta periaatteellista. Oikeiden nimien käytöstä aiheutuva haitta jäisi todennäköisesti erittäin pieneksi, kun ottaa huomioon, että monet uhreista ovat jo olleet julkisuudessa useita kertoja omalla nimellään.

5.1. Uhritekstit: yleiskuva

Uhritekstien osuus Myyrmäki-teksteistä antaa viitteitä *uhrikeskeisyydestä*. Taulukossa 6 esitettyihin lukuihin tulee suhtautua kuitenkin varauksella, sillä esimerkiksi aikakauslehtien sanomalehtiä suurempi uhrikeskeisyys selittyy suurelta osin sillä, että aikakauslehtijutut ovat sanomalehtijuttuja moniaineksisempia. Lukuja kannattaakin verrata ensisijaisesti vastinpareittain. Tällöin havaitaan, että IS oli IL:ä ja KSML puolestaan HS:a uhrikeskeisempi. Apu ja Seura keskittyivät SK:ä ja 7P:ää enemmän uhreihin.

TAULUKKO 6: Uhritekstien määrä, sijainti ja osuus Myyrmäki-teksteistä lehdittään

	Lööpeissä ja kansissa olevien uhritekstien määrä (kpl) sekä niiden osuus (%) lööpeissä ja kansissa olevista Myyrmäki-teksteistä		Etu- ja premiäarisivuilla olevien uhritekstien määrä (kpl) sekä niiden osuus (%) etu- ja premiäarisivuilla olevista Myyrmäki-teksteistä		Sisäsivuilla olevien uhritekstien määrä (kpl) sekä niiden osuus (%) sisäsivuilla olevista Myyrmäki-teksteistä		Uhritekstien määrä <u>yh-teensä</u> (kpl) sekä niiden osuus (%) Myyrmäki-teksteistä	
	kpl	%	kpl	%	kpl	%	kpl	%
HS	-	-	2	18,2	8	8,0	10	9,0
KSML	-	-	4	36,4	7	10,8	11	14,5
IS	3	37,5	5	38,5	43	30,5	51	31,5
IL	4	36,4	9	39,1	27	21,4	40	25,0
Apu	3	60,0	-	-	5	41,7	8	47,1
Seura	3	75,0	-	-	9	36,0	12	41,4
SK	1	100	-	-	4	22,2	5	26,3
7P	0	0	-	-	3	30,0	3	27,3
Yht.	14	46,7	20	34,9	106	21,3	140	23,9

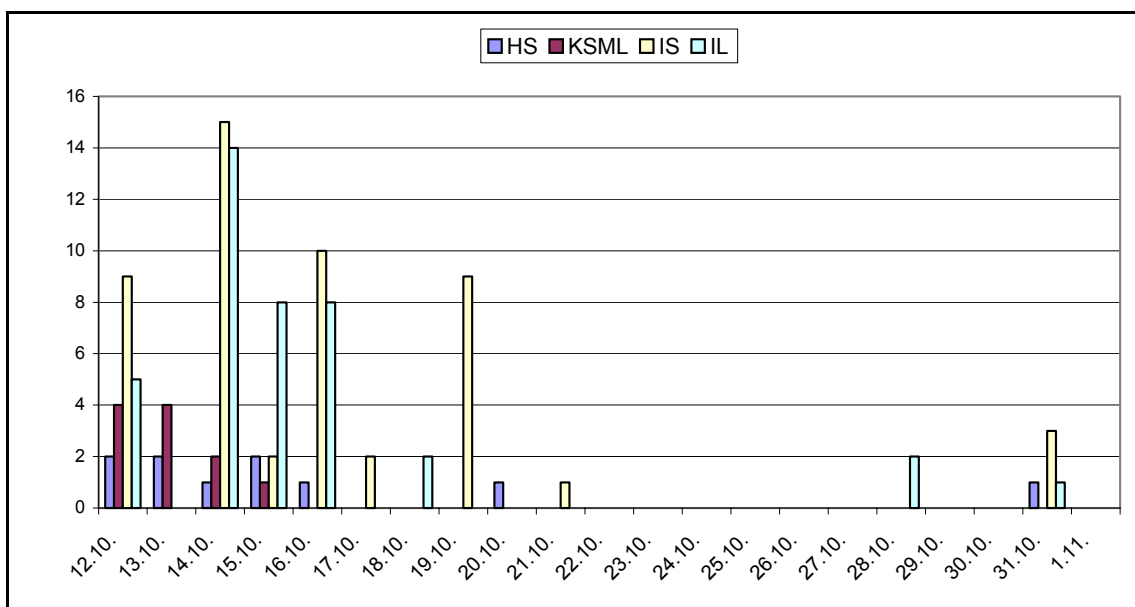
Lehtien paraatipaikat – lööpit, kannet, etu- ja premiäarisivut – olivat selvästi sisäsivuja uhrikeskeisempiä. Poikkeuksen muodostaa 7P, sillä se käytti kannessaan Petri Gerdtin kuvaa. Aikakaus- ja iltapäivälehtien paraatipaikoilla uhrin esiintyivät sekä kuvissa että teksteissä, mutta päivälehtien etu- ja premiäarisivujen uhrikeskeisyys liittyi ennen muuta kuvankäyttöön. Esimerkiksi HS kuvitti ensimmäiset, lauantain 12.10. räjähdysuutisensa Myyrmännin pihalla otetulla valokuvalla, missä pelastushenkilökunta kantaa uhria paareilla ambulanssiin. Kuva oli levitetty premiäarisivun pääkuvaksi, ja uhri oli tunnistettavissa. Myös KSML kuvitti saman päivän pääuutisensa paareilla makaavalla uhrilla.

Hän ei ollut tosin tunnistettavissa. Kuvan päälle oli kuitenkin taitettu pienempi kuva, jossa palomies kantaa sylissään tunnistettavissa olevaa tyttöä. Liekö ylitulkintaa, jos ajattelee tätä pienempää kuvaa käytetyn sen vuoksi, koska paareilla makaava mies ei ollut tunnistettavissa ja tapahtuma olisi jäänyt näin liian etäiseksi, kasvottomaksi?

5.1.1. Julkaisuaikakohta

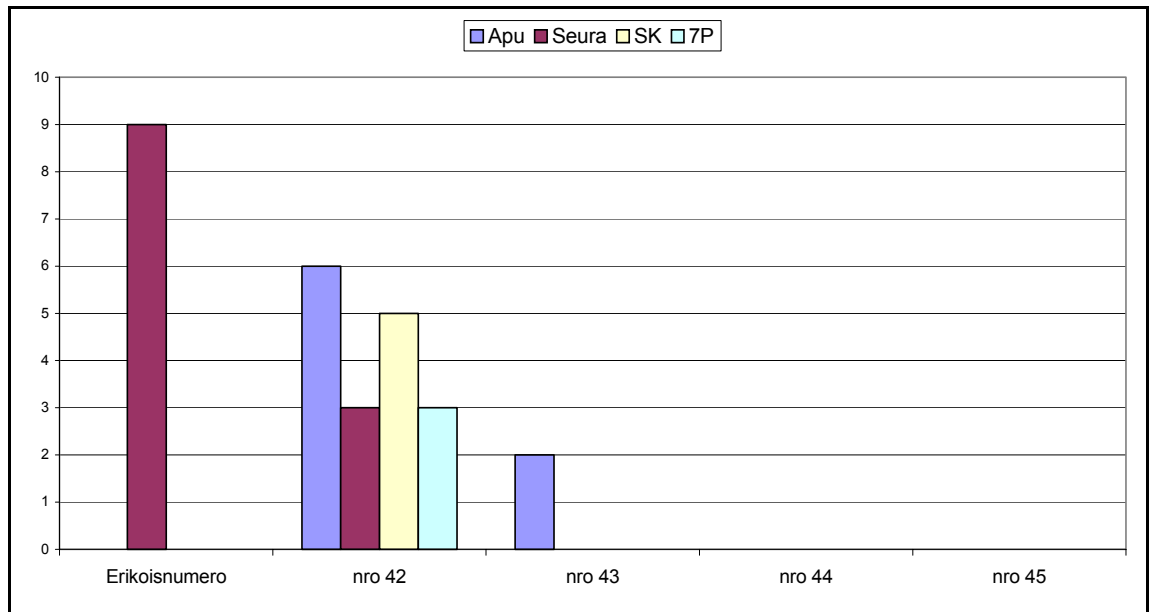
Uhrjournalismin kehityskaari noudattaa Myyrmäki-kirjoittelun ajallista kehittymistä: kirjoittelu runsastui nopeasti ja laantui vähitellen. Kuvio 9 osoittaa sanomalehtien kertoneen uhreista erityisesti viitenä ensimmäisenä päivänä⁵¹. Aikakauslehtien uhrikirjoittelu keskittyi ensimmäisiin räjähdysten jälkeisiin numeroihin kuvion 10 mukaisesti.

KUVIO 9: Uhritekstien julkaisuaikakohta sanomalehdissä



⁵¹ IS:n kirjoittelupiikki 19.10. selitty viikonvaihteen ”lukupaketilla”, jossa kerrattiin räjähdystä monen uhrin näkökulmasta.

KUVIO 10: Uhritekstien julkaisuajankohta aikakauslehdissä



5.1.2. Tekstityypit

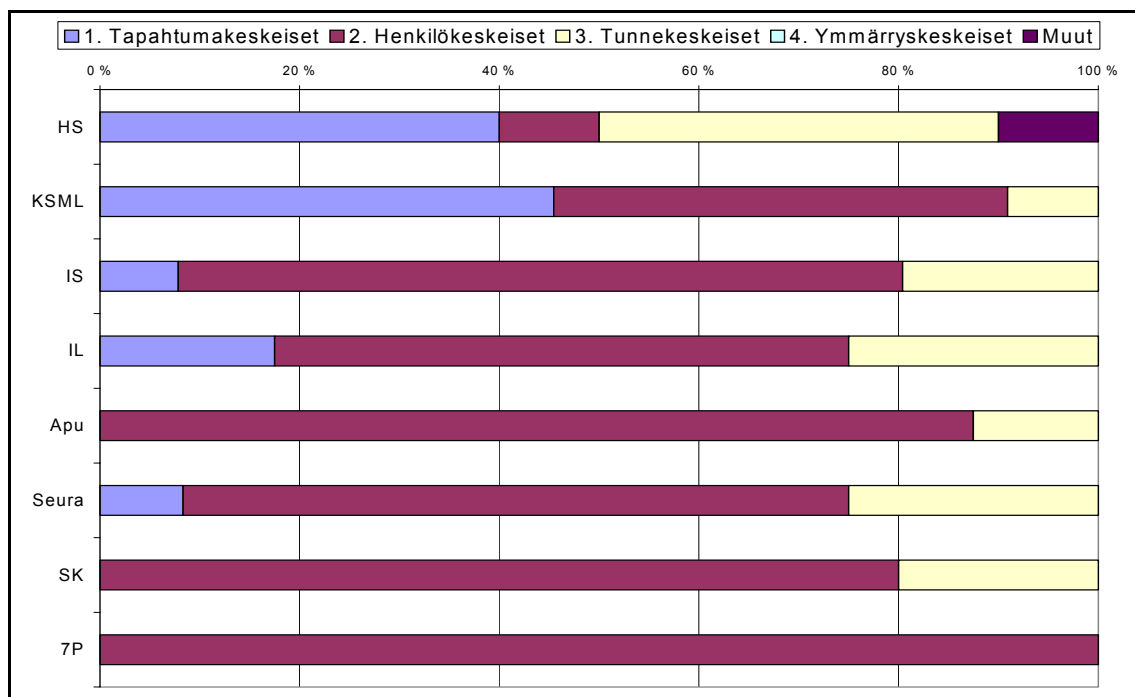
Sisäsivujen uhritekstit kuuluvat kahta vähämerkityksistä poikkeusta⁵² lukuun ottamatta juttu-kategoriaan. Pääkirjoitukset, kommentit, yleisönosastotekstit ja kyselyt olivat siis uhrijournalismin etiikan kannalta pääasiallisesti ongelmattomia.

5.1.3. Teemat

Henkilökeskeiset tekstit korostuvat uhritekstien joukossa johtuen uhritekstien määrittelytavasta (kriteeri 1, ks. 5.). Uhrien kannalta eettisesti ongelmallisia piirteitä (kriteerien 2 ja 3 mukaan) oli silti myös tapahtuma- ja tunnekeskeisissä teksteissä, kuten kuvio 10 osoittaa. Ymmärryskeskeiset tekstit vaikuttavat olleen eettisesti ongelmattomia.

⁵² Avun pääkirjoitus (42/2002) on luokiteltu uhriteksteihin viereen taitetun uhreja esittävän valokuvan vuoksi. Seuran erikoisnumeron takakansi, jonka tekstityyppi on "muut", kuuluu samasta syystä uhriteksteihin.

KUVIO 11: Uhritekstien pääteemat lehdittäin



5.2. Kehä 1: kuolleet ja heidän omaisensa ja läheisensä

Kaikki sanomalehdet julkaisivat menehtyneiden henkilötiedot viidentenä räjähdysen jälkeisenä päivänä. SK ja 7P julkaisivat listan myöhemmin samalla viikolla, Apu ja Seura eivät julkaisseet nimiä kootusti. Suurimman painoarvon henkilötiedoille antoi IS, joka muokkasi listauksen pohjalta seuraavan, kutakin uhria luonnehtivan lööpin:

Pommi-iskun
 KUUSI UHRIA
 koulua rakastanut ekaluokkalainen
 lahjakas ja aurinkoinen lukiolaistyttö
 iloinen taitoluistelijapoika
 23-vuotias tuleva kauppias
 5-vuotiaan tytön äiti
 pidetty lasten kerhon ohjaaja ja äiti
 (IS lööppi 16.10.)

Poikkeuksellisen monisanainen lööppi kuvastaa IS:n kirjoittelutapaa laajemminkin, sillä ensimmäisen kehän uhrin olivat eniten esillä juuri IS:ssa, kuten taulukko 7 osoittaa.

TAULUKKO 7: Ensimmäisen kehän uhrin

	Yhteensä	HAASTATELTU	ESITETTY	TUNNISTETTAVIA ⁵³	EI-TUNNISTETTAVIA
HS	1	0	1	1	0
KSML	2	0	2	2	0
IS	44	6	38	37	7
IL	38	7	31	27	11
Apu Seura	0	0	0	0	0
	5	0	5	5	0
SK	2	0	2	2	0
7P	1	0	1	1	0
Yht.	93	13	80	75	18

Kaiken kaikkiaan ensimmäisen kehän uhreista kirjoitettiin korostetun iltapäivälehtiveitoisesti: ainoastaan IS ja IL käyttivät heitä haastateltavina. Apu on ainoa, joka ei esittänyt heitä millään tavalla. Ainoa HS:sta taulukkoon 7 kirjattu teksti on mediapalstan juttu, jossa kerrotaan ”iloisen taitoluistelijapojan” käsittelystä tiedotusvälineissä.

5.2.1. "Iloinen taitoluistelijapoika"

IS:n lööpissä "iloiseksi taitoluistelijapojaksi" luonnehdittu 17-vuotias Joonas Harjumäki ja hänen äitinsä esiteltiin IL:n lööpissä kolmantena räjähdysten jälkeisenä päivänä: *"Kaikki toivo on mennyttä" - Joonaksen äiti menetti ainoan rakkaansa*. Sisäsivuilla, jutun alussa on viittaus lehden nopeaan reagointiin, mikä tuo esille lehtien välisen kilpailutilanteen varsin suorasukaisella tavalla.

Iltalehti tapasi Marja Harjumäen eilen iltapäivällä heti keskusrikospoliisin tiedotustilaisuuden jälkeen ensimmäisenä tiedotusvälineenä.
(IL 14.10.)

Juttu on kuvitettu suureen kokoon levitetyllä, todennäköisesti perheen kotialbumista peräisin olevalla Joonas Harjumäen kuvalla ja juttua tehtäessä perheen kotona otetulla kuvalla, jossa äiti istuu murtuneen näköisenä sohvalla, seinälle ripustettujen taitoluistelumitalien ja -valokuvien alla. Tekstissä kerrataan edellispäivien ja -tuntien vaiheita sekä kuvaillaan epäuskon ja tyhjyyden tunteita.

17-vuotiaan Joonas Harjumäen huone on tyhjä. Hän ei enää palaa perjantaisilta maito-ostoksiltaan kotiin.

– En oikein tiedä, mitä ajatella, mutta tämäkin tieto on parempi kuin epätieto, surun murtama Marja Harjumäki, Joonaksen äiti, kuiskaa poikansa huoneessa. Joonas oli yksinhuoltajan ainoa lapsi.

--

Hän nousee, kulkee eteiseen, avaa pienen huoneen oven ja istuu vaalealle nahkasohvalle. Kyyneleet valuvat poskilla. Hän istuu Joonaksen huoneessa.

⁵³ Tunnistettaviin uhreihin ei ole laskettu kriteerin 3 mukaisia yksilöimättömiä, tunnistettavissa olevia ihmisiä, jotka ilmaisevat suruaan tai järkytystään. Tämä koskee myös taulukoita 8, 9 ja 10.

--

– Olo on ihan hirveä, äiti sanoo kyyneltensä keskeltä.
(IL 14.10.)

Haastateltavan kriisireaktioita käytetään jutun tehokeinona. Tekstissä myös vihjataan, ettei äiti ole vielä sisäistänyt tietoa kuolemasta.

Hän tuntee kaikki, on niin mukava kaikille, äiti sanoo huomaamatta puhuvansa preesensissä. Hän hiljenee hetkeksi, tajuaa ilmeisesti aikamuodon.
(IL 14.10.)

Äitiä nimitetään useaan otteeseen yksinhuoltajaksi. Hänen kommenttinsa "*Vaikka elimme kahdestaan, Joonaksella oli hyvä ja rikas elämä*" on nostettu erilliseen tekstikehykseen. Harjumäen tyttöystävä esitellään äidin haastattelun viereen taitetussa kainalojutussa: *Joonaksen tyttöystävä ei uskonut kuolemaa: "Tunnen vain vihaa"*. Sitaatti kuvaa oppikirjamaisesti kriisireaktioihin kuuluvaa totuuden kieltämistä (ks. Saari 2000, 81–84). Toimittaja kuvailee haastateltavansa kriisireaktioita myös omin sanoin.

– Menee laidasta laitaa. Tajuan ja en tajua tapahtunutta, hän kuvasi rauhallisena mutta hiljaisena ennen tilaisuuden alkua.
Vasta hartauden jälkeen tunteet puskiivat pintaan: tyttö itki vuolaasti ystävien lohduttaessa häntä parhaansa mukaan. Samoin itkivät ystävät.
(IL 14.10.)

Jutussa kerrataan myös Harjumäen ja hänen tyttöystävänsä seurusteluhistoria. Toimittajan todennäköisesti huolimattomuuttaan käyttämä vaikka-konjunktio muuttaa virkkeen sanatarkkaa merkitystä niin, että asianosaiset voivat kokea sen loukkaavaksi. Antaahan teksti sen vaikutelman kuin Harjumäen olisi ollut luontevampaa löytää tyttöystävänsä taitoluisteluryhmästä, jossa hän oli ainoa miespuolinen jäsen.

Aino ehti seurustella Joonaksen kanssa puolisen vuotta.
He tapasivat koulussa, vaikka Joonas tunnettiin myös vantaalaisen taitoluisteluryhmän jäsenenä.
(IL 14.10.)

Myös IS kertoi Harjumäestä jo kolmantena räjähdysten jälkeisenä päivänä. Juttu pohjautuu taitoluistelukavereiden haastatteluun, ja sen pääkuvassa on Harjumäen ystävä polvistuneena asettamaan muistokorttia Myyrmannin pihaan. Haastattelulausumat ja toimittajan oma luonnehdinta muodostavat menehtyneestä erittäin myönteisen kuvan.

– Joonas oli iloinen, aina mukana kaikessa. Huumorintajua todellakin löytyi, Minna Kuokkanen hymyilee.
– Tyttöjen keskellä se pärjäsi aina yllättävän hyvin, Kirsi-Maria Niemelä jatkaa.
– Joonas oli meille kuin veli. Tunnettiin toisemme tosi hyvin, jostain kymmenvuotiaasta, Susanna muistelee.

--

– Harvoin näkee niin iloista ja positiivista tyyppiä – poikaa ainakaan.

--

– Joonas oli todellinen päivänsäde, harva poika on sellainen. Aina iloinen, Peltonen muistelee.

--

Ystävien ja läheisten muistoja kuunnellessa, kyynelten läpi nousevia hymyjä katsoessa käy selväksi, että Joonas oli harvinaisuus, monella tapaa.

Jo vaikka siksi, että Steps on Ice -joukkueen tasolla muodostelmaluistelua harrasti Suomessa vain viisi poikaa.

(IS 14.10.)

Seuran erikoisnumeron kannessa on hyödynnetty Joonas Harjumäen kasvokuvasta tehtyä muistokorttia – todennäköisesti sitä samaa, jota tuodaan Myyrmannin pihaan IS:n kuvassa. Seuran voikin olettaa hankkineen kansikuvansa samalla tavalla kuin Konginkankaan bussiturman jälkeen, jolloin lehti sai menettelystään JSN:n langettavan päätöksen (ks. 3.2.1.). Kannen otsikko *Joonas, 17, ei luistele enää koskaan* viittaa taitoluistelijoiden haastatteluihin, joissa kuvaillaan jälleen "joukkueen ilopilleriä".

KSML kertoi Joonas Harjumäestä ja toisesta räjähdyksessä menehtyneestä taitoluisteluseuran jäsenestä, "lahjakkaasta ja aurinkoista lukiolaistytöstä", jo toisena räjähdysen jälkeisenä päivänä. Teksti ansaitsee erityistä huomiota, sillä se on selvästi lähimmäs ensimmäisen kehän uhreja menevä päivälehtijuttu. Tekstin poikkeuksellisuutta korostaa se, että juttu on taitettu kokonaisuudessaan lehden premiäarisivulle. Jutussa korostetaan jälleen Harjumäen positiivista elämänasennetta.

"Joonas ja Sanna olivat todella lahjakkaita"

(Otsikko)

Myyrmäen kirkkoon kokoontuneet nuoret surivat ystäviään Joonas Harjumäkeä ja Sanna Hokkasta. Molemmat kuolleet nuoret olivat 17-vuotiaita ja liikkuivat samassa ystäväporukassa. Nuoret kuvasivat heitä molempia lahjakkaiksi ihmisiksi.

Joonas harrasti muodostelmaluistelua Etelä-Vantaan taitoluistelijoiden kirkossa. Kirkossa oli runsaasti hänen joukkueovereitaan ja myös valmentaja Veli-Matti Lindström.

– Olen tuntenut Joonaksen aivan pienestä saakka. Aiemmin Suomessa oli viisi poikaa, jotka harrastivat muodostelmaluistelua, nyt heitä on jäljellä neljä. Tämä oli todella kova isku meille kaikille, Lindström totesi.

--

– Joonas oli aina sellainen ilopilleri. Tämä tuntuu niin turhalta, valmentaja kertoi.

(KSML 13.10.)

5.2.2. "Lahjakas ja aurinkoinen lukiolaistytö"

"Lahjakkaaksi ja aurinkoiseksi lukiolaistytöksi" luonnehdittu Sanna Hokkanen oli SK:n symboli onnettomuudelle. On huomionarvoista, että henkilöinti kohdistuu hänen sijastaan kuitenkin ennen muuta hänen ystävänsä Ville Hakoseen (ks. 5.4.2.). Hän on kansikuvassa polvistuneena kynttilämeren keskellä: *Sanna on poissa - Ville Hakonen suree kuollutta ystävänsä*. Kansiootsikko viittaa lehden avausjuttuna olevaan reportaasiin, mikä alkaa uhrin viimeisen päivän kertaamisella – monien muiden uhritekstien tavoin.

Edessä oli erityisen kiireinen viikonloppu. Perjantai oli ohjelmaa täynnä, lauantaistakin piti valita, lähteäkö seurakunnan isosten kanssa viikonloppuleirille vai lauluryhmän kanssa esiintymiskeikalle.

Sanna Hokkanen valitsi laulamisen, suuren rakkautensa.

Kiireinen päivä ei ollut Sannalle uutta. Kun on paljon harrastuksia ja monessa mukana, nuori tottuu olemaan koko ajan liikkeessä.

Perjantaina koulupäivän jälkeen Sanna kiiruhti Salattujen elämien taustakuvauksiin. Sieltä hän palasi takaisin Myyrmäkeen koululle. Hän kävi vielä kerran läpi tutut laulut, jotka tyttöporukan piti esittää lauantaina Musiikinopettajien päivillä Peltolan koululla Tikkurilassa.

(SK 42)

Hokkasta luonnehditaan jutussa paitsi erittäin aktiiviseksi myös "iloiseksi", "valoisaksi" ja "innostavaksi". Hokkasen rippikoulupastori toimii jutussa surutyön ammattilaisen roolissa mutta osallistuu myös uhrin elämän kuvailuun seurakuntatoiminnan osalta.

"Elokuun rippileiri oli Sannalle ainakin jo toinen, ellei kolmas. Sanna oli loistava isonen: hän huolehti leiriläisistä, jaksoi laulaa iltalauluja pienemmille ja osallistui koko talven ajan isosten jatkokoulutukseen."

(SK 42)

Jutussa vierailaan koululla järjestetyssä muistotilaisuudessa, jossa ovat läsnä myös Hokkasen vanhemmat. Heihin viitataan parissa lauseessa.

Ville Hakonen ja Pekka Väisälä [rippikoulupastori] tulevat yhdessä sisään. Ville käy istumaan omien kavereittensa joukkoon, Väisälä kättelee Sannan vanhempia. Lohdituksen sanat tuntuvat pieniltä, kun vanhemmat ovat menettäneet ainoan lapsensa.

(SK 42)

Myös iltapäivälehdissä luonnehditaan Hokkasta erittäin myönteiseen sävyyn. Esimerkiksi koulun rehtori kuvailee häntä IS:ssa nuorison parhaimmistoksi, koulutyön suhteen kunnianhimoiseksi – mutta silti hyvin sosiaaliseksi ja kauniisti hymyileväksi.

– Hän oli esimerkillinen oppilas. Positiivinen ja valoisa. Hän oli myös erittäin lahjakas ja kunnianhimoinen koulutyön suhteen.

Sanna ei kuitenkaan uppoutunut kirjoihin, vaan oli hyvin sosiaalinen.

– Hän loi ympäristöönsä valoa ja elämäniloa. Hänellä oli erittäin kaunis ja aurinkoinen hymy.

(IS 16.10.)

IL yritti saada suruntunteita käsittelevään juttuunsa kommenttia myös Hokkasen vanhemmilta⁵⁴. Kommentoijaksi kelpasi naapurikin.

Surun murtamat vanhemmat purkivat tuntojaan omassa rauhassa.

– Emme halua puhua, meillä on vielä surutyö kesken. On univelkaa ja täällä on ystäviä, omaiset sanoivat hiljaa.

Alakerrassa asuva nainen myönsi, että suru tuntuu koko talossa.

– Puhuin toisen rouvan kanssa aamulla ja varmistuimme, että näin todellakin on päässyt käymään.

– Vaikken tuntenut häntä kovin hyvin, tämä koskettaa ja pistää hiljaiseksi. Että näin voi käydä näin lähellä, naapuri pohtii.

(IL 14.10.)

5.2.3. "Koulua rakastanut ekaluokkalainen"

IS kertoi "koulua rakastaneen ekaluokkalaisen" eli irakilaisperheen 7-vuotiaan tyttären, Alfiya Al-Kadirin, kohtalosta jo ensimmäisenä uutisointipäivänä: *Jäävätkö pikkusisko*

⁵⁴ Tekstissä ei kerrota kenen vanhemmista on kysymys, mutta henkilöllisyyden pystyy päättelemään tekstiyhteydestä.

ja veli eloon? (otsikko 12.10.). Sitaatti on perheen 15-vuotiaan pojan lausuma. Hänen kauttaan havainnoidaan Myyrmäen kaoottista tilannetta laajemminkin. Juttu on kirjoitettu preesensiin, mikä korostaa jutun reaaliaikaisuutta tavoittelevaa luonnetta.

15-vuotias Akif Al-Kadiri ja joukko hänen järkyttyneitä ystäviään seisoo Myyrmannin ulkopuolella odotellessa tietoja loukkaantuneista ystävistään. Akifin koko perhe on loukkaantunut ja viety eri sairaaloihin, ja vain hän säästyi, koska oli juuri käymässä kauppakeskuksen ulkopuolella. (IS 12.10.)

Jutun keskushenkilönä toimivan Akif Al-Kadirin ja tapahtumapaikan esittelyn jälkeen on hätää ja epätietoisuutta huokuvien sitaattien vuoro.

– 7-vuotias pikkusisko ja vielä pienempi pikkuveli ovat loukkaantuneet pahimmin, enkä tiedä miten heille on käynyt, selittää Akif hermostuneena.
– Isä soitti minulle, kun olin kauppakeskuksen ovella, ja huusi puhelimeen, että tule äkkiä, täällä on räjähtänyt. Pikkusisko ja -veli oli juuri viety ambulanssilla pois, kun tulin paikalle. Isällä oli naama aivan veressä, äidillä kädet ja kahdella veljellä jalat. Isä huusi täysillä, ja kertoi että pikkusisko oli saanut lasinpaloista pahoja haavoja kurkkuunsa. (IS 12.10.)

Toimittaja seuraa Akif Al-Kadiriä ja hänen läheisiään tapahtumapaikalta toiselle.

Akif värjöttelee pelkässä paidassa jäätävässä tuulessa, ja odottaa sukulaisiaan, joiden pitäisi hakea hänet sairaalaan katsomaan isää, äitiä ja veljiä. Kukaan ei tiedä, minne pahimmin loukkaantuneet pikkusisarukset on viety. Irakilaisten sukulaisten auto kaartaa paikalle ja lähtee täyttä vauhtia Akifin opastamana kohti Peijaksen sairaalaa Vantaalla. (IS 12.10.)

Sairaalassa on vastassa joukko muita sukulaisia ja lääkäri, joka kertoo, että perheen isä on leikattu. Juttu päättyy tv-sarjamaisesti ”cliffhangeriin”: pikkusiskon, veljen ja muiden perheenjäsenten terveydentila jää avoimeksi.

Epätietoisuus laukeaa suruksi kahden päivän kuluttua: *Irakilaisperheen suuri suru: Alfiya, 7, oli ainut tyttäremme* (IS otsikko 14.10.). Perheen tytär on kuollut. Jutun pääkuvassa on sairaalasängyillä kuvatut vanhemmat, joiden väliin on taitettu kasvokuva menehtyneestä tyttärestä. Tekstissä eläydytään tapahtumien uuteen käänteeseen.

Murhe perheen potilashuoneessa Peijas-Rekolan sairaalassa on raskas. Perheen isä ottaa meidät vastaan ojentaen vahingoittumattomaksi jääneen kätensä, painautuu sitten halaukseen ja puhkeaa itkuun.
Hänen vaimonsa ottaa surunvalitteluni vastaan lämpimästi halaten.
– Hän oli minun ainut tyttäreni, hän sanoo, ja vaipuu lohduttomaan itkuun. (IS 14.10.)

Toimittaja ottaa jutussa poikkeuksellisen aktiivisen roolin. Hän toimii ikään kuin kahdensuuntaisena viestinviejänä: hän tuo perheen surun ensin lukijoiden tietoisuuteen ja välittää sitten ”kansalaisten” surunvalittelut takaisin perheelle.

Hän ja hänen vaimonsa kuuntelevat rauhallisesti ja tarkkaavaisesti, kun kerron heille, miten pommiräjähdyks on järkyttänyt suomalaisia. Heidän surunsa, ja muiden uhrien omaisten surun jakaa valtava joukko ihmisiä Suomessa ja muualla maailmassa. (IS 14.10.)

IS palaa irakilaisperheeseen lyhyesti vielä alkuviikosta, minkä jälkeen perheen kohtalo on toistaiseksi loppuun käsitelty. Seuraavalla viikolla irakilaisperhettä käsittelevät jutut kirjoittanut IS:n toimittaja kertoo vielä kolumnissaan ”yhteistyöstään” perheen kanssa. Tutkielman alussa oleva katkelma on peräisin tästä kolumnista.

Irakilaisperheestä kertovissa jutuissa on monia eettisesti erityisen arveluttavia seikkoja. Haastattelut on tehty välittömästi räjähdysten jälkeen, ja niissä kuvataan uhreja ja heidän terveydentilaansa yksityiskohtaisesti ja erittäin spekulatiivisesti. Lisäksi herää kysymys, miksi toimittaja on päätenyt haastattelemaan ulkomaalaistaustaista perhettä ja heidän alaikäistä poikaansa. Kyseessä voi olla puhdas sattuma tai halu tuoda esiin maahanmuuttajien ääntä onnettomuustilanteessa. On myös mahdollista, että toimittaja on käyttänyt lähteenään helpoimmin lähestyttäviä uhreja. JÖRGEN LUNDÄLV (1999, 108) onkin huomauttanut, että ulkomaalaistaustaiset, mahdollisesti huonosti kielitä osaavat uhrin ovat "helppoja" kohteita, etenkin, jos toimittaja ei tee selväksi omaa rooliaan. Maahanmuuttajilla ei ole myöskään välttämättä käsitystä paikallisten tiedotusvälineiden toimintatavoista ja eettisistä periaatteista. Toki on muistettava myös se mahdollisuus, että ulkomaalaistaustaiset ovat erilaisesta kulttuuritaustastaan johtuen suomalaisia halukkaampia kertomaan surustaan julkisuudessa.

5.2.4. "5-vuotiaan tytön äiti" ja muut vähemmän esillä olleet

IL esitteli "5-vuotiaan tytön äidiksi" luonnehditun Venla Puttosen ja hänen tyttärensä etusivullaan viidentenä räjähdysten jälkeisenä päivänä: *Pieni Milla selvisi 49 haulia kehossaan - Äiti ei enää tule kotiin* (16.10.). Etusivu on visualisoitu Puttosen kasvokuvalla sekä pyörätuolissa istuvan tyttären ja hänen isänsä kuvalla. Sisäsivuilla palataan räjähdysillan koskettaviin vaiheisiin.

Venla Puttonen ja hänen 5-vuotias tyttärensä Milla Enqvist lähtivät viime perjantaina kuuden jälkeen Myyrmanniin ostoksille. Millan nukan vaippoja piti saada lisää.

Äiti ja isä puhuivat puhelimesta, isä ei vielä ehtisi töistä mukaan. Isä lupaa mennä kotiin laittamaan iltaruoaan valmiiksi.

Kotona Jukka Enqvistin puhelin soi. Tuntematon mies sanoo, että Milla on hänen huostassaan, on tapahtunut onnettomuus.

– Lähdin heti kohti kauppakeskusta, muistelee Jukka ja arvioi päässeensä paikalle noin kymmenessä minuutissa.

– Milla oli yltä päältä veressä, kun löysin hänet.

(IL 16.10.)

Jukka Enqvist muistelee jutussa myös puolisonsa kuolinhetkeä.

– Ehdin paikalle viimeisellä hetkellä. Hän oli koomassa ja hengityskoneessa. Sydän löi vielä parin minuutin ajan, kun saavuin paikalle.

(IL 16.10.)

Viisivuotiaasta Milla Enqvistiä ei ole jutun perusteella haastateltu, mutta hänellä on keskeinen rooli kuvituksessa sekä isän haastattelulausumissa ja toimittajan kerronnassa.

Millalla on jo kiire takaisin omaan sairaalahuoneeseensa. Siellä menee Muumi. Myös Tehotytöt kuuluu Millan suosikkeihin.

--

– Kerroin Millalle, mitä äidille tapahtui – että pahasti kävi, Jukka sanoo suoraan.

– Miten äidin sitten kävi? Jukka kertoo Millan kysyneen.

– Sanoin, että äiti ei selvinnyt. En ole ihan varma, ymmärtääkö Milla vielä.

(IL 16.10.)

"23-vuotiaasta tulevasta kauppiasta" kerrottiin melko vähän aineistooni kuuluvissa lehdissä. Kattavin esittely oli IS:n *Pommimiehen kuusi uhria* -koosteessa (IS 16.10.), jossa kerrottiin henkilötietojen lisäksi hänen työpaikkansa, koulutuksensa ja että hän kuoli räjähdyksessä välittömästi. Koska tietoja oli vähän, haastateltavaksi kelpasi myös naapuri, joka oli uhrille ilmeisesti pelkkä hyvänpäiväntuttu.

– Tapasimme aika harvoin, rappukäytävässä en häneen juurikaan törmännyt.

– Aina nähtyään minut hän kuitenkin tervehti kohteliaasti ja kysyi, mitä minulle kuuluu. Oikein mukava nuori mies, asukas sanoo hiljaa.

(IL 14.10.)

"Pidetty lasten kerhon ohjaaja ja äiti" esiintyi julkisuudessa kaikkein vähiten. Häntä kuvailtiin pelkkiä henkilötietoja tarkemmin ainoastaan IS:n koosteessa, missä korostettiin, että hän oli "erittäin pidetty" iltapäiväkerhon ohjaaja. Niukkoja tietoja täydennettiin hänen muistotilaisuutensa pitopaikkana toimineen Klaukkalan nuorisotalon kuvalla.

Petri Gerdin perheeseen viitattiin ensi kerran kolmantena räjähdysten jälkeisenä päivänä, kun IS kertoi perheen turvautuneen terapiaan. Seuraavana päivänä IL otsikoi: *Pommimiehen perheelle satelee tappouhkauksia* (15.10.). Otsikko viittasi Internetin keskustelupalstoilla esitettyihin uhkauksiin. IL haastatteli myös perheen naapuria.

– Tänään kävin itkemässä rouvan kanssa. He ovat hyvin järkyttyneitä, ja tuskin itsekään vielä tajuavat, mitä on tapahtunut. Vasta nyt olen itekin pystynyt käsittelemään koko asiaa, kertoo [Gerdin] perheen naapuri.

(IL 15.10.)

KSML julkaisi pöytäkirjassaan kuvan Gerdin perheen ulko-ovesta, jonka kahvassa roikkuu kukkapaketti. Kuva oli peräisin Lehtikuvasta, mutta muut aineistooni kuuluvat lehdet eivät julkaisseet sitä. Kuvateksti oli poikkeuksellisen pitkä ja anteeksipyytelevä – vaikka julkaisemmekin kuvan, perhe tarvitsee rauhaa ja ymmärrystä.

Ystävät ja naapurit ovat tukeneet Petri Gerdin perhettä näiden suuressa surussa. Joku on jättänyt perheen ulko-oven kahvaan kukkapaketin. Poliisit pitävät yhä vahtia talon läheisyydessä, sillä Myyrmäen tragedia on nostattanut ihmisissä paitsi surun, myös vihan tunteita. On varauduttava myös siihen, että joku kohdistaa vihansa surmansa saaneen Petri Gerdin perheeseen.

(KSML kuvateksti 15.10.)

5.3. Kehä 2: loukkaantuneet ja heidän omaisensa ja läheisensä

Taulukko 8 osoittaa, että IS ja KSML käsittelivät loukkaantuneita ja heidän omaisiaan ja läheisiään selvästi vastinparejaan eli IL:ä ja HS:a enemmän. Aikakauslehdistä heitä esitti eniten 7P. Yleisaikakauslehtien välillä ei ollut merkittäviä eroja.

TAULUKKO 8: Toisen kehan uhrin

	Yhteensä	HAASTATELTU	ESITETTY	TUNNISTETTAVIA	EI-TUNNISTETTAVIA
HS	4	2	2	4	0
KSML	8	3	5	8	0
IS	54	11	43	44	10
IL	24	2	22	16	8
Apu Seura	2	2	0	2	0
	2	0	2	2	0
SK	4	1	3	3	1
7P	9	0	9	4	5
Yht.	107	21	86	83	24

5.3.1. Verinen pelle

Räjähdyspaikalla ilmapalloja täyttämässä olleesta pellestä tuli räjähdyskeskeinen symboli jo ensimmäisenä räjähdysjälkeisenä päivänä, kun IL liitti hänen kuvansa lööppeensä: *Järkyttävät kuvat Myyrmannissa - Tappava räjähdys* (IL 12.10.). Pelle on kuvassa selällään maassa ja pitelee verisillä käsillään kangaspalaa kasvojensa päällä. Kuva-aihetta käytettiin myös etusivulla ja lehden avausaukeamalla. Toisteisuus selittyy osaltaan kuvan vaikuttavuudella, osaltaan kenties käytettävissä olevan kuvamateriaalin niukkuudella. IL käytti kuvaa myöhemminkin esimerkiksi *Kuoleman, surun ja lohdun hetket* -kuvakoosteessa (IL 14.10.), johon oli koottu myös muita uhrikuvia.

Pellen tarina kerrottiin ”vasta” viidentenä räjähdysjälkeisenä päivänä: *Kuuden lapsen isä - Myyrmannissa pellenä esiintynyt Markku - Jää henkiin* (IL lööppi 16.10.). Jutussa kerrotaan pelleä esittävän miehen perhesuhteista ja että hän esiintyy hyväntekeväisyysjärjestön nimissä. Jutun ainoana haastateltavana on ulkomailta tavoitettu hyväntekeväisyysjärjestön puheenjohtaja. Jutusta ei paljastu, mistä seuraavat, yksityiskohtaiset ja varsin spekulatiiviset terveydentilaa koskevat tiedot ovat peräisin.

Hän oli ensimmäisten ambulanssilla sairaalaan vietyjen joukossa ja päätyi vielä samana yönä leikkaukseen. Vammat olivat pahoja. Hänen vasen silmänsä vaurioitui. Saako hän enää näkökykyään takaisin, ratkeaa vasta viikon kuluttua. Lisäksi räjähdys aiheutti hänelle paljon muitakin vaurioita. Kasvolut murtuivat useasta kohdasta. Markku Jaskari on yhä sairaalahoitossa mutta toipumassa hyvää vauhtia.
(IL 16.10.)

5.3.2. Julkisia sairaskertomuksia

IS kokosi viikon kuluttua räjähdyksestä ilmestyneeseen viikonvaihdenumeroonsa lukupaketin uhreista: *Myyrmannin uhrin ja sankarit viikko tragedian jälkeen - Kohtalon yö* (IS lööppi 19.10.). Otsikko viittaa juttukokonaisuuteen, jonka ensimmäisellä aukeamalla kerrotaan kolmesta räjähdyksessä loukkaantuneesta ja heidän perheistään. Kuvituksena on kauppaeskuksen poikkileikkauspiirros, mihin on merkitty kunkin uhrin sijainti räjähdyshetkellä. Kaikki juttukokonaisuudessa esiintyvät uhrin olivat esiintyneet lehdistössä jo aiemmin viikon mittaan. Jälkimmäinen aukeama kertoo ”sankareista” eli Myyrmäen operaatioon osallistuneesta pelastus- ja hoitohenkilökunnasta.

Himbergin onnettomuusperheestä astuu julkisuuteen paria päivää aiemmin sairaalasta kotiutunut Lauha. Hän oli esiintynyt lehden sivuilla aiemminkin, sillä hänen miehensä oli kertonut hänen loukkaantumisestaan välittömästi onnettomuuden jälkeen. Tilanne oli tällöin niin kaoottinen, että Lauha Himbergin kohtalo jäi täysin avoimeksi.

– Juoksin paikalle ja huusin vaimoa, Himberg kertasi kauhun hetkiä Töölön sairaalan tapaturmaseaman edessä reilu tunti räjähdysen jälkeen. Hänen vaimonsa oli siellä paraikaa hoidettavana.

--

Kuinka vakavasti hän on loukkaantunut?

– En tiedä, sirpaleita on joka puolella, Himberg puistelee päätään.
(IS 12.10.)

Viikonvaihdenumeron juttukokonaisuudessa selviää, että Lauha Himberg selvisi onnettomuudesta vähäisin vammoin. Hän on valokuvassa hyvinvoivan näköisenä, tyttärensä ja lapsenlapsensa kanssa. Toimittaja kuvailee myös Himbergin psyykkistä toipumista.

Fyysisesti Lauhan pitäisi toipua täysin. Hän ja tyttärensä, Peterin äiti Sara tietävät, että heillä oli onni onnettomuudessa.

Henkisesti Lauha on joutunut ja joutuu käsittelemään asiaa paljon. Itku ja voimakas vihan tunne ovat vuorotelleet hänen mielessään.

(IS 19.10.)

Himberg kertoo jutussa räjähdysen nuorimman kuolonuhrin näkemisestä. Se mainitaan myös monissa muissa haastatteluissa järkyttävimpänä muistikuvana räjähdyspaikalta.

Lauha oli onnekseen selin räjähdyspaikkaan eikä joutunut näkemään pahinta hävitystä. Hän kuitenkin joutui näkemään yhden asian, joka on edelleen mielessä: ainoan räjähdyksessä kuolleen pikkulapsen.

– Näin kun hän oli maassa ja hänen äitinsä itki vieressä, Lauha sanoo hiljaa, toteavasti.
(IS 19.10.)

Himbergin perheeseen palataan IS:ssa vielä kertaalleen Myyrmannin avajaisten yhteydessä: *Lauha ei halua enää ostoksille* (31.10.). Jutussa kerrataan aiempien juttujen tietoja ja muistutetaan, kuinka nopeasti lehti tavoitti loukkaantuneen puolison.

Tapio kertoi tuntemuksistaan IS:lle tunnin kuluttua räjähdyksestä Töölön sairaalan pihalla. Hän käveli tuolloin hyvin huolestuneen näköisenä edestakaisin odottaen tietoa vaimonsa voinnista. Tapio ei silloin vielä tiennyt, miten vakavasti Lauha oli loukkaantunut. Lauha kertoi omista tunteistaan IS:ssa viikko Myyrmannin pommi-iskun jälkeen. (IS 31.10.)

Himbergin perheen vaiheita seurattiin yksinomaan IS:ssa, mutta viikonloppukoosteen kaksi muuta onnettomuusperhettä olivat tulleet julkisuuteen IL:ssä. Esimerkiksi Ari Koivisto oli toiminut IL:ssä perheen puhemiehenä välittömästi räjähdysten jälkeen.

– Hengenlähtö ei koskaan ole ollut näin lähellä, huh huh, Ari Koivisto kuitenkin myönsi.
– Tunnelmat ovat todella sekavat, ja vaikka hiljainen ihminen en olekaan, nyt olen sanaton. Aina sitä ajattelee, että tätä näkee vain televisiossa jonkinlaisena "viihteenä", mutta kun kerrankin osuu siihen tilanteeseen itse, mieli muuttuu. Verta, lasinsiruja, ruumiita... ei sitä halua edes muistella. (IL 12.10.)

Jutussa mainittiin epäsuorasti myös perheen äidin haluttomuus haastatteluun.

Räjähdys veti hiljaiseksi muunkin perheen.
– En ole ehtinyt miettiä, mitä mä tunnen nyt. Toivottavasti uni tulee, Ari sanoi perheen äidin halutessa vain kotiin. (IL 12.10.)

IS:n viikonvaihtekoosteessa ovat äänessä pariskunnan molemmat osapuolet. Viikon takaiset tapahtumat näyttäytyvät edelleen varsin jäsentymättömiltä.

– Sitä tunnetta ei voi ymmärtää, jos tapahtumaa ei ole kokenut. Minulle on yritetty sanoa, että minä ymmärrän. Minä olen todennut, että ei, et voi ymmärtää, Sirpa kertoo.
Sirpa ja Tomi pääsevät ensi viikolla lääkäriin ja sitä kautta puhumaan asiasta terapeutin kanssa.
– Minä kävin jo kerran terapiassa. Ensi viikolla menen uudestaan, Ari sanoo.
Koko perhe tietää, että räjähdysten aiheuttamista tunteista pitää puhua ja asian kanssa on opittava elämään. Arille perjantai oli ensimmäinen päivä, kun tapahtumaa saattoi ajatella muutenkin kuin ahdistuksena. Sirpa ei ole pystynyt nukkumaan ensimmäisinä öinä. (IS 19.10.)

Myös HS kävi haastattelemassa sairaalassa olevaa uhria. Sivun alareunaan kahdelle palstalle taitetun *"Ei tämä Suomi enää mikään taskunpohja ole"* -jutun (13.10.) haastateltavana on kehoonsa sirpaleita saanut Juha Mäkimaa. Hän makaa kuvassa sairaalasängyssä. Tekstissä kerrotaan muun muassa hoitajan kanssa käydystä keskustelusta.

"Hauleja tuli koipeen", Mäkimaa totesi lauantaina tapahtuneesta järkyttyneenä.

--

Mäkimaa kuvaili kauppakeskuksen näkyä kauhistuttavaksi. Siksi hän raahautui syvemmälle suojaan, eikä suostunut katsomaan räjähdysten jälkiä.

--

Mäkimaa kertaili yhdessä mielenterveyshoitaja Jaana Hietalan kanssa edellisen päivän tapahtumia: ensin Mäkimaa pelasi salibandya, sitten hän pyöräili kirjastoon, kirjastosta hän jatkoi Myyrmanniin, jossa meni kirjakauppaan ja Mustaan Pörssiin.

"Ihmisillä on aina se jälkiviisuus, että jos olisin tehnyt toisin, nyt olisi paremmin. Minulla voisi olla paljon huonommin. Hengitän, näen, mulla on tuntoja", Mäkimaa mietti.

(HS 13.10.)

Apu julkaisi HS:n tavoin sairaalasängyssä makaavan miehen haastattelun. Juttua mainostettiin kasvokuvalla kuvitetulla kansioitsikolla: *Haulikylvön uhri - Kymmenen metriä kuolemasta*. Jutussa keskityttiin jossittelemaan, mitä kaikkea olisi voinut tapahtua.

– Tietysti nyt jo mietityttää, että jos olisin viipynyt kassalla 12 sekuntia kauemmin, olisin räjähdyskellällä ollut täsmälleen kohdalla. Sairaalassa myös ajattelin, että jos olisin lähtenyt toisille hisseille kuin lähdin, olisi voinut käydä huonommin kuin kävi. Poliisit sanoivat minun olleen onnekkaan, sillä aulan vastapuolella kuoli jopa 50 metrin päässä räjäyttäjistä ollut ihminen.
(Apu 42)

KSML ei tehnyt juttuja loukkaantuneista, mutta se taittoi sivun pääjutuksi haastattelun Myyrmannissa olleesta perheestä, jonka äiti ja tytär saivat viiltohaavoja. Huomionarvoiseksi jutun tekee se, että siihen oli haastateltu myös perheen kuusivuotiaasta lasta.

– En tiennyt minne lähtisin, kaikki alkoi tärinästä ja lasia alkoi tippua. Sitten isä otti kiinni ja lähdettiin ulos. Minua pelotti paljon, kuvasi puolestaan kuusivuotias Elisa.
(KSML 13.10.)

SK teki lääkäri–potilassuhteen ympärille rakentuvan jutun. Siinä limittyvät Myyrmäen uhreja leikkauksen kirurgin ja räjähdyksessä loukkaantuneen Lotta Virtasen näkökulma räjähdyspäivän vaiheista. Juttuun on haettu koskettavuutta Virtasen lapsen kautta.

Aamuyöstä Tukiainen [kirurgi] ja Malminkartanossa asuva, tiedottajan töitä tekevä Lotta Virtanen, 28, tapasivat toisensa.

--

Perjantaina töiden jälkeen uupunut ja nuhainen Virtanen halusi mahdollisimman nopeasti kotiin. Myyrmannissa käytäisiin vain apteekissa, ruokakaupassa ja Alkossa. Lotan avopuolison kolmivuotiaalle pojalle oli luvattu sellainen palli, jolta hän varvustaen ylettyy kylpyhuoneen lavuaarille.

--

"Kun avasin silmäni, olin toisessa maailmassa, hämärässä ja hiljaisessa. Poika sanoi, että hänen korviinsa sattuu. Näin irtonaisen jalkaterän. Kurottauduin ostoskärryjen yli katsomaan poikaa. Hän oli ehjä."

(SK 42)

5.3.3. Toisteiset uhrikuvat

Petri Gerdtin kasvokuva oli epäilemättä tapaus Myyrmäen toisteisin valokuva, mutta myös muutamat loukkaantuneiden kuvat saivat mittavan julkisuuden. Käytetyimpiä olivat luonnollisesti Lehtikuvan kautta toimitusten käyttöön tulleet otokset. Esimerkiksi pyyhkeeseen kääriytyneen lapsen kuva esiintyy aineistossani eri muodoissaan kymmenen kertaa, HS:a ja Apua lukuun ottamatta kaikissa lehdissä. IS käytti kuva-aihetta myös lööpissä ja etusivulla. Toista laajasti käytettyä Lehtikuvan uhrikuvaa, kasvoiltaan veristä naista ja häntä taluttavaa palomiestä, käytettiin niin ikään kaikissa muissa paitsi HS:ssa ja Avussa. HS:iin saman tilanteen oli kuvannut lehden oma valokuvaaja.

Iltapäivälehtien julkaisemat uhrikuvat olivat raaimpia. IS julkaisi lööpissään muun muassa kasvoiltaan verisen, kauhistuneen näköisen naisen kuvan. Samaa kuvaa käytettiin toistamiseen sisäsivuilla miltei koko sivun kokoon levitettynä. IS julkaisi suuressa koossa myös palovammoja saaneen iäkkään miehen kuvan, missä mies makaa suoja-peitteessä Myyrmannin portailla (ks. 6.2.). IL:n verisimmät kuvat esittivät pelleä, jota olen jo käsitellyt luvussa 5.3.1.

Uhrikuvia julkaistiin erityisen runsaasti ensimmäisenä uutisointipäivänä. Myös päivälehdet julkaisivat tuolloin kuvia ambulanssiin kannettavista henkilöistä (ks. 5.1.). Myöhemmin uhrien kuvia oli erityisen runsaasti IL:n *Kuoleman, surun ja lohdun hetket* -kuvakoosteessa (IL 15.10.) ja seuraavan viikon 7P -lehdessä, mikä hyödynsi karnevaalilyylin mukaiseen taittoonsa kaikki yleisimmin käytetyt Myyrämäki-kuvat.

5.4. Kehä 3: kuolleiden ja loukkaantuneiden ystävät sekä työ- ja koulutoverit

Taulukko 9 osoittaa IS:n esittäneen kuolleiden ja loukkaantuneiden ystäviä sekä työ- ja koulutovereita IL:ä enemmän. Seura esitti kolmannen kehän uhreja runsaasti, varsinkin erikoisnumerossaan, Apu ei lainkaan. Päivälehtien välillä ei ollut juurikaan eroa.

TAULUKKO 9: Kolmannen kehän uhrin

	Yhteensä	HAASTATELTU	ESITETTY	TUNNISTETTAVIA	EI-TUNNISTETTAVIA
HS	2	1	1	2	0
KSML	3	3	0	2	1
IS	25	22	3	15	10
IL	18	18	0	3	15
Apu	0	0	0	0	0
Seura	10	7	3	5	5
SK	3	1	2	3	0
7P	3	3	0	0	3
YHT.	64	55	9	30	34

5.4.1. Petri Gerdtin tuttavat

Petri Gerdtiin kohdistuva mielenkiinto veti myös hänen koulu- ja harrastustuttaviaan julkisuuteen. Heiltä koetettiin saada tietoja pomminrakentajan motiivista tai ainakin joitakin johtolankoja Gerdtin teon ymmärtämiseksi. Motiiviin ei saatu juurikaan selvyttä. Haastattelulausumat sisälsivät lähinnä ihmetystä ja joitakin syytöksiä.

– Olemme miettineet, miksi ihminen tekee tällaista viattomille ihmisille. Miksei vaikka mene yksin metsään, vaan ottaa syyttömiä mukaansa, espoolainen Jani Savolainen sanoo. Hän on Gerdtin opiskelutovereita, ja sai kuulla räjäyttäjän henkilöllisyydestä sunnuntaina aamupäivällä. (Seura 42)

– Puhetta on ollut sydänsuruista, mutta varmaa tietoa ei ole ehkä kenelläkään, eräs nuori sanoi. (IL 14.10.)

Erityisen runsaasti luokkatoverit kommentoivat pomminrakentajan luonteenlaatua. Lähes kaikki kuvasivat Gerdtin sulkeutuneeksi, yksinäiseksi ja kiusatuksi. Toisenlainen näkemys oli ainoastaan 7P-lehden haastatteleamalla nuorella.

– Hän ei vaikuttanut olevan oikein kenenkään kanssa tekemisissä, arvioi ammattikorkeakoulun samalla kurssilla opiskellut mies.
(KSML 14.10.)

– Kukaan ei saanut häneen keskustelukontaktia, eikä tuntenut häntä kovin hyvin. Yritimme puhua hänelle, mutta hän vastasi yhdellä tai kahdella sanalla. Hän ei paljon jutellut, Jani Savolainen sanoo.
(Seura 42)

– Se on vähän kiikun kaakun, kiusattiinko. Se kävelytapa herätti kyllä huomiota koulun käytävillä. Voisi sanoa, että häntä vähän naurettiin. Ehkä voisi sanoa, että hän oli kiusattu, koulutoveri pohtii.
(IS 14.10.)

– Hämmästyin, kun näin lehdissä Petriin liittyviä syrjäänvetäytymisjuttuja. Olihan hän toki hieman ujo, mutta ei mikään yksinäinen erakko.

--

– Hieman hiljaisempi kaveri jää usein opiskelumaailmassa äänekkäämmän pääjoukon ulkopuolelle. Minä juttelin hänen kanssaan useasti ihan kaikesta arkipäivän asioista. Kyseltiin esimerkiksi ruokatunnilla, mitä aikoo tehdä vapaa-aikana sun muuta.
(7P 42)

Kaikkein draamallisimman kertomuksen esitti IS:iin haastateltu luokkatoveri. Kertomus liittyy kiinnostavasti IL:n viljelemään pellesymboliikkaan.

Petrin räjäytyskuolema kesken Myyrmannin klovniesityksen palautti erälle koulutoverille kamottavalla tavalla mieleen vuosien takaisen lapsuusmuiston.

Talvikkitien poikia oli kokoontunut naapurustoon katsomaan videolevityksessä ollutta K-18 elokuvaa "Se" ("It"). Elokuva perustuu Stephen Kingin kauhukirjaan.

Kertoja ei muista, oliko Petri mukana samassa esityksessä, mutta arvelee videon hankkineen pojan olleen kiihkeän nettiharrastustensa vuoksi Petrin tuttu.

– Siinä oli klovni, joka tappoi lapsia, koulukaveri kuvailee juonta.
(IS 14.10.)

Mielikuvituksellisistakin kommenteista huolimatta kukaan haastatelluista ei nähnyt suoraa syy-seuraussuhdetta väkivallanteon ja Gerdtin luonteenlaadun välillä. Erästä viime vuosien suurta mediarikosta, Martti ja Elise Heinon surmaa, pro gradu -tutkielmassaan analysoinut TANJA AITAMURTO (2004, 140) luonnehtii, että Gerdt esitettiin kirjoittelun alkuvaiheessa Heinojen surmaajien tavoin ”arvaamattomana tavallisena” eli nuorena, jonka väkivaltaisista aikeista ei olisi voinut etukäteen arvata hänen ulkomuotonsa tai käytöksensä perusteella.

Vaikka Petri oli syrjäänvetäytyvä, hänestä ei silti muodostunut kuvaa väkivaltaisena ihmisenä.

– Ei hän varmasti halunnut kenellekään mitään pahaa. Jos hän vihasi kuorensa takana ulkomaailmaa tai naureskeli muille, sitä ei voi tietenkään tietää.
(IL 14.10.)

– Ikinä en olisi uskonut, että hän tekisi pahaa karpäsellekään, järkyttynyt luokkatoveri sanoo.
(IS 14.10.)

– Hänen ainoa ystävänsä oli varmaan tietokone, joka oli hänen ainoa linkkinsä ulkomaailmaan. Hän kävi usein kotona välitunneillakin. En sitten tiedä olisiko häntä yllytetty internetin keskustelupalstoilla tällaiseen tekoon.
(IL 14.10.)

Luokkatovereiden haastatteluissa rakentuvaa kuvaa pomminrakentajan sulkeutuneesta luonteenlaadusta tuettiin myös kuvajournalistisella kerronnalla. Aineistooni kuuluvaa

IS:n *"Hän eli omissa maailmoissaan"* -otsikoitua (14.10.) aukeamaa analysoinut JANNE SEPPÄNEN (2003) on todennut sen käyvän kuin kuvajournalismin oppitunnista. Ensimmäkin mieleltään sulkeutunut Gerdt on nostettu esiin eli "eristetty" vertauskuvallisesti aukeaman pääkuvana olevasta luokkakuvasta kuvankäsittelyn keinoin. Tälle on toki myös käytännön syynsä: luokkatovereiden henkilöllisyyden suojelu. Lisäksi aukeamalla on kaksi Gerdtin kasvokuvaa aiemmilta vuosilta. Näiden kolmen kuvan avulla on pyritty näyttämään, kuinka "kaunis, ujo hymy kuolee ja suora katse kääntyy syrjään". Katsoja voi todistaa Gerdtin "sairaalloista" sisäistä muutosta. (Seppänen 2003, 11–12.)

Tutkielmani kannalta olennaisimpia ovat ne Gerdtin tuttavien haastattelut, joissa pohditaan tapahtunutta omakohtaisesti. Päällimmäisenä tunteena on epäusko.

– Ensin funtsin, että voiko tämä olla totta. Sitten mietin, mitä olisi tapahtunut, jos räjähdys olisi tapahtunut tuossa meidän ruokalassa, Birgit Vaara kertoi.

--

Räjähdys olisi hyvin voinut sattua täällä koulussa. Vieläkin on vähän omituinen olo, Huuhkonen kommentoi.

(IS 15.10.)

– Pommi oli suuri järkytys. Istuin kotona tietokoneen ääressä, kun kuulin televisiosta uutiset. Vielä rajummin tapaus ravisteli, kun kuulin myöhemmin pommittajan nimen. Tätä on vaikea tajuta, lukioystävätär miettii.

(7P 42)

Myymäki-kirjoittelun ehkä yllättävin käänne tapahtui viidentenä räjähdysten jälkeisenä päivänä, kun IS esitteli Gerdtin läheisen tuttavan: *"Petri suunnitteli iskua ainakin vuoden verran"* - *Nyt puhuu pommimiehen ystävä* (IS etusivu 16.10.). Jutussa "Hessuksi" esitelty ystävä kertoi yksityiskohtaisia tietoja Gerdtin pakkomielteestä pommeihin.

– Pete hinkutti ravintoloissa vain "pommi, pommi, pommi".

--

– Hänellä oli kuitenkin jotain hämminkiä pommin ajastimen kanssa. Se ei toiminut tasatunnein, vaikka hän olisi itse halunnut.

(IS 16.10.)

Toimittaja sälytti jutussa "Hessun" harteille osavastuuta tapahtuneesta.

Etkö yrittänyt vaikuttaa hänen pommipuheisiinsa vetoamalla, että viattomien ihmisten surmaaminen on järjetön ja kauhistuttava teko.

– Sanoin minä niin monta kertaa. Mutta en uskonut mihinkään pommijuttuun. Mutta hän itse halusi selvästi julkisuutta.

(IS 16.10.)

Todellisuudessa "Hessu" ei tuntenut pomminrakentajaa omakohtaisesti. Tämä käy ilmi IS:n kahta päivää myöhemmin julkaisemasta kahden palstan uutisesta, jossa kerrotaan "Hessun" tarinan paljastuneen poliisitutkimuksissa vilpilliseksi. Jutun lopussa mainitaan myös IS:n siteeranneen tarinaa. IS ei tehnyt jutustaan varsinaista oikaisua.

5.4.2. Symboliuhrien kaverit

Myös Joonas Harjumäen ja Sanna Hokkasen tuttavuuksia nostettiin lehtien sivuille. Näyttävimmän tuli julkisuuteen jo aiemmin mainittu (5.2.2.) SK:n kansikuvapoika Ville Hakonen: *Sanna on poissa - Ville Hakonen suree kuollutta ystäväänsä* (SK 42). Hänen tarinansa liittyy Hokkasen viimeisen päivän kuvailuun. Jutun edetessä päästään vaiheeseen, kun suruviesti tavoittaa Hakosen ja elämä tuntuu sen jälkeen epätodelliselta.

Toisaalla Myyrmäessä Ville Hakonen, 17, oli viettämässä kavereittensa kanssa perjantai-iltaa ystävänsä kotona.

Osa kavereista oli lähtenyt tupakalle autotalliin, kun kännykät alkoivat soida. Häätäntyneet äidit tavoittelivat poikiaan: ettehan vain ole Myyrmannissa?

Kaverukset kuuntelivat aikansa tapahtumia ja päättivät ajella skootterilla tapahtumapaikalle katsomaan.

--

"Vasta kun urut alkoivat soida, tajusin jollain tavalla mitä oli tapahtunut", Ville muistelee seuraavana päivänä Väisälän kotona.

"Vajaa kaksi kuukautta sitten me seisoiimme samassa kirkossa, samalla alttarilla konfirmaatiotilaisuudessa Sannan kanssa laulamassa. Nyt Sanna ei enää koskaan laulaisi."

(SK 42)

Apua ja 7P-lehteä lukuun ottamatta myös kaikki muut lehdet haastattelivat Harjumäen tai Hokkasen ikätovereita. KSML haastatteli heitä premiäarisivulle sijoitetussa, luvussa 5.2.1. tarkastellussa jutussa. HS haastatteli Myyrmannin muistopaikalla käynyttä Harjumäen joukkuetoveria. Toimittaja tulkitsee haastateltavansa vointia myös omin sanoin.

Tummiin pukeutunut Minna Herranen sytytti oman kynttilänsä ja hiljentyi pitkään kynttilämeren ääressä. Nuoren naisen kalpeista kasvoista näki, että viime vuorokausina hän oli valvonut ja itkenyt paljon.

--

Lauantaina aamuyöllä suruviesti tavoitti Herrasen, kun luistelijoukkueen kapteeni soitti hänelle. "Uutinen oli niin suuri järkytys, etten ole nukkunut sen jälkeen oikeastaan ollenkaan", Herranen sanoi.

(HS 14.10.)

Mielenkiinto taitoluisteluseuraa kohtaan oli niin suurta, että seura ilmoitti muutaman päivän kuluttua räjähdyksestä, etteivät sen jäsenet anna enää minkäänlaisia haastatteluja. HS:n mediapalstalle haastateltu luistelu-seuran joukkueenjohtaja kertoi, että luistelija-tytöt olivat pahastuneet siitä, että heistä kirjoitettiin lehdissä sen jälkeen, kun he olivat käyneet sytyttämässä kynttilöitä Harjumäen muistoksi. Joukkueenjohtajan mukaan nuoret tajusivat puhuvansa toimittajien kanssa mutta he eivät ymmärtäneet, että toimittajat kirjoittivat ylös myös sen, mitä he sanoivat ystävilleen. (Pekonen 2002.)

E erityisen runsaasti kolmannen kehän uhreja haastateltiin Seuran erikoisnumerossa. Tämä selittynee osaltaan sillä, että faktatiedot tapahtumasta olivat erikoisnumeroa tehtäessä vähäiset. Tiedonpuutetta korvattiin kauppakeskuksen ympäristössä liikkuneiden ihmisten haastatteluilla. Myös vastentahtoisuus haastatteluun tuotiin julki.

– Meidän kavereita meni, 18-vuotiaat tyttö ja poika. Kuulin tapahtuneesta asiakkailta. Helpottaa tietysti, että on tekijä selvinyt. Mutta ei minulle ainakaan ole suurtakaan merkitystä, että tämä oli itsemurha eikä terroriteko, sanoo Elinaksi esittäytyvä nuori nainen ja kääntyy pois.
(Seura, erikois)

5.5. Kehä 4: muut tapahtumassa välittömästi mukana olleet

”Muut tapahtumassa välittömästi mukana olleet” on ainoa uhrikehä, jolle sijoittuvista henkilöistä HS kertoi KSML:ta enemmän, kuten taulukko 10 osoittaa. IS esitti heitä IL:ä enemmän. Aikakauslehdistä neljännen kehän uhreja esiintyi eniten Seurassa. Tämäkin selittyy suurelta osin lehden erikoisnumerolla, johon oli haastateltu monia silminnäkijöitä.

TAULUKKO 10: Neljännen kehän uhrin

	Yhteensä	HAASTATELTU	ESITETTY	TUNNISTETTAVIA	EI-TUNNISTETTAVIA
HS	11	9	2	11	0
KSML	8	6	2	8	0
IS	34	11	23	26	8
IL	17	8	9	12	5
Apu	6	5	1	6	0
Seura	13	8	5	11	2
SK	3	0	3	3	0
7P	4	0	4	4	0
Yht.	96	47	49	81	15

5.5.1. Arjen sankari

Apu henkilöi Myyrmäki-kirjoittelun kokonaisuudessaan yhteen nuorukaiseen. Hän oli myös lehden kannessa: *Petteri Ilonen jäi auttamaan räjähdysen uhreja: "Yksi kuoli syliini"* (Apu 42). Sisäsivujen Myyrmäki-kokonaisuus alkaa Ilosen kokemusten kautta kirjoitetulla, mustalle sivupohjalle taitetulla kertomuksella, jonka kuvituksena on kaupakeskuksen aineellisista vaurioista ja uhrien muistotilaisuuksista otettuja kuvia sekä keittiöpöydän ääressä istuvasta Ilosesta ja hänen tyttöystävästään otettu kuva. Teksti erottuu aineistosta selkeästi kaunokirjallisen tyyliänsä ansiosta. MARIA LASSILA (2001) määrittelee pro gradu -tutkielmassaan tällaisen kaunokirjallisen kerronnan tekniikoita hyödyntävän faktatekstin, jossa kirjoittajan persoona on uutisjournalismista poiketen vahvasti läsnä, *nonfiksioksi*. Juttu alkaa – Lassilaa mukaillen – *eppisellä kuvalla*.

Vakavakasvoinen nuorukainen istuu keittiössä koivupuisen pöydän ääressä. Pojan vieressä totinen tyttö katsoo ikkunasta pihalle, jossa puut hekkuvat syksyn värejä. Liikettä ei näy.

Ikkunoista tulviva auringonvalo leikkii häpeilemättä lattialla, nuorten kasvoilla ja tytön vaaleanpunaisessa puserossa. Vain varjot ovat tummat.
(Apu 42)

Haastattelutilanteen esittelyn jälkeen pääsee ääneen Ilonen, joka kertoo tapahtunutta.

Poika puhuu hiljaa, ääni on vakaa ja rauhallinen.
– Yritin auttaa mitä pystyin ja tehdä sen minkä siinä tilanteessa voin ja osasin. Oli niin pahannäköistä jälkeä, ettei oikein tiennyt, mitä olisi pitänyt tehdä. Ei mulla ole oikein kunnon koulutustakaan. Ei tällaista ole voinut edes kuvitella tapahtuvaksi täällä.
(Apu 42)

Väliotsikko ”Perjantai 11.10. klo 18.45–19.36” ohjaa *takaumaan*. Aikamuotona on edelleen preesens, mikä vie lukijan suoraan tapahtumien keskelle.

Perjantai-ilta on Vantaalla harmaa ja pilvinen. On tihutellut sadetta.
Petteri Ilonen, 20, on aikaisemmin päivällä soittanut äidilleen ja pyytänyt tätä seurakseen lahjaostoksille läheiseen Myyrmannin ostoskeskukseen.
Viime keväänä Vaskivuoren lukiosta Vantaalta ylioppilaaksi kirjoittanut tyttöystävä Hanna täyttää sunnuntaina 19 vuotta ja lauantaina pidettäisiin syntymäpäiväjuhlat.
Petteri ei saa äidistään seuraa, tällä on muuta menoa illaksi.
Ostoskeskuksen toisen kerroksen vaateliikkeestä Petteri löytää Hannan oloisen lahjan, jonka myös makutuomariksi lähtenyt kaveri hyväksyy, vaaleanpunaisen villapuseron ja samanväriset käsineet ja kaulaliinan.
– Vaatteet olivat jotenkin kivat. Mietin, että Hanna tykkäisi niistä.
(Apu 42)

Tarina jatkuu kauppakeskusarjen *kuvauksella* – kunnes tapahtuu räjähdys.

Petteristä tuntuu kuin kerros olisi romahtanut alas. Aukiolta kuuluu hirveää huutoa. Sitä seuraa hiljainen, jähmettynyt hetki. Petteri heittää ostoskorin maahan.
– Ensireaktio oli kauhistunut. Siinä tuli paniikkikohtaus, kun ajattelin Hannaa.
(Apu 42)

Kertomuksessa piirretään tarkka kuva ympärille avautuvasta raa'asta näystä. Loukkaantuneiden vammojen kuvailu on paikoin erittäin yksityiskohtaista, mutta uhrin esiintyvät anonymisti ”ihmisinä”, ”miehinä”, ”naisina”, kuin fiktiivisinä henkilöinä.

Ihmisiä makaa maassa. Kierreportaiden kohdalla Petteri näkee kasan ihmisiä. Hän ei kuule mitään. Vain hiljaisuuden.
– Tuntui kummalliselta, ettei kukaan heistä valittanut, vaikka oli sattunut niin pahasti.
Petteri juoksee lakritsinmyyntikojulle, jonka luona on kolme ihmistä. Petteri yrittää tunnustella heidän pulssiaan, mutta sitä ei tunnu. Joku sanoo heidän kuolleen.
– Tajusin sen siinä samassa itsekin ja jatkoin edelleen lähemmäs kierreportaita. Joltain oli irronnut jalka. Kenkä oli vielä jalassa. Verta oli lätäköinä maassa. Vilkaisin ympärilleni ja huomasin, että kauempanakin oli ihmisiä lattialla.
Petteri menee suoraan räjähdyspaikalle. Siellä näkyy pientä liikettä. Yhdellä uhrilla on mahassa haava. Vieressä sokissa oleva mies pitää kännykkää kädessään. Hänen suustaan vuotaa verta.
--
Mies ja nainen ovat kiinni toisissaan. Mies makaa maassa selällään. Hoikka nainen on osittain miehen alla. Petteri kääntää miehen ja pitää tämän päätä sylissään, jotta tämä saisi happea. Mitään ei ole tehtävissä.
Petteri ryhtyy huolehtimaan naisesta.
– Siinä mihin jäin auttamaan oli nainen päässään lasinsirpaleita ja puukappaleita, ja häneltä irronnut jalka oli vielä housuissa kiinni. Naisen silmät ja pää liikkuvat vähän. Otin lasinsiruja ja puukappaleita pois naisen päästä, mutta en uskaltanut ottaa kaikkia. Pelkäsin, että verta vain vuotaa enemmän. Paniikki pyrki väkisin pintaan.
(Apu 42)

Tarina etenee vaiheeseen, kun Ilonen poistuu Myyrmannista.

Pihamaalla tuttu ääni tavoittaa yksinäisen hoipertelijan, Hanna.

– Huusin Petelle, että tuu tänne! Se ei sanonut meille mitään. Olin tosi onnellinen, että kaikki oli kunnossa. Pete oli ihan veressä, mutta hän oli siinä.

– Mä näin Hannan pihalla, mutta ajatukset olivat vieläkin siellä sisällä.

– Jossakin vaiheessa Pete sai kerrottua, että ainakin kolme kuoli ja yksi syliin. Muuta hän ei sitten sanonutkaan.

(Apu 42)

Jutun loppupuolella kerrotaan Ilosen ja hänen tyttöystävänsä käynnistä kriisipsykologilla sekä syntymäpäivistä, joissa ”kakkua ei tällä kertaa tarjota”. Aivan lopuksi palataan alkuasetelmaan, haastattelutilanteen kuvailuun. Isonen kertaa vielä omia reaktioitaan.

– Olin silloin illalla jotenkin lukossa, jalat tärisivät. Sokki tuli vasta silloin. Äiti antoi mulle rauhoittavaa, että saisin nukkua. En tiedä, oliko se järkevää. Ehkä olisi pitänyt vain kärsiä.

– Vain telkkarissa on nähnyt jotain tuollaista. Nyt siellä kokeili pulssia ja totesi ihmisiä kuolleeksi, ei sitä vieläkään oikein tajua.

(Apu 42)

Tarinan jatkojuttu ilmestyy viikkoa myöhemmin: *Kaksi viikkoa pommi-iskusta - Petterin suru* (Apu kansiossikko 43). Juttu on kuvitettu Myyrmannin pihan kynttilämeren äärelle polvistuneen Ilosen kuvalla. Tekstissä kerrataan aiemmin tapahtunutta ja pohditaan muun muassa järkytyksestä toipumista ja yhteisöllisyyden merkitystä surun keskellä. Juttuun on haettu koskettavuutta triviaalien arkirutiinien kuvailulla.

– Meen aika aikaisin aamulla töihin ja monesti, kun tulen töistä kotiin kämpppä on tosi siisti, ja Hanna on jättänyt keittiön pöydälle kivan kirjeen.

Tyttöystävä pitää Petterin puolia, pitää hänestä huolta. On aina pitänyt.

– Hanna kertoo viestissä päivän suunnitelmat ja laittaa loppuun puseja. Mutta ruoan, esimerkiksi aurajuusto-kinkkupastan, mä haluan ja tykkään tehdä itse. Haaveilin pienempänä kokin urasta.

– On pitkään puhuttu, että pitäisi ostaa yhteinen kuntosalikortti. Nyt olisi varmaan hyvä aika toteuttaa suunnitelma. Hannakin sanoi, että tehtäisiin jotain kivaa yhdessä. Lähinnähän me ollaan harrastettu oleskelua.

(Apu 43)

Avun sankaritarinaa on hedelmällistä kuvata myös ILKKA MALMBERGIN (1998, 43) esittämän leikillisen uros- ja naarasjuttu -jaottelun kautta. Jako ei määräydy hänen mukaansa sukupuolen vaan tiedonintressin perusteella. Uroiksi Malmberg laskee ”positivistiset jutut”, ne joista lukijat löytävät ”kovia” faktoja. Naaraiksi hän taas määrittelee ”hermeneuttiset jutut”, joiden avulla lukijat voivat muodostaa kokonaiskuvan asioista, ymmärtää ja eläytyä. Arjen sankaritarina on epäilemättä enemmän jälkimmäistä.

Avun kirjoittelutapa on vahvan henkilökeskeinen, mutta henkilöinti kohdistuu muista aikakauslehdistä poiketen vasta neljännelle uhrikehälle. Loukkaantuneiden vammoja kuvaillaan yksityiskohtaisesti ja paikoin raa’astikin, mutta uhrin säilyttävät anonymiteettinsä nonfiktiivisen kerrontatyylin ja yksinomaan aineellisia vaurioita esittävien valokuvien ansiosta. Tulee silti muistaa, että uhrin ja heidän läheisensä tunnistavat itsensä tai läheisensä kertomuksesta. Kaiken kaikkiaan käsittelytapa yhdistää kuitenkin kiinnostavasti koskettavuuden ja dramatiikan uhrien suojan tarpeeseen ja tarjoaa näin mielenkiintoisen vaihtoehdon uhrijournalismin valtavirralle.

5.5.2. Silminnäkijät

Myös IS haastatteli räjähdyspaikalle auttamaan jäänyttä nuorukaista, ilmeisesti Avussa esiintynyttä Petteri Ilostta, vaikka IS kutsuukin häntä Petriksi – ilmeisesti virheellisesti⁵⁵.

Kertomukset ovat niin yhtenevät, ettei henkilöllisyydestä ole kuitenkaan juuri epäilystä.

Juuri varusmiespalveluksensa suorittanut Petri kävi kriisikeskuksessa keskustelemassa psykologin kanssa. Takanaan hänellä oli dramaattinen ilta ja unilääkkeen avulla nukuttu lyhyt yö.

--

– Yhdeltä naiselta oli jalka irti. En osannut muuta kuin laittaa siteen siihen ja kiristää lujalle. Jollain oli päässä lasinsirpaleita niin paljon, että en olisi uskaltanut koskea. Mutta oli pakko.

– Ne jutut mitä siellä näki... oli jalanpalasia ja... aika pahan näköistä.

(IS 14.10.)

Etenkin ensimmäisenä uutisointipäivänä tapahtumaan yritettiin saada selvyyttä silminnäkijöiden haastatteluilla. Heidän lausuntonsa arvoitettiin tietojen vähäisyyden vuoksi erittäin korkealle: esimerkiksi KSML poimi HS:n verkkosivuilta silminnäkijän haastattelulausuman, jota se lainasi seuraavan päivän lehdessä lähes sanasta sanaan.

Räjähdyksen silminnäkijä David Smith työnsi kolmivuotiaasta lastaan kauppakeskuksen keskuskäytävällä, kun räjähdys tapahtui.

Noin 50 metrin päässä räjähdyspaikasta ollut Smith kertoi nähneensä ainakin kolme kuollutta ja irtonaisia ruumiinosia. "Autoin tyttöä, jolta oli jalka irtipoikki polven alapuolelta", Smith kertoi.

Järkyttynyt Smith itki päästyään kauppakeskuksesta ulos.

(HS 12.10.)

Räjähdyksen silminnäkijä David Smith työnsi kolmivuotiaasta lastaan kauppakeskuksen keskuskäytävällä noin 50 metrin päässä onnettomuuspaikasta, kun räjähdys tapahtui.

Smith kertoi Helsingin Sanomien verkkosivuilla nähneensä ainakin kolme kuollutta ja irtonaisia ruumiinosia. Hän kertoi auttaneensa tyttöä, jolta oli jalka poikki polven alapuolelta. Järkyttynyt Smith itki päästyään kauppakeskuksesta ulos.

(KSML 12.10.)

HS ja KSML esittivät silminnäkijät pääsääntöisesti koko nimellään toisin kuin IS ja IL, jotka käyttivät runsaasti anonyymejä tai pelkällä etunimellään esiintyviä haastateltavia. Useimmat haastattelut oli tehty Myyrmäessä, mutta joitakin silminnäkijöitä tavoiteltiin myös puhelimitse. Iltapäivälehdissä julkaistut kommentit olivat sävyiltään raaimpia.

– Ulkona oli noin 10-vuotias pikkupoika, jolla töröttö viisientisiä lasinsirpaleita rintakehässä, kertoo pelastustöitä katsellut "Arskä".

(IS 12.10.)

– Verta oli riittävästi, enemmän kuin toivoisi koskaan näkevänsä, mies kertoo järkyttyneenä.

(IS 12.10.)

⁵⁵ Oletan, ettei nimeä ollut vaihdettu tarkoituksella, koska siitä ei ollut jutussa mainintaa.

5.6. Yhteenvedoa: uhrin valtavirrassa

Myyrmäen uhreja alettiin esittää lehdistössä välittömästi räjähdysten jälkeen. Aivan alkuvaiheessa lähteinä toimivat ennen muuta tapahtuman silminnäkijät, mutta jo muutamien päivien kuluttua räjähdyksestä haasteltiin myös sellaisia menehtyneiden tai loukkaantuneiden läheisiä, jotka eivät olleet Myyrmännissä räjähdysten sattuessa. Asianosaisten tarinoista ja toipumisprosessista kerrottiin eniten viikon kuluttua räjähdyksestä ilmestyneissä aikakauslehdissä ja iltapäivälehtien viikonvaihdeliitteissä. Sen jälkeen mielenkiinto uhreja kohtaan hiipui ja heihin palattiin enää satunnaisesti.

Iltapäivälehdet julkaisivat Myyrmäen tapahtumista monikymmensivuisia lukupaketteja, jotka perustuivat suurelta osin uhrien haastatteluihin. Iltapäivälehdet menivät lähimmäs uhrikehän ydintä, sillä ne olivat ainoita lehtiä, jotka haastattelivat omaisensa tai läheisensä menettäneitä. IS kertoi IL:ä enemmän kaikille neljälle uhrikehälle kuuluvista henkilöistä. KSML oli HS:a uhrikeskeisempi. Avun ja Seuran uhrjournalismissa ei ollut merkittäviä määrällisiä eroja, mutta tyyllillisesti lehdet erosivat toisistaan merkittävästi. Seura koosti juttunsa asianosaisten irrallisista kommentteista, kun taas Apu luotti kirjallisesti huoliteltuun ”sankaritarinaan”. Eroavuus selittyy osaltaan Seuran erikoisnumerolla: lehdellä ei ollut aikaa perinpohjaisiin haastatteluihin ja juttujen työstämiseen, mistä johtuen lopputulos muistutti iltapäivälehtien uutistyyliä.

Lehtien paraatipaikat olivat selvästi sisäsivuja uhrikeskeisempiä. Iltapäivälehtien lööpeissä ja etusivuilla oli yksittäisiä uhreja niin tekstissä kuin kuvissakin, kun taas päivälehtien premiärisivuilla uhrin tulivat ennen muuta kuvien kautta: sekä HS että KSML julkaisivat ensimmäisissä uutisissaan kuvia loukkaantuneista. KSML julkaisi premiärisivullaan jutun, joka käsitteli kahta surmansa saanutta nuorta. Kullakin aikakauslehdellä oli oma uhrinsa, johon ne henkilöivät tapauksen kannessaan. Seura meni lähimmäs uhrikehän ydintä: lehden kannessa oli räjähdyksessä menehtynyttä nuorukaista esittävä muistokortti. SK henkilöi tapauksen ystävänsä menettäneeseen ja Apu räjähdyspaikalle auttamaan jääneeseen nuorukaiseen. 7P-lehden kannessa oli Petri Gerdtin kuva.

Viittä räjähdyksessä menehtynyttä kuvailtiin varsin yksityiskohtaisesti. Eniten käsiteltiin Joonas Harjumäkeä, jonka äidin haastattelu oli IL:ssä jo parin päivän kuluttua räjähdyksestä. Näin pian annettua haastattelua ei voine pitää tietoisena päätöksenä. Suomen Punaisen Ristin tiedotuspäällikkö HANNU-PEKKA LAIHO onkin kertonut Journalisti-lehden haastattelussa, ettei äiti muista mitään tapahtumaa seuranneista kolmesta kuu-

kaudesta⁵⁶ (Vehviläinen 2005). IS haastatteli puolestaan surmansa saaneen irakilaistytön 15-vuotiasta veljeä Myyrmannin pihalla ja sairaalassa heti räjähdysen jälkeen, jolloin tilanne oli vielä täysin hahmottomaton. Näihin haastatteluihin perustuvat tiedot olivat erittäin spekulatiivisia. Niitä täsmennettiin jatkojutussa, jossa kerrottiin tarkemmin tyttären menetystä sairaalassa surevasta perheestä. Surmansa saanut Sanna Hokkanen on esimerkki uhrista, jonka omaiset eivät esiintyneet julkisuudessa mutta josta voitiin kertoa kuitenkin runsaasti hänen ystäviensä haastatteluiden kautta. SK haastatteli myös Hokkasen rippikoulupastoria.

Lapset ja nuoret olivat esillä korosteisesti. Tämä selittyy osaltaan sillä, että enemmistö räjähdyksessä menehtyneistä – esimerkiksi tapahtuman keskeisiksi symboleiksi nousseet Harjumäki ja Hokkanen – oli alaikäisiä. Tapahtumaan pyrittiin liittämään lapsia kuitenkin myös silloin, kun surmansa saanut oli aikuinen. Esimerkiksi Venla Puttosta koskeva kirjoittelu henkilöityi kuvituksen osalta hänen viisivuotiaaseen, pyörätuolissa istuvaan tyttärensä, mikä teki jutusta huomattavasti koskettavamman.

ARMAS GERDT (2004, 74) kertoo pojastaan Petri Gerdtistä kirjoittamassaan kirjassa, että toimittajat ”parveilivat” perheen pihalla ja soittelivat heille jatkuvasti räjähdysen jälkeisenä päivänä. Gerdtit eivät antaneet haastatteluja. Ehkä kaikkein lähimmäs perheen yksityisyyttä meni KSML, joka julkaisi premiäarisivullaan kuvan perheen ulkoversta. Tällaisiin triviaaleilta vaikuttaviin ratkaisuihin päädyttiin myös niiden kahden surmansa saaneen osalta, joista ei ollut juurikaan tietoja kerrottavana. IL haastatteli ”23-vuotiaaan tulevan kauppiaan” naapuria, joka oli uhrille ilmeisesti vain hyvänpäiväntutut. IS kuvitti puolestaan ”pidettyä lasten kerhon ohjaajaa ja äitiä” käsittelevän juttunsa muistotilaisuuden pitopaikkana olleen nuorisotalon julkisivukuvalla.

IL teki räjähdyksessä loukkaantuneesta pellestä tapahtuman keskeisen symbolin ilman, että häntä itseään tai hänen omaisiaan haastateltiin. Miehen verisiä kuvia julkaisiin moneen otteeseen ja hänen terveydentilastaan kerrottiin yksityiskohtaisia ja spekulatiivisia tietoja. Herääkin kysymys, ajateltiinko pelleä julkisella paikalla esittävän miehen yksityisyyden suojan olevan kenties alentunut hänen työnsä johdosta. Tai ajateltiinko pellepuvun suojaavan miehen henkilöllisyyttä? Mies ei jäänyt kuitenkaan anonyymiksi, sillä IL kertoi muutaman päivän kuluttua räjähdyksestä myös hänen nimensä. Toisaalta tulee muistaa, että lehdistössä julkaistiin kuvia myös muista fyysisiä vammoja saaneista. Sanallisesti heistä ei kerrottu kuitenkaan yhtä yksityiskohtaisesti.

⁵⁶ Jutussa puhutaan ”Myyrmannin pommiräjähdyksessä poikansa menettäneestä äidistä”, joka antoi räjähdysen jälkeisenä kolmena kuukautena useita haastatteluja.

Joitakin loukkaantuneita henkilöitä ja heidän perheitään seurattiin jatkokertomuksen kaltaisesti. IS aloitti Lauha Himbergin seurannan heti räjähdysen jälkeen, jolloin puhemiehenä toimi hänen miehensä. Loukkaantunut itse kertoi tapahtumista sairaalasta pois päästyään. Perheen kohtaloon palattiin vielä kertaalleen Myyrmannin avajaisten yhteydessä, jolloin otsikoitiin, ettei Lauha Himberg halua enää ostoksille. Viimeisintä haastattelua voisi pitää toipumisprosessia tukevana Toisen näytöksen juttuna, jollei siinäkin olisi keskitytty pääasiassa räjähdysen yksityiskohtien ja uhrin vammojen keräämiseen. ”Jatkokertomusten” lisäksi lehdet tekivät yksittäisiä loukkaantuneiden haastatteluja: HS ja Apu kävivät haastattelemassa sairaalassa toipumassa olevia miehiä.

Myös räjähdysen keskeisimmiksi symboleiksi nousseiden uhrien tuttavien haasteltiin. Eniten olivat esillä Petri Gerdtin koulutoverit, joita haastattelemalla yritettiin saada selvyyttä Gerdtin motiiveista. Tässä ei kuitenkaan onnistuttu. Joonas Harjumäen ja Sanna Hokkasen tovereiden haastatteluilla selvitettiin puolestaan surmansa saaneiden persoonaa ja kuvailtiin toisaalta tuttavien omakohtaisia tuntemuksia tapahtumasta.

Kaikkia asianosaisia – Petri Gerdtiä lukuun ottamatta – kuvattiin erittäin myönteisesti, jopa glorifioiden. Menehtyneet ja loukkaantuneet esitettiin tavallisiksi suomalaisiksi, kuin keiksi tahansa ”meistä” – joskin tavallista lahjakkaammiksi, iloisemmiksi, auttavaisemmiksi tai muutoin hyveellisemmiksi. Kuten tämän luvun alussa siteerattu Myyrmäen uhri totesi, lehdet tekivät uhreista ”yli-ihmisiä”. Toisaalta aineiston läpikäynnin jälkeen voi ymmärtää yhtä lailla myös sitä uhria, joka koki toimittajien käyttäytyneen kuin susilauman, kunnioittamatta asianosaisten tunteita tai yksityisyyttä. Näkökulmat eivät sulje toisiaan pois, sillä yksityiskohtaisten ja spekulatiivisten omaan elämään liittyvien tietojen kertominen voidaan kokea loukkaavaksi, vaiikkeivät tiedot olisikaan sinänsä millään tavoin kielteisiä. Toki voidaan myös leikitellä ajatuksella, että lehdistö kaivelisi uhrien elämästä kielteisiä seikkoja ja tekisi uhreista häväistysjuttuja. Näin äärimmäisyyksiin ei menty – eikä tuskin mennä aivan lähitulevaisuudessa.

6. SYNTEESI

Aasian luonnonmullistuksen yhteydessä olen muistanut moneen kertaan imatralaisen Eveliinan murhaa. Surmatyön jälkeen katsoin televisiosta Eveliinan sisaren haastattelua ja ajattelin tuolloin, että hänen nuorilta kasvoiltaan näkyi suru koskettavan aitona. Varmasti moni muukin ajatteli samoin. Ei kuitenkaan kulunut kuin muutama kuukausi, kun julkisuus unohti Eveliinan ja hänen omaisensa. Pääosaan nostettiin murhaaja, jonka teolle alettiin etsiä selityksiä ja puolusteluja. Omaisten kärsimyksistä ei enää välitetty.

Myyrmannin ostoskeskuksen räjäytyksessä kuoli seitsemän ihmistä ja yli 130 sai pysyviä fyysisiä ja henkisiä vammoja. Puolen vuoden kuluttua säälli ja myötätunto suunnattiin uhreista pommin räjäyttäjään. Hänestä tehtiin syrjitty poika, joka kuoli vahingossa itsekin omaan pommiinsa. Sen on täytynyt loukata suunnattomasti Myyrmannin uhreja ja heidän omaisiaan.

Ritva Santavuori Iltalehden kolumnissaan 10.1.2005

Katkelma RITVA SANTAVUOREN kolumnista tarjoaa tervetulleen muistutuksen uhrijournalismia koskevien näkemysten arvosidonnaisuudesta. Santavuori pitää välittömästi surman jälkeen tehtyä Eveliina Lappalaisen sisaren haastattelua ilmeisen arvokkaana, sillä suru näkyi siinä ”koskettavan aitona”. Pian julkisuus kuitenkin ”unohti” uhrin ja hänen omaisensa eikä enää ”välittänyt” heidän kärsimyksistään. Vastaavalla tavalla kävi Santavuoren mielestä myös Myyrmäen tapauksessa. Vaikka ajatuskulku onkin vahvassa ristiriidassa omien näkemysteni ja tämän tutkielman näkökulman kanssa, siihen sisältyy eräs tärkeä ja vähälle huomiolle jäänyt seikka: traumaattisiin tapahtumiin liittyvä inhimillinen hätä ja kärsimys ei saa hautautua rikoksen tekijää tai tapahtuman teknisiä yksityiskohtia koskevan raportoinnin alle. Rikos- ja onnettomuusjournalismiin täytyy sisältyä jollain tavoin myös uhrin näkökulma. Kuinka tämä pitäisi toteuttaa käytännössä, onkin paljon vaikeampi kysymys. Tämän synteesiksi nimeäni päätännön eräänä keskeisenä tehtävänä on tarjota kysymykseen joitakin vastauksia.

Aloitin tutkielman tekemisen vuoden 2003 syksyllä, jolloin Myyrmäen pommiräjähdyks oli viimeisin laajan mediahuomion saanut traumaattinen tapahtuma. Santavuoren kolumni tuo kysymyksenasetteluni vuoden 2005 alkuun, ajankohtaan, jolloin Aasian katastrofia koskeva jälkipyykki on parhaillaan käynnissä. Kriisipsykologit ja muut kriisiyöntekijät ovat kertoneet kriisireaktioista ja toipumisprosessista Aasian katastrofin jälkeen todennäköisesti enemmän kuin koskaan aiemmin julkisuudessa. Heidän tiedotusvälineiden toimintatapoja koskevia näkemyksiään ei ole kuitenkaan juurikaan kuultu.

Sen lisäksi, että uhrijournalismi on ajankohtaistunut, myös ymmärrykseni tutkielman peruslähtökohdista on ehtinyt syventyä runsaan vuoden mittaisen tutkimusproses-

sin aikana. Muutosta on helpointa kuvata ideoinnin alkuvaiheessa keksimäni *Uhrin valtavirrassa* -työnimen kautta. Ajattelin sen viittaavan toisaalta valtavirtalehdistöön ja toisaalta tiedotusvälineiden vallankäyttöön – siihen, että toimittajat voivat haastatella ja esittää uhreja vastoin heidän etuaan tai jopa tahtoaan. Pidän nimeä edelleenkin niin hyvänä, että kelpuutan sen työn lopulliseksi otsikoksi. Käsitykseni uhrijournalismiin liittyvästä vallankäytöstä on kuitenkin täydentynyt kahdella huomionarvoisella näkökohdalla.

Ensinnäkin myös uhrien ja kriisipsykologien välinen suhde voidaan ymmärtää vallankäytöksi, etenkin, jos sitä tarkastellaan arjen psykologisoitumisen tai medikalisoitumisen näkökulmasta. Kaikkein selkeimmin vallankäytön paljastaa se kriisipsykologien suositus, jonka mukaan uhrien tulisi pidättäytyä julkisuudessa esiintymisestä traumaattisen tapahtuman jälkeen, vaikkeivät he itse kokisi sitä epämiellyttäväksi tai haitalliseksi. Psykologisia selityksiä kriittisesti tarkastellut JANNE KIVIVUORI (1991, 35) pitäisi tällaista suositusta, jossa ”ymmärtäjä”, siis kriisipsykologi, tuntee toiminnan todet motiivit paremmin kuin toimija itse, luultavasti ”psykokulttuurin” eli arjen psykologisoitumisen merkkinä. Vaaralliseksi psykokulttuurin tekee Kivivuoren (mt., 129–141) mielestä ennen muuta se, että siinä myydään arvoja tieteen varjolla. Kritiikki osuisi myös tämän tutkielman ytimeen, mikäli väittäisin kriisipsykologien (tai journalistien) näkemyksiä arvovapaiksi totuuksiksi. Näin en ole kuitenkaan tehnyt, vaan olen käyttänyt niitä lähtökohtaisesti mielipiteellisinä apuvälineinä todellisuuden hahmottamisessa.

Toiseksi – sen lisäksi että toimittajat ja kriisipsykologit käyttävät ammatillista valtaansa uhreihin nähden – ammattiryhmät käyvät keskinäistä valtakamppailua. Aina-kin journalistien näkökulmasta tämän valtakamppailun voi ymmärtää ammattikunnan itsenäisyyden puolustamisena: ”Tiedonvälityksen sisältöä koskevat ratkaisut on tehtävä journalistisin perustein. Tätä päätösvaltaa ei saa missään oloissa luovuttaa toimituksen ulkopuolisille”, kuten uusissa Journalistin ohjeissa (2. ohje) todetaan. Joskus tämä tunnetaan ymmärtävän niin, ettei kellään muilla kuin journalisteilla olisi oikeutta edes *arvioida* tai *ottaa kantaa* journalismin käytäntöihin (ks. Lundälv 1999, 10 ja 30–31; Kune- lius 2000, 4) – eli lähtökohtaisesti toisin kuin tässä, ammattikuntien väliseen vuoropuheluun tähtäävässä työssä.

Visuaalisesti erilaisia uhrijournalismiin liittyviä vallankäytön muotoja voisi havainnollistaa kolmiolla. Sen ylimmässä kulmassa ovat uhrin ja kahdessa alemmassa, keskenään samalla korkeudella olevassa kulmassa kriisipsykologit ja toimittajat, jotka vetävät uhreja omiin suuntiinsa ja käyvät samalla keskinäistä valtakamppailua. On myös muistettava, etteivät uhrin ole täysin alisteisia suhteessa toimittajiin (tai kriisipsykolo-

geihin). Uhrit voivat kokea hyödyntävänsä tiedotusvälineitä esimerkiksi esittämällä näkemyksiä tekijän syyllisyydestä tai vaatimalla hänelle ankarampaa rangaistusta. Nämäkin jutut hyödyttävät kuitenkin usein molempia osapuolia: samalla kun uhri voi kokea peräänkuuluttavansa "hyvitystä" menetykselleen, toimittaja voi kokea tekevänsä "hyvän" tai ainakin myyvän jutun. Myyrmäen uhrit eivät juuri halunneet – tai heille ei annettu – valtaa peräänkuuluttaa ”hyvitystä” menetykselleen. Sen sijaan esimerkiksi Eve-liina Lappalaisen vanhempien tunteita tyttärensä surmaajaa kohtaan esiteltiin iltapäivälehdissä näyttävästi oikeudenkäynnin aikana. Aasian katastrofin jälkeen oli puolestaan havaittavissa, että etenkin Ilta-Sanomat pyrki politisoimaan uhrien esittämän kritiikin pelastustöiden hoidosta Suomen ulkopoliittisen linjan arvosteluksi.

Ennen tutkielman ydinkysymyksiin palaamista käsittelen lyhyesti kahta huomiotta jäänyttä uhrikehää: työssään traumatisoivia toimittajia ja lehtitekstien välityksellä traumatisoivia lukijoita. Sen jälkeen luon katsauksen Myyrmäki-kirjoittelun jälkinäytöksiin, erityisesti räjähdysten kahteen ensimmäiseen vuosipäivään. Näiden lyhyiden sivupolkujen jälkeen palaan uhrijournalismin eettiseen perustaan esittämällä joitakin parannusehdotuksia sekä pohtimalla uhrijournalismin ja journalistisen itsesääntelyn tulevaisuutta. Lopuksi arvioin, kuinka onnistuin tutkimuskysymyksen tavoittamisessa.

6.1. Kehät 5 ja 6: toimittajat ja lukijat

Viidennelle uhrikehälle sijoittamani toimittajien *sijaistraumatisoituminen* on tärkeä työsuojelullinen kysymys, mikä vaatisi aivan oman tutkimuksensa. Aihe on ollut esillä muun muassa Aasian katastrofin jälkeen, mutta sitä ei ole juurikaan yhdistetty ”jokapäiväiseen” uutistyöhön, esimerkiksi tulipalojen ja liikenneonnettomuuksien uhrien kohtaamiseen. Toimittajien psyykkistä reagointia on tutkittu vähän eikä heidän psyykkisten traumojensa hoito ole yhtä systemaattista kuin esimerkiksi pelastus- ja hoitohenkilökunnalla (Coté & Simpson 2000, 47; ks. Heiskanen 1994, 225). Tämä selittynee osaltaan sillä, ettei journalistisessa kulttuurissa ole perinteisesti annettu juurikaan sijaa psyykkiselle reagoinnille (Tumber 2002, 257; ks. Lundälv 1999, 65). Viime vuosina isot suomalaiset toimitukset ovat tosin alkaneet järjestää kriisiapua ainakin suuren mediahuomion saaneiden traumaattisten tapahtumien jälkeen (ks. Vehviläinen 2005).

Kuudes uhrikehä, lehtien lukijat, tuo uhrijournalismia koskevaan keskusteluun vielä yhden valtakamppailun: kiistan lehdistön vaikutuksista yleisön pelkoihin. Keskustelun voi ajatella ponnistavan esimerkiksi FRANK FUREDIN (1998) *pelon kulttuuri* -käsitteestä. Se pohjautuu ajatukseen, jonka mukaan pelko ei riipu nykyisin niinkään

todellisesta turvallisuudentilasta vaan on pikemminkin länsimaisen ”turvallisen” yhteiskunnan ominaisuus (mt., 23–24). Furedin mukaan pelon kulttuurin syntymiseen on vaikuttanut muun muassa se, että ihmiset herkistyvät tosiasiallisen turvallisuuden lisääntymisen vuoksi yhä vähäisemmille vaaroille (mt., 54–55). Journalismiin nämä ajatukset kytkeytyvät esimerkiksi JANNE KIVIVUOREN johdolla toteutetun oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen *Etusivujen väkivalta* -tutkimuksen (2002) kautta. Se on herättänyt kiivaita kannanottoja nostamalla esiin toimittajien ja kriminologien väliset erimielisyydet rikosuutisten vaikutuksista (ks. Arolainen 1998, 180; Kivivuori & Aalto-Setälä 2003, 79).

Kivivuoren ym. tutkimus⁵⁷ osoitti väkivaltautisoinnin lisääntyneen voimakkaasti iltapäivälehtien lööpeissä ja etusivuilla vuosien 1980 ja 2000 välisenä ajanjaksona (ks. myös 4.1.). Tutkimuksen mukaan myös kansalaisten kokemus väkivallan pelko on yleistynyt tällä aikavälillä merkittävästi, vaikka väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneiden osuus on pysynyt verraten vakaana⁵⁸. Huomionarvoiseksi tutkimuksen tekee näiden kolmen mittarin – etusivuväkivallan määrää, väkivallan pelkoa ja tosiasiallista väkivaltaa kuvaavien tilastojen – yhdistäminen, sillä tällöin havaitaan, että väkivallan pelon yleisyys seurailee enemmän väkivaltautisoinnin kehitystä kuin todellista väkivaltatasoa (Kivivuori ym. 2002, 44). Vaikkei tutkimuksella voikaan todistaa uutisoinnin ja pelkojen välistä kausaalisuhdetta, Kivivuori ym. olettavat, että väkivaltautisoinnin lisääntymisellä ja pelkojen lisääntymisellä on jokin yhteys. Heidän keskeisin perusteensa on, ettei kumpikaan kehityslinja seuraa tosiasiallisen väkivallan muutosta. (Mt., 47). On kuitenkin epäselvää, kummansuuntainen mahdollinen kausaalisuhde on: lisääkö väkivaltautisointi pelkoja vai lisääkö ihmisten kokemat pelot väkivaltautisointia? Kivivuori ym. myös myöntävät, että jokin muu tekijä voi vaikuttaa uutisoinnin, pelon tai molempien kehitykseen. Sellaisia voivat olla esimerkiksi laman tuoma yleinen turvattomuus, kaupungistumiseen kytkeytyvät rakennemuutokset tai pienemmät muutokset, kuten alkoholilainsäädännön liberaalisoituminen. (Mt., 47; Smolej & Kemppe 2003, 225–226.)

Kivivuoren ym. tutkimus on saanut toimittajakunnalta ankaraa kritiikkiä. Esimerkiksi Iltalehden päätoimittaja PAULI AALTO-SETÄLÄ uskoo ”syllisen roolin” olleen etukäteen selvä, sillä tutkimuksessa tarkasteltiin yksinomaan iltapäivälehtien kansiotsoikoita, joiden tiedettiin painottavan väkivalta-aiheita. Kivivuori vastaa väitteeseen, ettei tuloksissa ollut olennaista rikosaiheitten määrä vaan määrän muutos ja sen suhde tosiasialliseen rikollisuuteen ja ihmisten pelkoihin. (Kivivuori & Aalto-Setälä 2003.) Niin

⁵⁷ Koska tutkimus on kriminologinen, se ei käsittele luonnollisestikaan onnettomuuskirjoittelua.

⁵⁸ Tiedot väkivallan pelosta perustuvat kansallisiin uhrikyselyihin. Tosiasiallisen väkivallan osoittimena on käytetty uhrikyselyjen lisäksi kuolemaan johtanutta väkivaltaa kuvaavia tilastoja.

ikään on huomautettu, että tutkimuksessa laskettiin väkivaltaotsikoiden lukumääriä huomioimatta niiden osuutta kaikista otsikoista. Tämä olisi ollut kriitikoiden mielestä tärkeää, koska kaikenlaisia aiheita käsittelevät kansiootsikot ovat lisääntyneet huomattavasti sitten 1980-luvun. (Kivioja 2004, 75–76; Kivivuori & Aalto-Setälä 2003.) Kriminologien mielestä tämä ei ole merkityksellistä väkivaltapelkojen selittämisen kannalta (Smolej & Kemppi 2003, 222; ks. Kivivuori & Aalto-Setälä 2003).

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Kivivuoren ym. tutkimus kiinnittyy eräseen kiistanalaisimmista ja tutkituimmista joukkoviestintätutkimuksen osa-alueista, kysymykseen viestinnän vaikutuksista. Viimeisen sadan vuoden aikana käsitykset ovat vaihdelleet "lääkeruiskumallin" kauhuskenaarioista, MCR-perinteen vaikutuksettomuuteen ja edelleen uusiin, viestinnän pitkäaikaisia ja kasautuvia vaikutuksia painottaviin avauksiin. Kivivuoren ym. kysymyksenasettelu muistuttaa erityisen läheisesti GEORGE GERBNERIN kultivaatioteorian piirissä tehtyjä, televisioväkivallan vaikutuksia tarkastelevia tutkimuksia (ks. Kunelius 2003, 145–147). Kivivuoren ym. tutkimus pohjautuu niiden tavoin myös siihen ajatukseen, ettei nykyisin voi puhua juurikaan viestien valikoimisesta: katukuvaan kiinteästi kuuluvilta väkivaltalööpeiltä on miltei mahdotonta välttyä (Kivivuori ym. 2002, 18–19).

6.2. ”Yhä surupuvussa” – katsaus vuosipäiväjuttuihin

Uhrjournalismia tarkastellut ROBERT BAUGHER (2001) on kiinnittänyt huomiota tiedotusvälineitten kärsimättömyyteen uhrien toipumisen suhteen. Toimittajat saattavat vaakuuttaa toipumisen alkaneen, vaikka uhrit olisivat vielä sokkivaiheessa. Sama kärsimättömyys vaivaa viikkojen, kuukausien ja vuosien päästä kirjoitettavia Toisen näytöksen juttuja. Niissä kerrotaan usein, että toipumisprosessi on ”yhä” kesken – aivan kuin toipuminen etenisi tavanomaista hitaammin. Tätä kyseenalaista ilmaisutapaa käytettiin esimerkiksi vuoden päästä Myyrmäen räjähdyksestä ilmestyneessä IS:n viikonvaihdenumerossa: *Äitien suru on yhä suuri – Vuosi Myyrmännin tuhosta* (IS etusivu 11.10.2003). Otsikko viittaa viikonvaihdeliitteen seitsensivuisen juttukokonaisuuteen, minkä eräs juttu on otsikoitu niin ikään: *Yhä surupuvussa* (IS 11.10.2003).

IS:n vuosipäiväjutut ovat kiinnostavia myös siksi, että niissä pyritään oikeuttamaan lehden aiemmin harjoittamaa uhrjournalismia. Juttukokonaisuuteen haastateltu Joonas Harjumäen äiti (ks. 5.2.1.) puolustaa tiedotusvälineitä haastattelussaan näin:

Marja Harjumäki kertoo muutamien sanoneen, että lehtien ja television uutiset räjähdyksestä repivät henkisesti.

– Minä en ymmärrä tätä ajattelutapaa. Eiväthän ihmiset ilman lehtiä ja televisiota edes tietäisi, miten se kaikki tapahtui ja mitä sen aiheuttama tuska ja hätä on ollut. Minusta media ei ole kohdellut ketään huonosti. Ei ole pahaa sanaa kirjoitettu kenestäkään.

(IS:n viikonvaihdeliite 11.10.2003)

Harjumäen armollinen näkemys sopii IS:n tarkoitukseen. Kannanottoa pidettiin niin merkityksellisenä, että sitä siteerattiin lehden kolmossivulla, jossa esiteltiin viikonvaihdeliitteen juttukokonaisuutta.

IS kertoo tänään kolme uhrien tarinaa – jotta me emme unohtaisi heitä. Muistaminen on omaisillekin tärkeää.

– Ilman lehtiä ja televisiota ihmiset eivät edes tietäisi, miten se kaikki tapahtui ja mitä sen aiheuttama tuska ja hätä on ollut, sanoo ainoan lapsensa menettänyt Marja Harjumäki.

(IS:n kolmossivu 11.10.2003)

IS kertoi myös – kolmossivun esittelytekstin sanoin –, ”mitä kuuluu nyt portailla maaneelle, loukkaantuneelle miehelle”, hänelle, jonka kuva julkaistiin IS:ssa näyttävästi ensimmäisenä uutisointipäivänä (ks. 5.3.3.). Juttu on visualisoitu kuvaparilla, jonka toisena puoliskona on tämä aiemmin julkaistu kuva ja toisena vuotta myöhemmin otettu kuva, jossa mies seisoo hyvinvoivan näköisenä samoilla portailla. Juttuun liittyvässä tekstilaatikossa kerrotaan ensimmäisen kuvan historia: kuinka IS:n valokuvaaja tuli räjähdyspaikalle ja kuinka hänen huomionsa kiinnittyi portailla makaavan mieheen. Tekstissä juoksetetaan rinnakkain räjähdyspäivän tapahtumia ja uhrin ja hänen vaimonsa haastattelua. Myös tämä juttu sopii hyvin lehden harjoittaman uhrjournalismin oikeuttamiseen. Osoittaahan miehen suostuminen haastateltavaksi ja kuvattavaksi Myyrmanin portaille, että hän hyväksyy, että IS kuvasi hänet heti räjähdysen jälkeen.

IS:n jutuissa kerrotaan surun ja toipumisen etenemisestä ja katsotaan tulevaan. Toisaalta jutut voi nähdä kriisipsykologista ymmärrystä lisäävänä Toisen näytöksen uhrjournalismina. Toisaalta jutuissa kerrataan vuoden takaisia tapahtumia niin yksityiskohtaisesti, että vuosipäivä vaikuttaa lähinnä verukkeelta uhrien uudelleen esittelylle. Sama pätee myös moniin muihin vuosipäiväjuttuihin. IL teki uusintajutun äitinsä menetäneestä Milla Enqvististä ja hänen isästään (ks. 5.2.4.). Tyttärensä menetystä surevasta Al-Kadirin perheestä kerrottiin Avussa ja IS:n viikonvaihdeliitteessä (ks. 5.2.3.). Uudelleen haastateltaviksi suostuneiden uhrien osalta voitaneen ajatella, etteivät he kadu antamiaan haastatteluja. Toisaalta on syytä todeta, ettei vuosipäiväjuttuja tehty läheskään kaikista vuotta aiemmin lehtien sivuilla esiintyneistä.

Räjähdysen toisena vuosipäivänä ei julkaistu enää laajoja juttukokonaisuuksia. Aiheen käsittely sai kuitenkin uuden ja erittäin yllättävän käänteen, kun Petri Gerdtin isä Armas Gerdt astui julkisuuteen HS:n Kuukausiliitteessä. Juttua mainostettiin HS:ssa jo edellisellä viikolla Kuukausiliitteen kansikuvalla, jossa Petri Gerdt "pulikoi hotellin

uima-altaassa Teneriffalla" kesällä 1998. Artikkelin kuvitus rakentuu Gerdtien talon sisä- ja ulkokuvista, joissa ei näy ihmisiä, sekä perhealbumista peräisin olevista Petri Gerdtin lapsuuskuvista. Haastateltavana on yksinomaan Armas Gerdt, mutta toimittaja luonnehtii tekstissä myös muita, nimettömäksi jääviä perheenjäseniä. Artikkelissa kuvaillaan Petri Gerdtin lapsuutta ja nuoruutta sekä hänen yhä sulkeutuvammaksi muuttunut luonnettaan. Myös räjähdyspäivän vaiheet, sitä seurannut isän henkinen sairastuminen ja hänen itsesyytöksensä käydään läpi seikkaperäisesti. Isä esittää jutussa teorian, jonka mukaan pommi räjähti vahingossa. Sisällöllisesti tätä yhdeksänsivuista artikkelia voi pitää koosteena Armas Gerdtin (2004) kirjoittamasta *Petrin matka Myyrmanniin* -kirjasta, mikä julkaistiin heti Kuukausiliitteen ilmestymisen jälkeen.

Molemmat iltapäivälehdet haastattelivat heti Kuukausiliitteen jutun ilmestymisen jälkeen Marja Harjumäkeä. IL haastatteli myös Milla Enqvistin isää. Heidän kerrottiin suhtautuvan hyväksyvästi Armas Gerdtin julkisuuteen tuloon ja vakuuttavan, ettei isällä ole aihetta itsesyytöksiin. Sitä vastoin aiemmin aineistossani esiintymätön ”23-vuotiaan tulevan kauppiaan” äiti (ks. 5.2.4.) kirjoitti Kuukausiliitteen yleisönosastoon ja kertoi, että juttu ja sen seurauksena jatkunut lehtikirjoittelu lisäsi ”tuskaa ja murhetta”. Aiheen kirjoitukseensa hän kertoi saaneensa aiemmista Kuukausiliitteen yleisönosastokirjoituksista, joissa artikkelia oli luonnehdittu muun muassa "asialliseksi" ja "kaikkien osapuolien kannalta myötäeläväksi". Nämä luonnehdinnat ovatkin mielestäni osuvia – jos artikkelia tarkastelee ulkopuolisen silmin. Kaiken kaikkiaan artikkelia voi pitää mielestäni oikeutettuna, sillä se tehtiin kaksi vuotta tapahtuman jälkeen ja siinä käsiteltiin muun muassa koulukiusaamiseen ja lasten kasvattamiseen liittyviä kysymyksiä tavalla, mikä teki yksityisistä kokemuksista yleisesti merkittäviä.

6.3. Uhrit valtavrassassa: pohdintaa ja parannusehdotuksia

Myyrmäen uhreja haastateltiin heti tapahtuman jälkeen, heidän terveydentilastaan ja elämänvaiheistaan kerrottiin yksityiskohtaisia tietoja eikä virheiltäkään täysin vältytty. Voidaan siis todeta, että tapaus Myyrmäessä rikottiin keskeisimpiä kriisipsykologian suosituksia. Myös ”yksityiselämän” ja ”hienotunteisuuden” rajat olivat toistuvasti koetuksella, joten kirjoittelu oli vähintäänkin kyseenalaista myös journalistietiikan kannalta. Kuinka uhrijournalismia voitaisiin sitten kehittää eettisesti kestävämmälle pohjalle? Ennen parannusehdotusteni esittelemistä palaan vielä uhrijournalismin perusteluihin.

Yleisin tapa oikeuttaa uhrijournalismia on vedota lukijoiden tiedonhaluun, kiinnostukseen – raadollisemmin ilmaistuna uteliaisuuteen. Tämä journalismin kaupallisuus-

teen elimellisesti liittyvä perustelu verhotaan tavallisesti sananvapauden kaapuun: yleisöllä on oikeus tietää ja toimittajilla kertoa. Perustelu on yksistään kuitenkin vajavainen, sillä sananvapautta ei voi tärkeydestään huolimatta pitää sellaisena itseisarvona, joka sivuuttaisi luonnostaan yksilön suojan tai muut sananvapauteen rinnastettavissa olevat perusarvot. Sananvapautta koskevan argumentoinnin rinnalla pitäisikin pohtia niitä syitä, miksi uhrien tuominen julkisuuteen on tarpeellista tai jopa välttämätöntä. Tällaisia, yleiseen etuun perustuvia syitä on ainakin kaksi keskeistä.

Ensinnäkin, joissain poikkeuksellisissa tilanteissa, on tarpeen haastatella uhreja tapahtuman *silminnäkijöinä*. Esimerkiksi Aasian katastrofiuutisoinnin alkuvaiheessa uhrin olivat todennäköisesti paras tietolähde suomalaisturisteja koskevien tietojen saamiseksi. Myös Myyrmäen uhrien silminnäkijälausuntojen keräämistä voinee pitää perusteltuna uutisoinnin ensitunteina. ”Arkipäiväisistä” rikoksista ja onnettomuuksista uutisoitaessa voitaneen sitä vastoin turvautua useimmiten pelkkiin viranomaistietoihin.

Toiseksi uhrien haastattelemisen voi *edesauttaa lukijoiden samaistumista*. Asiaa voi lähestyä esimerkiksi GEORGE H. MEADIN (1934, 257) klassisen sosialisatiota koskevan teorian pohjalta, jonka mukaan journalismi mahdollistaa astumisen yksilön välittömän kokemuspiirin ulkopuolelle, toisen ihmisen asenteisiin ja kokemuksiin – samaan tapaan kuin teatteri ja kirjallisuus. Pitkällä aikavälillä jonkinasteinen samaistuminen lienee välttämätöntä jo yhteiskunnan koossapysymisen kannalta, mutta välittömämmin samaistuminen voi konkretisoitua vaikkapa avustusjärjestön tukemisena. Tulee myös muistaa, että mikäli uhrin jäisivät aina nimettömiksi ja kasvottomiksi, heidän osaansa voitaisiin alkaa pitää jollain tavalla häpeällisenä. Tämä *stigmatisoitumisen* vaara koskee etenkin raiskauksia ja muita erityisen arkaluonteisina pidettyjä rikoksia ja onnettomuuksia, joiden uhreja ei nähdä juurikaan kertomassa kokemuksistaan julkisuudessa (raiskauksen uutisoinnista Amerikassa ks. Coté ja Simpson 2000, 157–176).

Samaistumista voidaan edesauttaa yksityiskohtaisella ja arkisella esitystavalla: uhrin kerrotaan olevan tietynikäinen, asuvan tietyllä asuinalueella ja tekevän tiettyä työtä. Hänen päivänkulkuaan saatetaan kuvailla varsin triviaalisti – kunnes arki katkeaa yllättävään välikohtaukseen. Uhri on yksi ”meistä”: onnettomuus olisi voinut sattua itselle tai jollekulle läheiselle. (Langer 1992, 117–118 ja 122.) Etenkin aikakauslehdet käyttivät tällaista esitystapaa Myyrmäen uhreista kertoessaan.

Milloin uhreja on sitten tarpeen haastatella silminnäkijöinä? Entä milloin heitä tarvitaan samaistumisen mahdollistajina? Kysymyksiin ei voi vastata yksiselitteisesti, sillä jokainen rikos ja onnettomuus on erilainen ja siksi myös niistä raportointia on arvioitava *tapauskohtaisesti*. Mitkään uhrijournalismin muodot – uhrien nimien julkaisu,

tietojen hankinta silminnäkijöiltä, omaishaastattelut – eivät ole sinänsä eettisesti oikeita tai vääriä, sillä olennaisinta on *toteutustapa*. Näistä varauksista huolimatta voidaan muodostaa kolme etäisyydenottoon perustuvaa, suuntaa antavaa mallinnusta, joita seuraamalla rikos- ja onnettomuusjournalismia voisi kehittää eettisesti kestävämmälle pohjalle. Ehdotukset perustuvat tutkielman teoriaosuudessa esitettyihin ajatuksiin ja tapaus Myyrmäen uhrijutuista saamiini ideoihin. Ensimmäinen ehdotus tarjoaa vaihtoehdon uhrijournalismille, uhrien tuonnille lehtien sivuille. Toinen ja kolmas ehdotus koskevat uhrijournalismia sinänsä. Kaiken kaikkiaan parannusehdotukset muodostavat hierarkian: Jos ensimmäinen ei ole mahdollinen, siirrytään toiseen. Jollei sitäkään ole mahdollista noudattaa, tulee siirtyä kolmanteen.

1. Ajatuksellinen etäisyydenotto. Yksittäistapaukseen keskittymisen sijasta on syytä kytkeä tapaus yhteiskunnalliseen tai kulttuuriseen viitekehykseen.
2. Ajallinen etäisyydenotto. Kun on tarpeen esittää yksittäisiä uhreja lehdistössä, se on yleensä syytä tehdä vasta kuukausien tai vuosien kuluttua tapahtumasta.
3. Fyysinen etäisyydenotto. Kun on tarpeen esittää uhreja lehdistössä heti tapahtuman jälkeen, heidät on pyrittävä valitsemaan uhrikaavion (kuvio 1) ulkokehiltä.

Kukin parannusehdotuksista kohdistuu erityisesti tiettyyn lehtityyppiin: ajatuksellinen etäisyydenotto päivälehdistöön, ajallinen etäisyydenotto aikakauslehdistöön ja fyysinen etäisyydenotto iltapäivälehdistöön. Tämä ei suinkaan tarkoita, ettei mitä tahansa parannusehdotuksista voisi – ja pitäisi – soveltaa myös muihin lehdistön lajeihin. Kuten totesin lehtien esittelyn yhteydessä, lehtityypit eroavat toisistaan konkreettisimmin ilmentymistiheyden, ulkomuodon ja myyntitavan suhteen. Sisällöllisesti erot eivät ole yhtä pysyviä. Esimerkiksi sanomalehdissä, erityisesti niiden liitteissä, on nykyisin yhä enemmän aikakauslehtimäistä aineistoa. Lisäksi vaikuttaa siltä, että päivälehdistö – ainakin Keski-suomalaisen osalta – on jossain määrin lähenemässä iltapäivälehdistöä.

1. Päivälehdet ja ajatuksellinen etäisyydenotto. Ajatuksellinen etäisyydenotto on ensisijainen ja itsestään selvin vaihtoehto uhrien suojelemiseksi. Etenkin päivälehtien on ajateltu perinteisesti keskittyvän yleisesti ja yhteiskunnallisesti merkittäviin asioihin. Rikos- ja onnettomuusjournalismiin sovellettuna tämä merkitsisi Cotén ja Simpsonin opaskirjassa Kolmanneksi näytökseksi kutsuttua taustoitusta, tapausten liittämistä yhteiskunnalliseen tai kulttuuriseen viitekehykseen – keskittymistä *yksityisessä ilmenevään yleiseen*. Konkreettisesti tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi rikosten ja onnettomuuksien määrässä ja laadussa tapahtuvien muutosten seurantaan sekä tapahtumien syiden, seurausten ja ennaltaehkäisyn pohdintaa. Uutisoidessaan yksittäisistä rikoksista

tai onnettomuuksista päivälehdet hakisivat vastauksia viiteen M-kysymykseen – mitä, missä, milloin, miten ja miksi – ja jättäisivät ainakin uhrien osalta vastaamatta joskus kuudenneksi mainittuun kuka-kysymykseen. Mikäli lehdet kokisivat tarpeelliseksi saada uutissivuille uhrin näkökulmaa, ne voisivat haastatella uhrien kanssa ammatikseen työskenteleviä, esimerkiksi kriisipsykologeja tai kirkon työntekijöitä.

Helsingin Sanomien ja Keski-suomalaisen Myyrmäki-kirjoittelu noudatti *yleislinjaltaan* ajatuksellisen etäisyydenoton periaatteita. Lehdet keskittyivät viiteen M-kysymykseen ja liittivät tapahtuman myös laajempaan viitekehykseen pohtimalla väkivallanteon yhteiskunnallisia syitä ja Internetin valvontamahdollisuuksia. Tämä ei kuitenkaan riittänyt etenkin Keski-suomalaiselle, joka teki jutun myös kahdesta surmansa saaneesta haastatteleamalla heidän ystäviään (ks. 5.2.1.). Helsingin Sanomat haastatteli puolestaan sairaalassa toipumassa ollutta miestä (ks. 5.3.2.). Molemmat haastattelivat myös räjähdysten silminnäkijöitä sekä julkaisivat kuvia loukkaantuneista ja surevista ihmisistä.

2. Aikakauslehdet ja ajatuksellinen etäisyydenotto. Ajatuksellinen etäisyydenotto ei vaikuta realistiselta vaihtoehdolta aikakauslehdille, sillä ne pyrkivät käsittelemään asioita nimenomaan henkilöiden kautta. Huonosti uutiskilpailussa pärjäävän aikakauslehdistön vahvuus voisi olla sen sijaan ajallisessa etäisyydenotossa, keskittymisessä Toisen näytöksen uhrijournalismiin. Aikakauslehdet voisivat tehdä uhrien henkilöhaastattelut kaikessa rauhassa, uhrien toipumisprosessia kunnioittaen, kuukausien tai jopa vuosien kuluttua tapahtuneesta. Huolella tehdyt haastattelut voisivat tyydyttää paremmin lukijoiden tarpeet ja myös toimittajat saattaisivat kokea ne motivoivammiksi työtehtäviksi. Asiaa voi havainnollista Kuukausiliitteen tekemällä Petri Gerdtin isän haastattelulla (ks. 6.2.): olipa siitä muutoin mitä mieltä tahansa, lienee selvää, että se oli *parempi* tehdä kahden vuoden kuin muutaman päivän tai viikon kuluttua räjähdyksestä.

Toisen näytöksen uhrijournalismia harjoitetaan melko runsaasti esimerkiksi naistenlehdissä ja terveyden erikoisaikakauslehdissä. Sen sijaan uutisapajilla liikkuvat Suomen Kuvalehti, Apu ja Seura haastattelevat uhreja heti tapahtuman jälkeen, ainakin Myyrmäen räjähdysten jälkeen. Voitaisiko näiden uutismaisten aikakauslehtien kirjoittelua kehittää eettisesti kestävämmälle pohjalle kenties jollain muulla keinoin? Eräs harkinnanarvoinen vaihtoehto on nonfiktio eli kaunokirjallisten kerronnan tekniikoiden runsaampi hyödyntäminen. Kuten Avun sankaritarina (ks. 5.5.1.) osoitti, sen keinoin voidaan kuvata tapahtumaa yksityiskohtaisesti ja tunteikkaasti ilman, että sisimpien kehien uhreja tarvitsee yksilöidä. Toisaalta on muistettava, että nonfiktiossakin on vaaransa: vahva henkilöinti ja yksityisen kokemuksen korostaminen voi kääntyä sensatio-

nalismiksi ja toisten hädällä ja kärsimyksellä mässäilyksi. Nonfiktio voi myös irtautua todellisuudesta tai alkaa ainakin vääristää sitä. Nämä ongelmat koskettavat kuitenkin yhtä lailla myös perinteistä journalismia. Kannattaa myös muistaa, että nonfiktio-oppeja voidaan hyödyntää myös sanomalehtien päivittäisjournalismissa (ks. Lassila 2001, 79).

3. Iltapäivälehdet ja fyysinen etäisyydenotto. Ajallinen ja ajatuksellinen etäisyydenotto soveltuvat huonosti nopeaan ja dramaattisiin yksittäistapauksiin keskittyvään iltapäivälehtijournalismiin. Jäljelle jäävä vaihtoehto, fyysinen etäisyydenotto, perustuu siihen ajatukseen, että uhrien tuominen lehtien sivuille on yleensä sitä hyväksyttävämpää, mitä kauempana he ovat uhrikaavion ytimeistä. Tämänkään periaatteen soveltaminen ei tunnu kovin realistiselta, sillä esimerkiksi surmansa saaneiden omaisten haastatteluun vaikuttaa kuuluvan iltapäivälehtien rutiineihin. Haastatteluista kilpaillaan niin avoimesti, että jutussa voidaan jopa kehuskella, kuinka nopeasti tiedotusväline tavoitti asianosaisen (ks. 5.2.1.). Omaisten ja muiden uhrikehän ytimeen kuuluvien haastattelut arvotetaan yleensä niin myyviksi, että niistä tehdään myös lööppi- tai etusivunotsikko.

Iltapäivälehtijournalismin raadollisista piirteistä huolimatta fyysinen etäisyydenotto on nähdäkseni ensisijainen keino, jolla iltapäivälehtien rikos- ja onnettomuusjournalismia voisi kehittää eettisesti kestävämmälle pohjalle. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lehdet painottaisivat omaisten surun sijasta enemmän ”ihmepelastumisia” ja ”sankaritarinoita”. Tämä ei merkitsisi välttämättä tunteisiin vetoavasta käsittelytavasta luopumista, kuten Apu-lehden sankaritarina osoitti. Kokonaan ei pidä tuki unohtaa ajallista tai ajatuksellistakaan etäisyydenottoa. Kenties haastatteluja voisi siirtää edes muutamalla päivällä – niin, ettei niitä tehtäisi ainakaan silloin, kun uhrin ovat sokissa. Vai olisiko mahdollista ottaa ajatuksellista etäisyyttä ja onnistua jopa yhdistämään yleinen merkittävyys ja myyvä käsittelytapa?

6.4. JSN ja uhrijournalismin tulevaisuus

Julkisen sanan neuvoston toimintaperiaatteiden ja uhrijournalismin eettisten ongelmien välinen epäsuhta on eräs työn keskeisimmistä havainnoista. JSN pyrkii keskittymään yksittäisten juttujen yleisvaikutelmaan, vaikka uhrijournalismin ongelmat ovat ennen muuta laajoissa kirjoitteluketjuissa ja toisaalta pienissä mutta uhrien kannalta merkityksellisissä yksityiskohdissa. Välineestä toiseen kulkeviin kirjoitteluketjuihin olisikin vaikea tarttua: kuinka antaa medialle kollektiivisesti langettavia päätöksiä? Juttujen yksityiskohtiin olisi sen sijaan helppo puuttua. Siksi onkin hätkähdyttävää, että neuvosto on

joissakin päätöksissään todennut jonkin uhrien yksityisyyteen kohdistuvan virhemenettelyn mutta antanut silti vapauttavan päätöksen, koska artikkelin painopiste on muualla tai koska epäkohta ei nouse kirjoituksessa esille (ks. 3.2.4.).

Tarkastelemissani JSN:n päätöksissä ei ole otettu suoranaisesti kantaa uhritekstien esillepanoon. On kuitenkin todennäköistä, ettei neuvosto arvioi lööppejä ja muita lehtien paraatipaikkoja sen tiukemmin kriteerein kuin sisäsivujakaan. Pikemminkin on niin, että myyntiotsikot saavat olla kärjekkäämpiä, kunhan ne eivät ole vailla todellisuuspohjaa: ”otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esitellyille on löydyttävä sisällöstä kate”, kuten uusissa Journalistin ohjeissa (15. ohje) todetaan. Ohjeissa ei mainita siitä, että asianosaisille on todennäköisesti suuri merkitys, kerrotaanko itsestä tai läheisestä lööpissä vai pienemmällä painoarvolla sisäsivuilla. Käytännössä JSN:n on ilmeisen vaikea puuttua irtonumeromyynnissä olevien lehtien uhrjournalismiin liittyviin otsikointikäytäntöihin, jollei se halua tehdä vahvaa irtiottoa lehdistön kaupallisimmasta siivestä. Perustuuhan iltapäivälehtien myynti suurelta osin rikoksista, onnettomuuksista ja niiden uhreista kertoviin lööppeihin ja etusivuihin.

Julkisen sanan neuvosto ja muut itsesääntelymekanismit edustavat ”virallista”, kollektiivista ja julkilausuttua journalistietiikkaa – mutteivät lopullista totuutta, kuten yllättävän usein tunnutaan ajattelevan. Eräs osoitus tästä on, ettei itsesääntelyjärjestelmän päätöksistä, toimintamekanismeista ja muista lainalaisuuksista ole tehty juurikaan kriittistä tutkimusta. Itsesääntelyn luonnetta ja sen nauttimaa arvostusta on kyllä tutkittu (esim. Heinonen 1995), mutta järjestelmän sisäistä analyysiä – esimerkiksi JSN:n jäsenien haastattelututkimuksia – ei ole tehty. Tällainen jopa henkilötasolle menevä tutkimus olisi tärkeää, sillä journalistietiikan ”virallinen” totuus on vahvassa sidoksessa muutamien keskeisillä paikoilla olevien henkilöiden arvoihin ja asenteisiin.

Itsesääntelyn merkitystä ei pidä kuitenkaan ylikorostaa. Uhrjournalismin eettiset ongelmat häviäisivät tuskin minnekään, vaikka itsesääntelyjärjestelmä toimisi parhaimmalla mahdollisella tavalla. Tätä voi selittää kahdella keskeisellä syyllä.

Ensinnäkin itsesääntelyllä on lähtökohtaisesti kahtalainen rooli. Kysymys on paitsi itsesääntelystä myös *itsepuolustuksesta* lainsäädäntötoimia ja ulkopuolisten kritiikkiä vastaan (esim. Heinonen 1995, 62–63, ks. Mäntylä 2004, 135). Esimerkiksi JSN:n perustajajäseniin kuulunut LARS BRUUN on havainnollistanut asiaa ”kaksipäisellä koiralla”, jonka toinen pää haukkuu huolimattomia ja vastuuttomia lehtimiehiä ja toinen pää niitä, jotka yrittävät rajoittaa heidän sananvapauttaan (Vuortama & Kerosuo 2004, 123–124). Vertauksesta ei käy kuitenkaan ilmi, kenen talutuksessa tämä sananvapautta urhoollisesti puolustava koira on. Erään selväsanaisimmista muistutuksista on antanut HEIKKI

YLIKANGAS, joka on todennut lehdistön toimintaa pohtiessaan⁵⁹, että ”ei ole eikä tule sellaista elämänalaa, joka sääntelisi parhaiten itse itseään” (Ylikangas, 1999, 369). Ratkaisuksi Ylikangas on esittänyt sananvapausvaltuutetun viran perustamista. Tulee myös muistaa, että JSN edustaa toimittajien lisäksi myös kustantajia, joten se ei ole vapaa kaupallisista sidoksista. Tutkielmani kannalta keskeinen kysymys kuuluukin, valvotaanko itsesääntelyllä ensisijaisesti uhrien asianmukaista kohtelua vai sitä, ettei kaupallisesti kannattavan uhrijournalismin oikeutusta kyseenalaisteta.

Toiseksi on muistettava, etteivät itsesääntelyn periaatteet konkretisoidu välttämättä käytännön toiminnaksi. Journalistiliiton vuonna 2002 teettämä kyselytutkimus osoitti, etteivät edes toimittajat itse usko etiikan pitävyyteen: peräti kolme viidestä oli sitä mieltä, että eettisten sääntöjen noudattaminen vähenee tulevaisuudessa (Harju 2002, 12). Epäilijöiden suurta osuutta voi selittää journalismin kaupallistumisella ja muilla toimintaympäristön muutoksilla sekä toimittajiin itseensä liittyvillä syillä. Useat toimittajien eettisistä asenteista tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet eettisen pohdinnan jäävän usein pinnalliseksi – arkijournalistin ja ihannejournalistin välillä on ristiriita, kuten ARI HEINONEN (1995, 112) on todennut. Lisäksi tulee pitää mielessä, että itsesääntelyn normit ovat ristiriitaisia. Yksityisen ja julkisen välinen rajapinta on niin moniselitteinen, että sen tulkinna voidaan päätyä perustellusti ristiriitaisiin tuloksiin.

Itsesääntely elää murrosvaihetta. Vuoden 2005 alussa voimaan astuneiden uusien Journalistin ohjeiden tulkintatapa on vasta muotoutumassa. Nähtäväksi jää, millaiset rikokset ymmärretään arkaluontoisiksi ja miten ohjeiden entistä suurempi käytännölläheisyys vaikuttaa päätöksiin. Toisaalta Journalistin ohjeet ja Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus ovat saaneet rinnalleen myös talokohtaisia ohjeita, joiden voi olettaa lisääntyvän edelleen tulevaisuudessa. Lisäksi JSN on asettanut työryhmän, joka pohtii kevään 2005 aikana keinoja itsesääntelyn kehittämiseksi. Eräänä vaihtoehtona työryhmässä pohditaan ”mediavaltuutetun” viran perustamista. Toisaalta on syytä todeta, että JSN:n tämänhetkiset toimintavaltuudet mahdollistaisivat nykyistä aktiivisemmän ja kokonaisvaltaisemman vaikuttamisen: neuvoston perussopimuksessa (1997) todetaan, että se voi ottaa periaatteellisesti tärkeän asian tutkittavakseen myös omasta aloitteestaan (1§). Tätä oikeuttaan neuvosto on käyttänyt varsin säästeliäästi.

Kaiken kaikkiaan päädyn suosittamaan samaa kuin monet muutkin JSN:n roolia pohtineet: neuvoston tulisi antaa nykyistä useammin oma-aloitteisia päätöksiä ja lausumia hyvän journalismin kehittämiseksi (esim. Vuortama 2002, 121 ja Ollila 2004, 101–

⁵⁹ Kritiikin pontimena on Ylikankaan pettymys sanomalehti Ilkan menettelytapoihin hänen kirjoittamansa kirjan arvioinnin yhteydessä.

102). Pidättyväisen, passiivisen ja tiedotusvälineiden käytäntöjä myötäilevän linjan muuttaminen olisi tärkeää, jotta neuvosto voisi säilyttää uskottavuutensa etiikan puolustajana. Viime aikoina onkin ollut viitteitä muutoksesta. Tärkeimpänä merkinä pidän neuvoston syksyllä 2004 julkaisemaa oma-aloitteista lausumaa, jossa otettiin kantaa viihde- ja iltapäivälehtien tapaan raportoida julkisuuden henkilöistä (ks. 3.2.4.).

6.5. Tutkimuskysymyksen tavoittaminen

Kysymykseen ”millaisia eettisiä ongelmia on lehdistön uhrijournalismissa” löytämäni vastaukset ovat vääjäämättä sidoksissa tutkielman alussa esittämiini määritelmiin ja rajauksiin (ks. 1.2.). Siksi pohdin vielä lopuksi, millaisena lähestymistapani näyttäytyy tutkimusprosessin jälkeen ja miten muutoin ilmiötä voisi ja pitäisi tutkia.

Rajasin uhrijournalismin traumaattisten tapahtumien, tarkemmin sanoen rikosten ja onnettomuuksien, uhreja käsittelevään kirjoitteluun. Uhrin käsitteen voisi ymmärtää myös toisin; tavataanhan se liittyy muun muassa moniin sosiaalipoliittisiin kysymyksiin (ks. Lundälv 1999, 100–109), kuten päihdeongelmiin, työttömyyteen ja prostituutioon. Näin laveaa määritelmää käyttäen huomattava osa kaikesta lehtikirjoittelusta olisi määriteltävissä uhrijournalismitoksi. Tutkielmallani on toki yhtymäkohtia kaikenlaisia arkaluonteisia asioita käsittelevään journalismiin, mutta pääsääntöisesti työssä esitetyt kannanotot ei ole mielekästä yleistää rikos- ja onnettomuusjournalismia laajemmalle.

Valitsin tutkimustapaukseksi Myyrmäen räjähdysten. Uhrijournalismista muodostunut kokonaiskuva olisi todennäköisesti toisenlainen, jos olisin tarkastellut esimerkiksi useita pienemmän mediahuomion saaneita tapahtumia. Oletan, ettei mittaluokkaeroilla ole kuitenkaan merkitystä uhrijournalismin eettisten ongelmien kannalta. Ongelmat näyttäytyisivät kaiketi samoina mutta vähemmän korostuneina, jos olisin kerännyt tutkimusaineiston ”arkipäiväisiä” rikoksia ja onnettomuuksia koskevasta kirjoittelusta.

Rajasin uhrijournalismin suomalaisia koskettaviin rikoksiin ja onnettomuuksiin. Rajaus menetti mielekkyyttään Aasian katastrofissa. Sen eräänä ”opetuksena” onkin toisteltu, että kriisit ovat entistä kansainvälisempiä. Kansainvälistyminen oli nähtävissä myös tiedonvälityksessä: lukuisat Internetin uhrilistaukset osoittivat, kuinka tehokkaasti tieto voi levitä toiselle puolelle maailmaa ja toisaalta, kuinka perinteiset tiedotusvälineet ovat menettäneet merkitystään julkisuuden portinvartijoina. Kaikinpuolisesta kansainvälistymisestä huolimatta tässä työssä käsiteltyä uhrijournalismia ei ole järkevää rinnastaa esimerkiksi sotauutisointiin, sillä sodat ja kriisit ovat yhteiskunnallisesti erittäin merkittäviä uutisaiheita toisin kuin monet ”arkipäiväiset”, yksittäiset rikokset ja onnettomuu-

det. Toisaalta erottelua voi perustella kriisipsykologisella näkökohdalla: kriisialueiden uhreista tehdyt jutut eivät päädy yhtä todennäköisesti uhrien tai heidän omaistensa nähtäville kuin suomalaisia rikoksia ja onnettomuuksia käsittelevät (ks. 3.2.2.).

Keräsin Myyrmäki-aineiston valtavirtalehdistöstä. Tarkasteltavana ovat molemmat iltapäivälehdet ja keskeisimmät uutismaista aineistoa sisältävät aikakauslehdet. Päivälehdistä on mukana ainoastaan maan valtalehti ja yksi maakuntalehti. Tutkielmassa muodostunutta kuvaa ei voi yleistää valtavirtalehdistöä laajemmalle – ei esimerkiksi muihin maakuntalehtiin. Kolmea parannusehdotusta ja muita työssä esitettyjä kannanottoja voi sen sijaan soveltaa kaikkiin tiedotusvälineisiin, myös sähköisiin.

Arvioin uhrijournalismin etiikkaa journalistin ja kriisipsykologin näkökulmista. Myös näitä valintoja on syytä katsoa vielä kertaalleen kriittisesti. Apua näkökulmien asemointiin saa Ari Heinosen (1995) esittämistä journalismin neljästä vastuumekanismista. Journalistin ohjeet, Lääkärin ja toimittajien tiedotussuositus ja Julkisen sanan neuvoston linjaukset edustavat Heinosen ensimmäistä vastuumekanismia, itsesääntelyä. Kriisipsykologin suositukset voidaan ajatella puolestaan Heinosen toiseksi vastuumekanismiksi, eräänlaiseksi kansalaisääntelyn muodoksi. Voidaanhan psykologien ammattikunta ymmärtää luonnonsuojeluyhdistyksen tai uskonnollisen yhteisön kaltaiseksi yleisen edun – tai pikemminkin yksilön eli uhrin edun – ”vaatimusagentiksi”, kun se ottaa kantaa omaa asiaansa sivuaviin journalistisiin ratkaisuihin (ks. mt., 56–59). Heinosen kolmatta vastuumekanismia – valtiosääntelyä – olen vain sivunnut, sillä rajasin sen keskeisenä instrumenttina toimivan juridisen vallankäytön lähtökohtaisesti tutkielman ulkopuolelle. Heinosen neljäntenä vastuumekanismina esittämää markkinasääntelyä olen sivunnut laajimmin aineistoon kuuluvien lehtien esittelyn yhteydessä.

Mikä tahansa edellä esitetyistä vastuumekanismeista olisi sopinut tarkastelun viitekehyykseksi. Etenkin markkinasääntely vaikuttaa uhrijournalismiin todennäköisesti huomattavasti enemmän kuin valitsemieni näkökulmien kautta on ollut mahdollista kuvata. Kriisipsykologien valinta kansalaisääntelyä edustavaksi ryhmittymäksi ei ollut myöskään itsestäänselvyys. Heidän sijastaan olisin voinut korostaa enemmän esimerkiksi kriminologien esittämiä kannanottoja. Kaiken kaikkiaan valitsemani lähestymistavat ovat olleet hedelmälliset, sillä kriisipsykologia on tuonut keskusteluun uusia ja uhrien itsensä kannalta tärkeitä näkökohtia samalla, kun journalistietiikka on pitänyt huolen, etteivät journalistiset periaatteet ja käytännöt ole päässeet unohtumaan.

Työn kartoittavasta luonteesta johtuen olen tyytynyt yksinomaan kirjallisiin lähteisiin. Mikäli haluaisi syventää aihepiirin kriisipsykologista tarkastelua, seuraava vaihe olisi uhrien kanssa työskentelevien psykologian asiantuntijoiden haastattelemineen.

Myös uhrien omien näkemysten selvittäminen olisi ensiarvoisen tärkeää. Toimittaja-haastattelut olisivat puolestaan seuraava askel uhrijournalismin sisäisten tekijöiden kar-toittamisessa. Toimittajien aihepiiriä koskevia näkemyksiä onkin jo selvitetty TUULA NIEMEN (2005) tekeillä olevassa pro gradu -työssä. Kuten edellä totesin, myös itsesään-telyjärjestelmän toiminnan tutkiminen olisi tärkeää niin uhrijournalismin kuin yleisem-minkin journalistietiikan kannalta.

Lopuksi ovat syytä todeta, että uhrijournalismin eettiset ongelmat eivät palaudu yksittäisten toimittajien etiikkaan. Ongelmiin vaikuttavat lukemattomat, muun muassa mediarutiineista ja organisaatiokulttuurista johtuvat syyt ja intressit. Taloudellinen voi-tontavoittelu ei ole syistä varmasti vähäisimpiä. Periaatteessa yksittäisellä toimittajalla on silti valta päättää, millaista uhrijournalismia hän harjoittaa. Vallan turvaa niin sanottu vakaumussuoja, joka on kirjattu uusien Journalistin ohjeiden viidenneksi kohdaksi. Pe-riaatteeseen ovat sitoutuneet myös useimpien toimittajien työnantajat, sillä periaate on kirjattu lehdistön, Yleisradion ja MTV3:n työehtosopimuksiin. Se, minkä verran peri-aatteella on käytännön merkitystä, riippuu toimittajien tahdonlujudesta.

Toimittajaa tai kuvaajaa ei saa velvoittaa hyvää lehtimiestapaa tai heidän ammattikunniaansa loukkaaviin tehtäviin tai kirjoittamaan vastoin vakaumustaan.
Tällaisista tehtävistä kieltäytyminen ei saa johtaa painostustoimenpiteisiin.

(Lehdistön työehtosopimus 2005–2008, 14)

LÄHTEET

Analysoidut lehdet

Helsingin Sanomat 12.10.2002–1.11.2002, (21 numeroa)

Keskisuomalainen 12.10.2002–1.11.2002, (21 numeroa)

Ilta-Sanomat 12.10.2002–1.11.2002, (18 numeroa)

Italehti 12.10.2002–1.11.2002, (18 numeroa)

Apu 42/2002–45/2002, (4 numeroa)

Seura 42–45/2002 ja erikoisnumero 14.10.2002, (5 numeroa)

Suomen Kuvalehti 42/2002–45/2002, (4 numeroa)

7 päivää 42/2002–45/2002, (4 numeroa)

Muu tutkielmassa tarkasteltu uhrijournalismi

HS Kuukausiliite lokakuu 2004. Poikani Petri Gerdt -artikkeli.

HS Kuukausiliite marraskuu 2004. Postia-yleisönosasto [kommentit Poikani Petri Gerdt -artikkeliin].

HS Kuukausiliite joulukuu 2004. Postia-yleisönosasto [kommentti Poikani Petri Gerdt -artikkeliin].

IS 11.10.2003. Tapaus Myyrmäen ”vuosipäiväjutut”.

IS 4.10.2004. Artikkelit, joissa Myyrmäen uhrin kommentoivat Armas Gerdtin kirjaa.

IL 11.10.2003. Tapaus Myyrmäen ”vuosipäiväjutut”.

IL 4.10.2004. Artikkelit, joissa Myyrmäen uhrin kommentoivat Armas Gerdtin kirjaa.

Apu 41/2003. Tapaus Myyrmäen ”vuosipäiväjutut”.

CNN. Finland blast ‘act of terror’ - PM. Viitattu 11.10.2004

<http://www.cnn.com/2002/WORLD/europe/10/12/helsinki.explosion.0940/index.html>

Kirjallisuus

Aamulehden tapa tehdä 2003. Vastauksia periaatteellisiin kysymyksiin. Toimituksen sisäinen ohjeistus.

Aitamurto, Tanja 2004. "Hyvien perheiden pojat murhasivat kylmästi – Miksi?" Syylliset ja syyttömät Heinojen surmaa seuranneen moraalisen myrskyn pyörteissä

- kolmessa sanomalehdessä. Jyväskylän yliopisto. Kielten laitos/Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Arolainen, Teuvo 1998. Tämä on ryöstö puku päällä! Teoksessa Anu Kantola & Tuomo Mörä (toim.) *Journalismia! Journalismia?* Helsinki: WSOY, 175–208.
- Arolainen, Teuvo 2001. Oikeusjournalismin tulevaisuus – muuttuuko etiikka? Teoksessa Teuvo Arolainen (toim.) *Turvallisuutta, draamaa ja uutiskilpailua. Yhteenveto poliisin ja vakuutusalan ajankohtaisseminaarista ”Tiedottaminen, julkisuus ja oikeusjournalismi”* Helsinki 15.–16.5.2001. Poliisiammattikorkeakoulu. Tiedotteita 16/2001, 96–108.
- Arolainen, Teuvo 2002. Oikeustoimittaja – tuomittu ilman näyttöä. *Oikeus* 3/2002, 265–280.
- Baugher, Robert 2001. How Long (According to The Media) Should Grief Last? *Columbia Journalism Review*, March/April 2001, 58–59.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1966/1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma.* Suom. ja toim. Vesa Raiskila. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Coté, William & Simpson, Roger 2000. *Covering Violence. A Guide to Ethical Reporting About Victims and Trauma.* New York: Columbia University Press.
- Dyregrov, Atle 1994. *Katastrofipsykologian perusteet.* Suom. Tarja Teva. Tampere: Vastapaino.
- Eränen, Liisa 1990. Myytit ja todellisuus. *Mielenterveys* 1/1990, 11–16.
- Furedi, Frank 1998. *Culture of Fear. Risk-Taking and the Morality of Low Expectation.* London: Cassel.
- Galtung, Johan & Ruge, Mari Holmboe 1965/1999. *The Structure of Foreign News.* Teoksessa Howard Tumber (toim.) *News: A Reader.* New York: Oxford University Press, 21–29.
- Gerdt, Armas 2004. *Petrin matka Myyrmanniin.* Helsinki: Gummerus.
- Golding, Peter 2000. *Assessing Media Content: Why, How and What We Learnt in a British Media Content Study.* Teoksessa Robert G. Picard (toim.) *Measuring Media Content, Quality, and Diversity. Approaches and Issues in Content Research.* Turun kauppakorkeakoulu. Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus. *Media*ryhmä.
- Haaramo, Soili & Karanko, Pirjo & Majava, Heikki & Salokangas, Tuulikki 1985. *Patruunatehtaan räjähdysonnettomuuden perhepsykiatrinen seurantatutkimus.*

- Psychiatria Fennican julkaisusarja. Report No. 66. Helsinki: Psykiatrian tutkimus-
säätiö.
- Harju, Auli 2002. Journalistisen työn sääntely ja ammattietiikka. Tampereen yliopisto.
Tiedotusopin laitos. Journalismin tutkimusyksikkö.
- Harju, Jukka 2004a. Poliisi pitää Myyrmannin räjähdystä yhä tahallisenä. Helsingin
Sanomat 3.10.2004, C5.
- Harju, Jukka 2004b. Seminaari: Lööpit henkirikoksista luovat yhteisöllisyyden tunnetta.
Helsingin Sanomat 30.11.2004, A8.
- Heinonen, Ari 1995. Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat.
Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja A 84/1995.
- Heinonen, Ari 1996. Ihanteet ja arki – journalistien itsekritiikki. Teoksessa Heikki
Luostarinen & Ullamaija Kivikuru & Merja Ukkola (toim.) Sopulisilppuri. Me-
diakritiikin näkökulmia. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus,
87–104.
- Heiskanen, Tarja 1994. Tiedonvälittäjänä onnettomuuksissa. Yhteistyötä vai etujen risti-
riitaa. Teoksessa Tarja Heiskanen (toim.) Takaisin elämään. Henkinen tuki ja on-
nettomuudet. Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Mielenterveysseura ja
Suomen Punainen Risti. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy, 217–229.
- Huotari, Susanna 1999. Kolkuttaako omatunto? Haastattelututkimus uutistoimittajan
etiikan ihanteista ja arjesta. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Pro gradu
-tutkielma.
- Huovila, Tapani 2002. Lööppi iskee aikamme julkisuuteen. Teoksessa Touko Perko &
Raimo Salokangas & Heikki Luostarinen (toim.) Median varjossa. Jyväskylän
yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Mediainstituutti, 196–215.
- Journalistin ohjeet. Ehdotus uusiksi ohjeiksi. Tulostettu 7.1.2004
<http://www.journalistiliitto.fi/fi/735>
- Journalistin ohjeet. 1992 hyväksytyt ”vanhat ohjeet”. Tulostettu 2.8.2004
http://www.jsn.fi/info.asp?sivuid=fin_jourohje
- Journalistin ohjeet. 2005 voimaan tulleet ”uudet ohjeet”. Tulostettu 15.12.2004
<https://www.journalistiliitto.fi/Resource.phx/sivut/sivut-journalistiliitto/pelisaannot/journalistinohjeet/uudet.htx>
- JSN:n lausuma 1865/L/92 rikoksen tai onnettomuuden uhrin henkilöllisyyden suoja
koskevassa asiassa. Hankittu JSN:sta 13.12.2004.
- JSN:n lausuma 3420/L/04 julkkisten käsittelystä mediassa 2004. Tulostettu 28.11.2004
<http://www.jsn.fi/paatos.asp?sivuid=3420/L/04>

- JSN:n ohjeistus ”Kuinka kantelu tehdään?”. Viitattu 15.12.2004
http://www.jsn.fi/info.asp?sivuid=fin_tausta#kuinka
- JSN:n periaatelausumat. Tulostettu 15.12.2004
http://www.jsn.fi/info.asp?sivuid=fin_periaate
- JSN:n perussopimus 1997. Viitattu 2.8.2004
http://www.jsn.fi/info.asp?sivuid=fin_perussopimus
- JSN:n sanahaku päätöksistä. Tulostettu 7.1.2004
<http://www.jsn.fi> [ks. liite 1]
- JSN:n vuosikertomus 2003. Viitattu 2.8.2004
http://www.jsn.fi/info.asp?sivuid=fin_jsn2003
- Keskinen, Juha 1990. ”Journalisti ei tee terapiaa”. Mielenterveys 1/1990, 32–34.
- Kivikuru, Ullamaija 1996. Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä.
Helsinki: Yliopistopaino.
- Kivioja, Pasi 2004. Alaston lööppi. Millaiset uutiset myyvät tabloid-lehtiä – ja miksi?
Lähitarkastelussa Ilta-Sanomien lööpit, etusivut ja myyntiluvut vuonna 2002.
Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Kivistö, Kalevi 1999. Nimien julkaiseminen tulipalouutisessa. Keskisuomalainen
1.10.1999, 2.
- Kivivuori, Janne 1991. Psykokulttuuri. Sosiologinen näkökulma arjen psykologisoitu-
misen prosessiin. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kivivuori, Janne & Aalto-Setälä, Pauli 2003. Kaksintaistelu todellisuudesta. Teoksessa
Pertti Vehkalahti (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Journalismin tutki-
musyksikkö. Tiedotustutkimus 1/2003, 69–80.
- Kivivuori, Janne & Kemppe, Sari & Smolej, Mirka 2002. Etusivujen väkivalta. Väki-
valta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000. Oi-
keuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196. Helsinki.
- KMT 2003. Kansallinen mediatutkimus syyskuu 2002/keuhä 2003. Viitattu 15.12.2004
[http://www.levikintarkastus.fi/kmt/Lukijatiedot/Lukijatiedot%202002S-
2003K.pdf](http://www.levikintarkastus.fi/kmt/Lukijatiedot/Lukijatiedot%202002S-2003K.pdf)
- KMT 2004. Kansallinen mediatutkimus syyskuu 2003/keuhä 2004. Viitattu 29.12.2004
[http://www.levikintarkastus.fi/kmt/Lukijatiedot/Lukijatiedot%202003S-
2004K.pdf](http://www.levikintarkastus.fi/kmt/Lukijatiedot/Lukijatiedot%202003S-2004K.pdf)
- Kokko, Leena & Upanne, Maila 1997. Itsemurha ja journalismi. Toimintamalleja 4/97.
Itsemurhien ehkäisyprojekti 1992–96. Helsinki: Stakes.

- Kunelius, Risto 2000. Hyvä journalismi? Keskusteluja kiinnostuneiden ja kokeneiden kansalaisten kanssa. Suomen journalistiliitto. Mediakriittinen julkaisusarja 5.
- Kunelius, Risto 2003. Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. 5. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Kunelius, Risto & Tervo, Jouni 2004. Kaksintaistelu Journalistin ohjeista. Teoksessa Jukka Pietiläinen (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2004. Journalismin tutkimusyksikkö. Tiedotustutkimus 1/2004, 74–93.
- Kuusela, Teijo 2001. Kauniin Eveliinan tragedia. Tapaustutkimus journalismin etiikasta Ilta-Sanomissa, Iltalehdessä, Uutisvuoksessa ja Etelä-Saimaassa. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Proseminaari-tutkielma.
- Kuutti, Heikki 2002. Lukija-asiamies. Sanomalehden yleisösuhteen kehittäjä. Teoksessa Touko Perko & Raimo Salokangas & Heikki Luostarinen (toim.) Median varjossa. Jyväskylän yliopisto. Mediainstituutti, 152–179.
- Kyrölä, Katariina 2004. Piilossa kilojen alla. Lihavuus, sukupuoli ja seksuaalisuus 7 päivää -lehdessä. Tiedotustutkimus 3/2004, 22–38.
- Kämppe, Anne 1990. Eettinen harkinta uutisjournalismissa. Haastattelututkimus sanomalehtitoimittajien eettisistä ongelmista ja periaatteista. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja A 71/1990.
- Laatikainen, Erkki 1999. Päätoimittajan ohje: Nimien julkisuus ennallaan. Sisäinen ohje Keski-suomalaisen toimitukselle 29.9.1999.
- Langer, John 1992. Truly Awful News on Television. Teoksessa Peter Dahlgren & Colin Sparks (toim.) Journalism and Popular Culture. London: Sage, 113–129.
- Lassila, Maria 2001. Fakta fiktion keinoin. Nonfiktiota Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ja Imagessa. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Lehdistön työehtosopimus 2005–2008. Viitattu 15.5.2005
<https://www.journalistiliitto.fi/Resource.php/sivut/sivut-journalistiliitto/edunvalvonta/tyoehtosopimukset/lehdistotes.htx>
- Levikintarkastus 2002. Tilastot. Aikakauslehdet. Tulostettu 15.12.2004
<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/ALlevikinjakauma2002.pdf>
- Levikintarkastus 2002. Tilastot. Sanomalehdet. Tulostettu 15.12.2004
<http://www.levikintarkastus.fi/levikintarkastus/tilastot/SLlevikinjakauma2002.pdf>
- Lundälv, Jörgen 1999. Det talande offret. Journalistik vid olyckor och katastrofer. Gävle: Meyers.

- Lundälv, Jörgen 2001. Massmedier, kriskommunikation och skadeprevention. Suomen Lääkärilehti 5/2001, 563–567.
- Lundälv, Jörgen 2003. Lääkärien ja tiedotusvälineiden yhteistyö Myyrmannin pommiräjähdyksen jälkeen. Suomen Lääkärilehti 25–26/2003, 2879–2881.
- Luostarinen, Heikki 1996. Citizen Kane ja infokratia. Kriitikot, motiivit ja keinot. Teoksessa Heikki Luostarinen & Ullamaija Kivikuru & Merja Ukkola (toim.) Sopulislippuri. Mediakritiikin näkökulmia. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 11–40.
- Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus. 1999 hyväksytty ”vanha suositus”. Tulostettu 7.1.2004 <http://www.journalistiliitto.fi/fi/602>
- Lääkärien ja toimittajien tiedotussuositus. 2003 hyväksytty ”uusi suositus”. Tulostettu 15.12.2004 <https://www.journalistiliitto.fi/Resource.phx/sivut/sivut-journalistiliitto/pelisaannot/eettisetohjeet/tiedotussuositus.htx>
- Malmberg, Ilkka 1998. Uroot ja naaraat – journalismin kaksi tiedonintressiä. Teoksessa Anu Kantola & Tuomo Mörä (toim.), Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY, 41–52.
- Mead, George H. 1934/1967. Mind, self, and society – from the standpoint of a social behaviorist. Chicago: University of Chicago Press.
- Murtomaa, Markku & Narumo, Reija & Poijula, Soili & Ponteva, Matti & Rousu, Sirkka & Saari, Salli 1998. Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1998:1.
- Mäkipää, Leena Kristiina 2004. ”Täällä niitä psykoja riittää” – Ilta-Sanomien henkiriikosuutisointi vuosina 1980, 1993 ja 2000. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Mäntylä, Jorma 2004. Journalistin etiikka. Helsinki: Gaudeamus.
- Mörä, Tuomo 1996. Journalistit rutiinien verkossa. Teoksessa Heikki Luostarinen & Ullamaija Kivikuru & Merja Ukkola (toim.) Sopulislippuri. Mediakritiikin näkökulmia. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 105–116.
- Naukkarinen, Marke-Riitta 2004. Räjähätkö Myyrmannissa lintukoto? Suomalaisuuden ja Suomen representaatiot suomalaisissa sanomalehdissä tapaus Myyrmannin jälkeisinä päivinä. Helsingin Yliopisto. Viestinnän laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Niemi, Tuula 2005. ”Täällä haisee kuolema”. Tapaustutkimus toimittajien selviytymisestä traumaattisista tapahtumista. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro gradu -tutkielman käsikirjoitus.

- Nimen julkaiseminen Helsingin Sanomien rikosuutisissa 2001. Hankittu HS:n toimituksesta 14.12.2004.
- Numminen, Juha 2003. Tarina A-lehtitalosta. Helsinki: A-lehdet.
- Ollila, Riitta 2004. Sananvapaus. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Pekonen, Laura 2002. Tavallista kiltimpiä toimittajia. Helsingin Sanomat 20.10.2002, D4.
- Perko, Touko 1998. Journalisti kuoleman äärellä. Teoksessa Tapio Tervo (toim.) Kokemuksia suuren junaonnettomuuden hoidosta. Keski-Suomen sairaanhoitopiirin kuntayhtymän julkaisuja 75/1998, 133–136.
- Pojjula, Soili 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Pojjula, Soili 2004. Myyrmannin räjähdys – uhrien ja omaisten psyykinen selviytyminen ja hoidon merkitys. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen monisteita 2004:13.
- Ponteva, Matti 1990. Katastrofi ja psyyke. Mielenterveys 1/1990, 5–10.
- Pulkkinen, Hannu 2002. Pitäisikö lehtiä pienentää? Suomen Lehdistö 7/2002, 24–25.
- Pänkäläinen, Seppo 2002. Pommi-isku maailman ykkösaiheita uutisissa. Keskisuomalainen 13.10.2002, 8.
- Raittila, Pentti 1996. Uutinen Estonia. Kriisiviestintä ja journalismin etiikka koetuksella. Tampere: Tampere University Press.
- Raittila, Pentti 2004. Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Väitöskirja.
- Räjähdys kauppakeskus Myyrmannissa. Sisäasiainministeriön asettaman tutkijaryhmän raportti. Sisäasiainministeriön julkaisu 12/2003.
- Saari, Salli 2000. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Otava.
- Santavuori, Ritva 2005. Uhrin ja omaisten. Iltalehti 10.1.2005, 7.
- Seppänen, Janne 2003. Kävelevä pommi. Eli oppitunti kuvajournalismista. Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Tiedotustutkimus 1/2003, 8–14.
- Sipilä, Jarkko 2003a. Ehdottomasti salassapidettävä? Advokaatti 2/2003, 23.
- Sipilä, Jarkko 2003b. Kriisitilanteessa tiedottamisen tärkeys korostuu. Turvallisuus 1/2003, 28.
- Smolej, Mirka & Kemppe, Sari 2003. Väkivaltauutisointi ja rikollisuuden pelko. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 200, 219–227.
- Suomen Tietotoimiston nimensuojaohje. Hankittu STT:n toimituksesta 13.12.2004.

- Taiminen, Tero & Tuominen, Taina & Heinimaa, Markus & Kresanov, Kaija & Ilonen, Tuula & Strandberg, Jarmo & Rosenqvist, Sirkku & Leino, Outi & Sourander, Andre & Äärelä, Erkki & Salokangas Raimo K.R. & Holmberg, Raija-Leena 1994. Estonia-katastrofissa eloon jääneiden psyykkiset ensireaktiot. Suomen Lääkärilehti 33/1994, 3461–3465.
- Tapaus Myyrmanni STT:ssa. Kalvosarja. Hankittu STT:n toimituksesta 13.12.2004.
- Tervo, Jouni 2004. Mikä journalistia ohjaa? Keskustelutilaisuus uudistetuista Journalistin ohjeista A-lehtien auditoriossa Helsingissä 30.11.2004.
- Tumber, Howard 2002. Reporting under fire. The physical safety and emotional welfare of journalists. Teoksessa Barbie Zelizer & Stuart Allan (toim.) Journalism after September 11. London/New York: Routledge, 247–262.
- Vantaan pommitus huomioitiin maailmalla laajalti. Helsingin Sanomat 13.10.2002, A8.
- Vehviläinen, Pekka 2004a. Ulottuuko bussikolarin jälkipyykki myös toimituksiin. Eräänä aamuna Keski-Suomessa. Journalisti 16.4.2004, 3.
- Vehviläinen, Pekka 2004b. Uudet journalistin ohjeet käyttöön 2005. Laajan valmistelun jälkeen tehtiin yksimielinen päätös. Journalisti 30.4.2004.
- Vehviläinen, Pekka 2005. SPR:n Laiho kaipaa myös eettistä keskustelua: Tehokkuuden arviointi ei riitä Aasian jälkipyykiksi. Journalisti 21.1.2005, 8–9.
- Virtapohja, Kalle 2000. Rikoksen uhri ei paljon paina. Kakaramainen uutisjahti ajaa toimittajan epäeettisiin valintoihin. Teoksessa Elina Noppari & Sinikka Torkkola (toim.) Journalismikritiikin vuosikirja 2000. Journalismin tutkimusyksikkö. Tiedotustutkimus 1/2000, 79–89.
- Vonnegut, Kurt 1969/2004. Teurastamo 5 eli lasten ristiretki. Suom. Juhani Jaskari. 6. painos Helsinki: Tammi.
- Vuorinen, Jarmo 2003. Mielen sairaus ei saa olla kohu-uutinen! Mielenterveys 4/2003, 55.
- Vuorio, Pirkko 2004. Tiedotussuositus uusittu. Lääkärien ja journalistien yhteiset pelisäännöt ovat yhä tarpeen. Journalisti 23.1.2004, 6.
- Vuortama, Jyri 2003. Itsekurista käräjille. Journalistisen itsesääntelyn synty, vakiintuminen ja tulevaisuus Suomessa. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Vuortama, Timo 1983. Yksityiselämä ja joukkotiedotus. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Vuortama, Timo 1984. Hyvä lehtimiestapa. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.

- Vuortama, Timo 2002. Itsesääntely toimii, mutta uhkiakin on näköpiirissä. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Heinonen, Ari (toim.) Mediaetiikan kipupisteet. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja C35/2002, 119–121.
- Vuortama, Timo & Kerosuo, Lauri 2004. Viestinnän lait ja säännöt. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy.
- Wuori, Matti 2002. Kun julkisesta tulee yksityistä ja yksityisestä kaupallista. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle & Heinonen, Ari (toim.) Mediaetiikan kipupisteet. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja C35/2002, 12–20.
- Ylikangas, Heikki 1999. Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Porvoo/Helsinki/Juva: WSOY.

LIITE 1: Uhrjournalismia koskevat JSN:n päätökset

Vuosiilta 1995–2003			
2115a+b/AL/94	vapauttava	Se/Hymy	omaisten suoja
2126/SL/94	vapauttava	Keski-Uusimaa	oikeudenkäyntiselostus, kunniansuoja
2140/AL/94	langettava	Rikoslehti	oikeudenkäyntiselostus, yksityiselämän suoja, loukkaava kirjoittelu, valokuva
2143/MTV/94	vapauttava	MTV	yksityisyyden suoja
2154/PL/94	vapauttava	Kaakkois-suomi	oikeat tiedot, omaisten suoja
2173/SL/95	vapauttava	Itä-Häme	oikeudenkäyntiselostus, uhrin suoja
2174/SL/95	vapauttava	HS	oikeudenkäyntiselostus, leimaava kirjoittelu
2270/SL/95	vapauttava	IL	nimensuoja, leimaava kirjoittelu
2318/AL/96	langettava	Rikoslehti	nimensuoja, esitystapa
2411/PL/96	langettava	Lestinjoki	omaisten suoja, valokuva
2420/SL/96	vapauttava	KSML	uhrin nimensuoja
2451/SL/97	vapauttava	KSML	uhrin nimensuoja
2503/AL/97	langettava	Alibi	valokuva, rikoksen uhrin suoja
2565a-c/SL/97	vapauttava	Länsi-Suomi/Satakunnan Kansat/IS	oikeudenkäyntiselostus, valokuva
2581/MTV/97	vapauttava	MTV3	uhrin suoja, kuva
2623/PL/98	vapauttava	Karkkilan Tienoo	nimi ja henkilöllisyys, omaiset ja uhrin
2661/SL/98	vapauttava	Pyhäjoikisuu	omaisten ja uhrin suoja
2706/SL/98	vapauttava	Jakobstads Tidning	nimen ja henkilöllisyyden suoja
2716/SL/99	vapauttava	Jakobstads Tidning	oikeat tiedot, nimen ja henkilöllisyyden suoja
2911/SL/00	vapauttava	Kouvolan Sanomat	yksityiselämän suoja
2988/MTV/01	vapauttava	MTV3	uhriin suoja, televisiokuva
3025/SL/01	vapauttava	Kalajokilaakso	uhrin nimensuoja
3035/PL/01	langettava	IL	uhrin nimensuoja
3098A/IL/02	vapauttava	Uutislehti 100	yksityiselämän suoja, oikeat tiedot
3098B/SL/02	vapauttava	Turun Sanomat	yksityiselämän suoja, oikeat tiedot
3098C/SL/02	vapauttava	KSML	yksityiselämän suoja, oikeat tiedot
3110/SL/02	vapauttava	Uusimaa	valokuva, uhrin suoja
3138A/SL/02	vapauttava	Turun Sanomat	yksityiselämän suoja, oikeat tiedot
3138B/SL/02	vapauttava	Aamulehti	yksityiselämän suoja, oikeat tiedot
3139/SL/02	langettava	IS	valokuvan julkaiseminen, rikosuhriin omaisten suoja
3171/SL/02	vapauttava	Etelä-Saimaa	henkilöllisyyden suoja
3187/SL/02	vapauttava	KSML	onnettomuuden uhrin omaisten suoja
3190/SL/02	vapauttava	KSML	omaisten suoja
3227/SL/03	langettava	Etelä-Suomen Sanomat	nimensuoja
3245/SL/03	langettava	IS	rikoksen uhrin omaisten suoja
3251/SL/03	vapauttava	IS	uhrin kuva, omaisten suoja
3258/SL/03	vapauttava	IS	omaisten suoja
3274/SL/03	langettava	Hyvinkään Sanomat	uhrien omaisten suoja, pilapiirros
Lisäksi vuodelta 2004			
3348/AL/04	langettava	Seura	kuvan käyttö onnettomuuden uhrin ja omaisten suoja
3341/SL/04	vapauttava	Keskisuomalainen	uhrin kuva

LIITE 2: Myyrmäki-tietokantaan kirjatut tiedot

Myyrmäki-teksteistä (määritelmästä ks. 4.2.) on kirjattu tietokantaan seuraavat tiedot:

- A. Otsikko
- B. Lehti
- C. Sanomalehden julkaisupäivä tai aikakauslehden numero
- D. Sanomalehden premiäärisivu/etusivu tai aikakauslehden kansikyllä tai ei
- E. Tekstityyppi (luokittelukriteereistä ks. 4.2.3.)
 - 1. Juttu
 - 2A. Pääkirjoitus (mielipide)
 - 2B. Kommentti (mielipide)
 - 2C. Yleisönosasto (mielipide)
 - 3. Kysely
 - 4. Muu
- F. Teema (luokittelukriteereistä ks. 4.2.4.)
 - 1A. Räjähdys (tapahtumakeskeinen)
 - 1B. Tietoverkot (tapahtumakeskeinen)
 - 2A. Gerdt (henkilökeskeinen)
 - 2B. Uhrin (henkilökeskeinen)
 - 2C. Auttajat (henkilökeskeinen)
 - 3. Tunteet
 - 4A. Kontrolli (ymmärryskeskeinen)
 - 4B. Miksi (ymmärryskeskeinen)
 - 5. Muut
- G. Huomautuksia

(Tietojen I–Z luokittelukriteereistä ks. 5.)

- I. 1. kehän haastateltu uhri, tunnistettava (1 H T)
lukumäärä
- J. 1. kehän haastateltu uhri, ei-tunnistettava (1 H E)
lukumäärä

K.	1. kehän esitetty uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(1 E T)
L.	1. kehän esitetty uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(1 E E)
M.	2. kehän haastateltu uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(2 H T)
N.	2. kehän haastateltu uhri, ei- tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(2 H E)
O.	2. kehän esitetty uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(2 E T)
P.	2. kehän esitetty uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(2 E E)
Q.	3. kehän haastateltu uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(3 H T)
R.	3. kehän haastateltu uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(3 H E)
S.	3. kehän esitetty uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(3 E T)
T.	3. kehän esitetty uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(3 E E)
U.	4. kehän haastateltu uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(4 H T)
V.	4. kehän haastateltu uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(4 H E)
X.	4. kehän esitetty uhri, tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(4 E T)
Y.	4. kehän esitetty uhri, ei-tunnistettava <i>lukumäärä</i>	(4 E E)
Z.	Surukuva <i>lukumäärä</i>	

LIITE 3: Esimerkki Myyrmäki-tietokannan tietueesta

Tietueen järjestysnumero	30
A. Otsikko	Perjantaina kaikki muuttui
B. Lehti	Suomen Kuvalehti
C. Aikakauslehden numero	42
D. Aikakauslehden kansi	Ei
E. Tekstityyppi	Juttu
F. Teema	Uhrit
G. Huomautuksia	
I. 1 H T	
J. 1 H E	
K. 1 E T	2
L. 1 E E	
M. 2 H T	
N. 2 H E	
O. 2 E T	
P. 2 E E	
Q. 3 H T	1
R. 3 H E	
S. 3 E T	1
T. 3 E E	
U. 4 H T	
V. 4 H E	
X. 4 E T	
Y. 4 E E	
Z. Surukuva	1